БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

1983 ЙИЛ 25 НОЯБРЬ № 48 (2736) ЖУМА

КИНО ВА ЗАМОН

СОВЕТ КИНОСИ — социалистик маданиятнинг муҳим таркибий қисмидир. Экранимизнинг энг яхши асарларида совет турмуш тарзи, ахлоқий-маънавий қарашларининг гўзаллиги ва улуғворлиги, янги инсон характери ўзининг ёрқин санъаткорона ифодасини топмоқда. Совет жамияти тараққиётининг барча босқичларида кино давр билан ҳамқадам бўлишга, замон қаҳрамонлари образларини гавдалантиришга, халқнинг улуғ мақсад сари интилишларини акс эттиришга ҳаракат қилди.

«Халқнинг маданий савияси ўса борган сари санъатнинг кишилар ақлига ўтказаётган таъсири кучайиб бораётганлигини ҳаммамиз кўриб турибмиз. Шу тариқа санъатнинг ижтимоий ҳаётга актив аралашиш имкониятлари ҳам ошмоқда, — деб таъкидлаган эди КПСС Марказий Комитетининг июнь (1983 й.) Пленумида ўртоқ Ю. В. Андропов. — Демак, санъат арбобларининг қўлидаги қудратли қурол халқ ишига, коммунизм ишига хизмат қилиш учун уларнинг масъулияти ниҳоят даражада ошмоқда».

Экран усталарининг миллионлаб кишиларнинг эътиборига қаратилган, лекин шундай бўлса ҳам, унинг таъсир кучи ва миқёси санъаткорнинг граждан сифатидаги етуклиги, давр илгари сураётган долзарб масалаларни сезгирлик билан илғаб олиши ҳамда истеъдод билан акс эттириб беришига боғлиқдир.

Совет киноси ўзининг асосий ижодий изланишларини замондошимиз характерини тадқиқ қилишга, коммунистик идеаллардан илҳомланган, фаол ижтимоий ҳаракат эгаси бўлган қаҳрамонни кўрсатишга қаратмоқда. Маънавий-руҳий жиҳатдан бой, кенг ижтимоий муносабатлар ичра ҳаракат қиладиган худди мана шундай қаҳрамонларгина томошабинни ўз ғайратининг жозибаси билан эргаштира олади. Инсон образи ўзида жамият тарихини жамулжам қилганда, такрорланмас индивидуал характерида халқнинг ҳаётий қувваларй жўш уриб тургандагина у экранда теранлик ва кўпқирралик касб этади. Бадиий ва ҳужжатли фильмларнинг экранларда намойиш қилинган бундай қаҳрамонларнинг энг яхшилари хотирамизда сақланиб қолган: булар — ўзи ва ўртоқларининг меҳнатини қатъий виждон ўлчови билан баҳолайдиган бинокор ишчи; халқнинг турмуш фаровонлиги учун курашда заминни худди она каби қадрлайдиган, барча умидларини унга боғлаган ва ҳар ишда унга таянган қишлоқ кишиси; иши билан сўзи бир бўлган ва шунинг учун одамларни ўзига эргаштириб борадиган партия раҳбари...

Мана шулар билан бир қаторда ҳали ҳамон экранларимизда жуда ҳам тор манфаатлар доирасида ўралашиб қолган, арзимаган ишлар билан овуниб, ўзларини қаерга қўйишни билмайдиган қаҳрамонлар ҳам пайдо бўлиб қолмоқда. Албатта, иши юришмаган, тақдири синиқ ва шу билан бирга маънавий жиҳатдан тубанлашиб қолган кишиларнинг ҳаёти тарихини гавдалантириш санъатда тарбия мактаби бўлиб хизмат қилиши, жиддий сабоқ бериши мумкин. Лекин бу санъаткор равшан гражданлик позициясида турганда, ҳаётнинг умумий йўналишини аниқ кўрганда, жамиятимиз тараққиёти, унинг маънавий-руҳий иқлимини белгилаб берадиган кучларни кўз ўнгида гавдалантиргандагина мумкин бўлади.

Социализм — коллективчилик ва ўзаро ўртоқлик ёрдами, ҳамжиҳатликка асосланган жамиятдир. Хусусий мулкчилик дунёсининг асосий тамал тоши бўлган шахсиятпарастлик совет кишиларига бутунлай бегонадир. Маълумки, совет киноси меҳнаткаш кишиларнинг биродарлигини, янги коллектив ахлоқининг киши кишига ёв ва мазлум бўлган жамият қонунларидан тугал ғалабасини тараннум этган фильмлари билан жаҳонда шуҳрат қозонгандир. Ҳозирги кунларда ҳам мана шундай муҳим ижтимоий-маънавий масалаларга мурожаат қилиш, уларни бадиий тадқиқот марказига қўйиш янги наслларни тарбиялаш ишида бебаҳо аҳамият касб этган бўлар эди. Таассуфки, аксар ҳолларда ушбу мавзулар кинематографчиларнинг диққатидан четда қолиб кетмоқда.

Кўпгина асарлар иқтидорсиз ва илҳомсиз яратилаётгани, улар ғоятда зерикарли ва саёз эканлиги ҳаммамизни ташвишлантирмай иложи йўқ. Бундай ишлар ижодга талабчанлик сусайгандагина, айрим ерларда эса профессионал ғўрлик ва ожизлик билан келишиш, унга бутунлай кўзни юмиб қараш оқибатида юзага чиқмоқда. СССР Давлат киноси ҳамма ҳолларда ва ҳамма жойда ижодий талабчан шароит яратишга эришмоғи зарур. Мана шундай шароитда фильм яратишдек бениҳоя мураккаб ишга жалб этилган барча кишилар ўзлари яратаётган асар томошабиннинг эътиборини тортадими йўқми, уни қаттиқ ҳаяжонга солиб, руҳий жиҳатдан юксалтирадими ёхуд зериктириб қўядими — шулар ҳақида жиддий бош қотириши ва буларни яққол тасаввур қилиши зарур бўлиб қолади. Ҳозир кино ташкилотларида ҳам партия ҳисобот-сайлов йиғилишлари, конференциялари бораётган бир пайтда коммунистларнинг янги фильмлар устида ҳар томонлама фикрлашмоқлари ва шунда кино жараёнларининг ҳар бир қатнашчиси ўзини талабчан совет томошабинининг вакили деб ҳис қилмоғи даркор.

Яқинда Новосибирскда СССР Кинематографчилар союзи правлениеси секретариатининг кўчма мажлиси бўлиб ўтди. Завод ишчилари ва дала меҳнаткашлари, олимлар, мактаблар ҳамда олий ўқув юртларининг ўқитувчилари, партия ва комсомол ходимлари машҳур сценарий авторлари, режиссёрлар, актёрлар билан замонавий кино ҳақидаги ўй-фикрларини ўртоқлашдилар, кинонинг ҳаётийлиги, замон санъаткорлар олдига қўяётган юксак талаблар ҳақида сўзладилар. Томошабинлар билан кинематографчилар ўртасида бўлиб ўтган қизғин суҳбатлар шуни кўрсатдики, халқ юксак маҳорат билан яратилган, янгроқ гражданлик руҳи билан суғорилган, давримизнинг чинакам қаҳрамонлари ҳаракат қиладиган фильмларни қадрлайди ва севади. Томошабинларнинг талаблари ва умидларига тўла жавоб берадиган миллионлаб кишиларга сув ва ҳаводай зарур бўлган санъат асарлари яратмоқлик киноусталарининг шарафли иши, виждон бурчидир.

Санъатнинг ҳаёт билан алоқалари мустаҳкамланишида, ғоявий-бадиий даражаси юксалиб боришида танқид муҳим роль ўйнайди. Партия танқидни бадиий ижодга энг кучли таъсир қилувчи усул деб ҳисоблайди. Танқид самарали ижодий изланишларга ҳозиржавоблик билан муносабат билдириши, барча талантли, келажаги бор ходисаларни қўллаб-қувватлаши, санъаткорларнинг ишларига партиявий принципиал баҳо бериб бориши зарур. Бироқ танқид ҳозирча яратилаётган барча кино асарларни таҳлил қилиб бера олаётгани йўқ, у кўпинча саёз ва мужмал фикрлар билан чекланиб қолмоқда, ғоявий-бадиий жиҳатдан чиппакка чиққан асарларнинг дунёга келиш сабабларини аниқ-равшан очиб ташламаяпти.

Давримиз совет кино усталаридан янги ижодий юксалиш йўлидан бормоқликни, миллионларча кишиларга совет жамияти ҳақида илҳомбахш ҳақиқатларни элтмоқликни, коммунистик қурилишлардаги зўр муваффақиятлар, партиямиз ҳамда халқимизнинг халқаро кескинликни юмшатиш, сайёрамизда мустаҳкам тинчлик учун ҳормай-толмай олиб бораётган кураши ҳақида фильмлар яратмоқликни талаб қилмоқда.

«Правда» газетасининг 20 ноябрь сонидаги бош мақола.

СУРЪАТ СУСАЙМАЙДИ

Кейинги ҳафта ичида Самарқанд области пахта тайёрлаш суръатини кескин ошириб, республика партия ва ҳукуматининг Кўчма Қизил байроғини устма-уст қўлга киритмоқда. Область пахта тайёрлаш тўғрисидаги маълумотларда охирги ўринлардан пешқадамлар сафига ўтиб олди. Шу кеча-кундузда катта сафарбар меҳнат давом этмоқда.

Мухбиримиз Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Самарқанд область бўлимининг масъул секретари С. СИРОЖИДДИНОВ билан телефон орқали боғланиб, йиғим-теримнинг бориши ҳақида сўзлаб беришни илтимос қилди.

— Шу кеча-кундузда область партия комитети қошидаги «Матбуот маркази»-да бўлган киши пахтазорлардан келаётган хушхабарлар оқимининг гувоҳи бўлади. Пахта тайёрлаш план ва топшириқларини уддалаган бригада, колхоз, совхоз, районлардан келаётган телефонограмма ва телеграммаларнинг охири кўринмайди. Азамат пахтакорларнинг мардлиги, жасоратига беихтиёр таҳсинлар айтасиз.

Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Жониқул Юсупов раислик қилаётган Меҳнат Қизил Байроқ орденли Карл Маркс номидаги колхоз Большевик районидагина эмас, Самарқанд областида ҳам биринчилар қаторида марраға етган эди. Хўжалик пахтакорлари қабул пунктларига ҳозиргача 10 минг тонна «оқ олтин» етказиб бердилар. Ана шу рақамнинг ўзи ҳам кишини мулоҳазага чорлайди. Чунки бу миқдор уч-тўрт колхоз пахтасининг салмоғига тенг. Колхоз деҳқонлари яна икки минг тонна «оқ олтин» топшириш учун курашни давом эттиряптилар. Карл Маркс номидаги колхозда пахтачилик илмининг усталари кўп. Социалистик Меҳнат Қаҳрамонлари Бойтўра Кўмаков, Мели Қўчқоров раҳбарлик қиладиган бригадаларда бир неча йиллардан буён чинакамига рекорд кўрсаткичга эришилмоқда. Бу йил ҳам мазкур бригадалар ҳар гектар ердан 70 центнердан ҳосил хирмон қилишга бел боғлашган. Колхоз ўзининг пахта пунктига эга. Бу пункт бригадалардан келган ҳўл ёки ифлосланган пахтани деярли қабул қилиб олмайди. Шуниси диққатга сазоворки, колхозда махсус қуритиш цехи (сушилка) ҳам мавжуд. Ҳосил обдон қуритилиб, кондиция талабларига етказилгандан кейингина топширилади. Булар бари етиштирилган ҳосилнинг асосий қисмини юқори сортларга топшириш имконини бермоқда.

Кечагина Каттақўрғон район Крупская номидаги колхоз раиси Жалол Ҳайитов номига Озарбойжоннинг Ағдам районига қарашли «26 Боку комиссарлари» номидаги колхоздан мактуб келди. Мусобақадош дўстлар колхоз пахтакорларини улкан зафар билан муборакбод этишибди.

«Биз ёзда мусобақа шартларини текшириш учун сизларнинг колхозларингда бўлганимизда, — дейилади, жумладан мактубда, — кўпгина тажрибаларни ўрганганимизни алоҳида таъкидлаймиз. Айниқса, машина терими масаласидаги ютуқларингиз диққатга сазовор. Колхозимизнинг Балоға Маҳмедов, Самад Бахшалиев сингари механизаторлари каттақўрғонлик механизаторлар тажрибасига асосланиб 250—300 тоннадан пахта теришди».

Область пахтакорларининг 500 минг тонналик зафар маррасини забт этишларига саноқли кунлар қолди. Ҳозиргача Пастдарғом ва Большевик районлари, ўнлаб колхоз-совхозлар, юзлаб бригадалар мажбурият ҳисобига пахта топширмоқдалар. Лекин план ва мажбуриятни бажарган хўжаликларда ҳам суръатнинг сусайишига йўл қўйилмаяпти. Областда янгидан-янги ватанпарварлик ташаббуслари туғилаётганлиги ҳар томонлама диққатга сазовордир.

Самарқанд шаҳар ветеранлар советининг раиси, 1919 йилдан КПСС аъзоси, саксон уч ёшли Раҳим ота Шокирбеков ҳам мўйсафидлар бригадаси тузиб далага чиққанига анча вақт бўлиб қолди. Бу бригадада Гражданлар ва Улуғ Ватан урушининг иштирокчилари Ш. Қурбонов, Н. Тотаренко, Т. Абдуллахўжаев, Р. Каримов ва бошқалар бор. Фақат Самарқанд эмас, Каттақўрғон, Оқтош шаҳарларининг отахон ва онахонлари ҳам бу ташаббусдан четда қолишган эмас.

Механик-ҳайдовчиларнинг жасоратларига алоҳида таҳсинлар айтиш керак. Уларнинг аксарияти пахта териш машиналарини гаражга қўйиб, кўрак юлиш ва подбор машиналарини миниб чиқишди. Нарпай районига қарашли Ислом шоир номидаги совхоз механик-ҳайдовчиси Усмон Мамадиёров, пахтачилик Эшқувват Маҳмудов, Исмоил Ўринов, каттақўрғонлик Баҳром Убайдуллаев, Жамол Мустафоев ва бошқа ўнлаб механик-ҳайдовчилар бу йилги қийин шароитда ҳам аввалги йиллардагидан кўпроқ «оқ олтин» йиғиштириб олишга бел боғлаганлар.

Алишер Навоий номидаги Самарқанд Давлат университетининг студентлари Оқдарё ва Пайариқ районй далаларидан ҳар куни 140-150 тоннага етказиб пахта термоқдалар. В. В. Куйбишев номидаги Самарқанд қишлоқ хўжалик институти, С. Айний номидаги Самарқанд Педагогика институти коллективларининг уйган хирмонлари ҳар йилгидан ҳам салмоқли бўлмоқда. Бундан ташқари ўнлаб техникумлар, корхоналар коллективлари ҳам бу курашдан четда қолганлари йўқ.

Область комсомол комитети, область маданият бошқармаси, ташкил қилаётган агитпоезд ва агитбригадалар составида санъаткорлар, тарғиботчилар билан бирга ёзувчи ва шоирларни ҳам учратиш мумкин. Улар ўзларининг даъваткор сўзлари билан пахтакорларга илҳом бермоқдалар.

Оташин шоиримиз Мақсуд Шайхзода бир шеърида: «Самарқандлик дейилдими, ишлар бажо дегани», деб ёзган эди.

Область пахтакорларининг бу йилги ишлари ҳам «бажо» бўлишига шубҳа йўқ.

ЎТТИЗ ЙИЛЛИК ИЖОД САМАРАСИ

МОСКВАДА СССР ХАЛҚ РАССОМИ Р. АҲМЕДОВ КЎРГАЗМАСИ

МОСКВАДАГИ СССР Рассомлар союзи Марказий кўргазмалар залида СССР халқ рассоми, СССР Бадиий академиясининг мухбир аъзоси, Ҳамза номидаги республика Давлат мукофоти лауреати Раҳим Аҳмедовнинг шахсий кўргазмаси очилди. Ушбу кўргазма таниқли рассомнинг 30 йил мобайнида яратилган турли жанрдаги энг сара асарларини ўз ичига қамраб олган. Москвалик томошабинлар бу рассом ижоди билан биринчи марта танишаётганлари йўқ. Р. Аҳмедовнинг Москвада биринчи шахсий кўргазмаси 1968 йилда ҳам ташкил этилган эди.

Ушбу кўргазмани СССР Рассомлар союзи правлениесининг раиси А. Н. Пономарёв очди. У ўзбек рассомининг ижодий ҳаёт йўлига қисқача тўхталиб ўтди. Шундан сўнг СССР халқ рассоми, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони А. Налбандян ўз ҳамкасабасини янги ажойиб кўргазма билан табриклади.

Кўргазма москвалик томошабинларда катта таассурот қолдирди.

Ушбу кўргазмада санъаткорнинг студентлик йилларида яратилган «Чўпон» асаридан тортиб, токи СССР халқ рассоми ва СССР Бадиий академиясининг мухбир аъзоси бўлишигача бўлган даврнинг самараси сифатидаги асарларини кўриш мумкин. Рассомнинг ижодий ҳаёт йўли ҳаммамизга маълум. У болалар уйида тарбияланган. 1937—41 йилларда П. Беньков номидаги республика бадиий билим юртида таҳсил олди. Улуғ Ватан уруши йиллари Армияда хизмат қилди. 1947 йил эса Ленинграддаги Репин номидаги рангтасвир, ҳайкалтарошлик ва архитектура давлат институтида ўқиб, 1953 йилда тугатди. Бутун ижодини Ўзбекистон замини ва одамларини, замондошимизни куйлашга бағишлади. Ушбу ретро-кўргазмада ўзбек совет тасвирий санъати хазинасидан муносиб жой олган «Она ўйлари», «Тонг. Оналик», «Сурхондарёлик аёл», «Звеновой А. Тоштемиров», «ЎзССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби А. Умрзоқов портрети» асарлари намойиш этилган.

Рассом ижодининг бош мавзуси ҳамиша замон ва унинг кишилари ҳаёти бўлиб келди. У рус ва Европа мактаби анъаналарини дадиллик билан давом эттирди, миллий бадиий мерос анъаналарини уйғунлаштириб, новатор асарлар яратди.

Ҳаммамизга маълум ва машҳур бўлган «Тонг. Оналик» асарининг қандай яратилганилигини рассомнинг ўзидан сўзлаб беришни илтимос қилдик.

Эсимда —деб ҳикоя қилади рассом, —у пайтларда ҳовлимиз Ўрдада жойлашган эди. Катта қизим ўн ёшлар атрофида. Нигора эса энди туғилган эди. Тонг пайти. Онаси уни эмизиб, уйқусизликдан кўзини очолмай ўтир-

Давоми еттинчи бетда

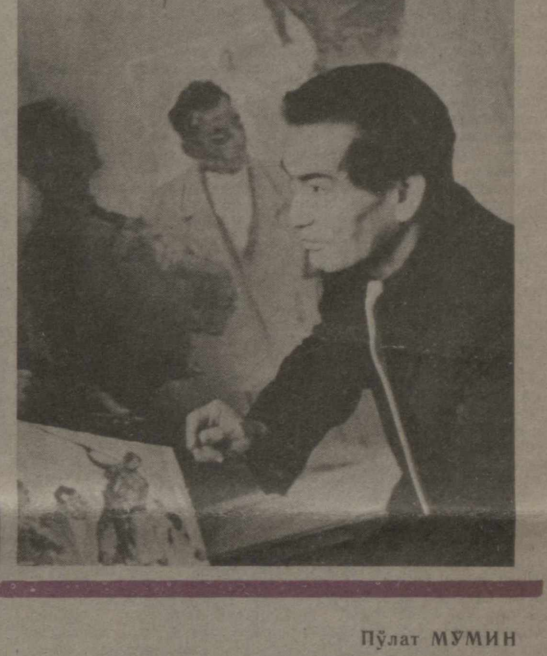

Пўлат МЎМИН

БИЗЛАР—ПАХТАПАРВАРМИЗ

Чигит экиб, фарзандлек —
Дилдан парваришлаймиз.
Кези келса далада
Ёзлаймиз ва қишлаймиз.
Пахтамизга бутун юрт
Биз ўзни бағишлаймиз.
Биз санъатни севармиз,
Бизлар — пахтапарвармиз.

Очилганда пахталар,
Эҳ, олар кўзимизни,
Ёруғ этмоқлик учун
Эларо юзимизни
Пахтакор деб санаймиз
Ҳаммамиз ўзимизни.
Сидқидил сафарбармиз,
Бизлар—пахтапарвармиз.

Гоҳо ҳаво авзойи
Ўхшаб қолса ишкалга,
Дарсхонаю дастгоҳни
Алмашамиз пайкалга,
Пахта терим —ҳашарни
Қўймагаймиз пайсалга,
Барчамиз баробармиз,
Бизлар — пахтапарвармиз.

Пахта, гапнинг очиғи,
Нондай муқаддас, ҳалол.
Ҳамма ерда, ҳар қачон
Уни қилмаймиз увол.
Шунинг-чун пахта термоқ
Ҳеч кимга келмас малол.
Майли бироз чарчармиз,
Бизлар — пахтапарвармиз.

Қийинчиликни енгмоқ
Бизга қадим одатдир,
Пахта ундирмоқ асли —
Ўзича матонатдир.
Сўз устидан чиқмоқлик
Роҳатдир, саодатдир.
Ғолибу музаффармиз,
Бизлар—пахтапарвармиз.

Рўзимурод НУРНАЗАРОВ

САЛОМИМГА ЎХШАЙДИ

Пахтазорим бир бўстон, жаҳонимга ўхшайди,
Нурли юлдузларга кон осмонимга ўхшайди,
Пахтамизнинг меҳри зўр, шўх онимга ўхшайди,
Пахта қайнарбулоқдек, илҳомимга ўхшайди.

Еримизнинг безаги, республикам зийнати,
Халқимизнинг қувончи, бахти, унинг ҳурмати
Дуру гавҳарларга тенг «оқ олтин»нинг қиймати,
Юрагимнинг шарбати —қон-жонимга ўхшайди.

Ҳосил чўққисин топмоқ учун қилдик саёҳат,
Неча довонлар ошиб бордик олға, ниҳоят,
Ватанимнинг шуҳрати —пахтадан топдик роҳат,
Бу бир бойлик—чеки йўқ, нур конимга ўхшайди.

«Оқ олтин»дан дўстларга совға—карвон ортамиз,
Узоқ-яқин элларга дилнинг ипин тортамиз,
Қон-қариндош, оғайни, улфат эрур пахтамиз,
Тинчлик, дўстлик рамзидир — саломимга ўхшайди.

ДАВР БИЛАН ҲАМҚАДАМ

Ўтган куни Тошкентдаги Я. Свердлов номидаги концерт залида Максим Горький номидаги Москва Бадиий академик театрининг гастроллари бошланди. Москвалик санъаткорлар ўз гастролларини буюк пролетар ёзувчиси Максим Горькийнинг «Сўнггилар» драмаси асосидаги спектакль билан бошлади. Бу бежиз эмас, албатта. Бинобарин, мазкур театрнинг шонли тарихида К. Станиславский, В. Немирович-Данченко, А. Чехов каби буюк санъаткорлар қаторида улуғ Максим Горькийнинг ҳам муборак номи бор. Театр тарихида бирон бир ўн йиллик йўқки, Максим Горькийнинг асарларидан намуна қўйилмаган бўлсин.

Театр коллективи совет реалистик санъатининг асосчилари анъанасини давом эттирибгина қолмай, уни узлуксиз равишда бойитиб ҳам келмоқда. Коллектив театрни том маънодаги замонавий театрга айлантириш, давр билан ҳамқадам бўлиш учун фидокорона меҳнат қилмоқда. Бу ўринда театрнинг бош режиссёри, СССР халқ артисти, СССР Давлат мукофотининг лауреати Олег Ефремовнинг хизматларини алоҳида таъкидлаш керак. Театрда драматурглар билан ҳамкорлик қилиш яхши йўлга қўйилган. Шу маънода театр бир неча совет драматурглари учун ҳақиқий ижодий лаборатория вазифасини ўтаётир. Таниқли совет драматурги Александр Гельманнинг театр коллективи билан ҳамкорлиги яхши самаралар бермоқда. Драматургнинг «Бир мажлис протоколи», «Биз, қуйида имзо чекувчилар» каби асарлари илк марта ана шу театрда саҳна юзини кўрди. Театрнинг Тошкент гастроли репертуарида ҳам бу драматургнинг асари бор. Кеча ҳамшаҳарларимиз МХАТчилар ижросида А. Гельманнинг «Барча билан юзма-юз» пьесаси асосидаги спектаклни томоша қилдилар. Бугун эса театр коллективи ҳамшаҳарларимиз эътиборига драматург Михаил Рошчиннинг «Валентин ва Валентина» лирик комедияси асосидаги спектаклни ҳавола этадилар.

Бу гастроль театр коллективи учун ҳам, санъат мухлислари учун ҳам унутилмас бўлиб қолажак. Чунки гастроль кунлари москвалик санъаткорлар республикамиз театр санъати ходимлари ва санъат мухлислари билан учрашувлар ўтказадилар.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИДА

КПСС Марказий Комитетининг 1983 йил июнь Пленумида идеология ходимлари зиммасига мафкуравий ишларни янги юксак босқичга кўтариш вазифасини юклади. Бу борада адабиёт аҳли зиммасига ҳам масъулиятли юмушлар тушади. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари Сарвар Азимов раислигида бўлиб ўтган Ёзувчилар союзи секретариатининг йиғилишида КПСС Марказий Комитети июнь Пленуми қарорларини амалга оширишда Бадиий адабиётни пропаганда қилиш бюроси фаолиятини янада яхшилаш тадбирлари муҳокама этилди. Шу масала юзасидан Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари Саъдулла Кароматов, Бадиий адабиётни пропаганда қилиш бюросининг директори Тўлқин Шамшаров, Ўзбекистон ССР халқ ёзувчилари Назир Сафаров ва Михаил Шевердин ўртоқлар сўзга чиқдилар.

Секретариат йиғилишида Ўзбекистон ССР ва Ўзбекистон Компартиясининг 60 йиллигига тайёргарлик, Осиё, Африка ва Лотин Америкаси мамлакатлари Халқаро Тошкент VIII кинофестивалига ҳозирлик масалалари ҳам кўриб чиқилди.

Ёзувчи Азиз Ниаллонинг 80 йиллиги, шоир Восит Саъдулланинг 70 йиллиги, шоирлар Зоҳиджон Обидов ва Султон Акбарийнинг 60 йиллик юбилейларига тайёргарлик ҳақида ҳам сўз юритилди. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг ташқи сиёсий пропаганда комиссияси тузилди. Комиссия раиси қилиб, профессор Лазиз Қаюмов тасдиқланди

Йиғилишда Ғаффор Ҳотамов, Комил Авазов, Абдулҳаким Фозилов, Мамажон Раҳмонов, Владимир Соколов, Эргаш Муҳаммад, Шодмонбек Отабоев, Ўлмас Муҳиддинов ўртоқлар СССР Ёзувчилар союзи аъзолигига қабул қилиндилар. Ўзбекистон ССР халқ шоири, республика Фанлар академиясининг мухбир аъзоси Уйғун союз аъзолигига қабул этилганларни табриклаб, уларга янги-янги ижодий муваффақиятлар тилади.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси секретариатининг йиғилишида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Маданият бўлимининг сектор мудири Барот Бойқобилов қатнашди.

Суратда: Тошкент аэропортида москвалик санъаткорларни кутиб олиш.

С. МАҲКАМОВ фотоси

Толмас ТИЛЛАЕВ:

МУҲИМИ—ОДАМЛАР ҲАҚИДА ЎЙЛАШ

Мухбиримиз Ражаббой РАУПОВ Қашқадарё областида бўлиб, Ўзбекистон КП Чироқчи район комитетининг биринчи секретари Толмас ТИЛЛАЕВ билан суҳбатлашди.

Қуйида мазкур суҳбатни диққатингизга ҳавола этамиз.

Мухбир: Толмас Раззоқович, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси турли мавзуларда область, шаҳар, район партия комитетларининг секретарларига ҳамда хўжалик раҳбарларига сўз бериб, суҳбатлар ўтказмоқда. Маълумки, КПСС Марказий Комитетининг 1983 йил июнь Пленумида идеология иши билан партия комитетларининг биринчи секретарлари, раҳбар коммунистлар шуғулланишлари лозимлиги алоҳида таъкидлаб ўтилди.

Т. Тиллаев: Тўғри, идеология иши бугун ниҳоятда муҳим иш, муҳим вазифа. Бу вазифани амалга оширишда раҳбар ходим ўз онги, билими, тажрибаси билан бирга, биринчи навбатда матбуот, радио, телевидениега суянмоғи лозим. Идеология иши самарадорлигини буларсиз тасаввур этиш —йўқдан бор қилишга уриниш демак. Адабиёт ва санъат ҳам нафақат идеологик тарбиянинг муҳим воситаси, балки халқимизнинг келажак билан боғланган бугунги воқелигидир. Улуғ рус ёзувчиси И. С. Тургенев Л. Толстойнинг «Уруш ва тинчлик» асарини бутун бошли бир мамлакат —чин Россия, деб атаган.

Мухбир: Адабиёт ҳақидаги яхши гапларингиздан фойдаланиб бир савол бермоқчиман: 75 минг аҳолига эга районда адабий газета ва журналларга обуна бўлиш суст экан. Буни қандай тушунмоқ керак. Тўғри, сиз бунга «обуна бўлиш планимизни бажардик», деб жавоб беришингиз мумкин. Лекин наҳотки адабиёт ва санъатни севиш, қадрлаш, ўқишнинг, хонадонга газета, журнал кириб боришининг плани бўлса?

Т. Тиллаев: Кутилмаган, лекин қизиқ савол. Сиз ҳақсиз. Доҳиймиз В. И. Ленин матбуотни жамиятга ғоявий таъсир ўтказишда, унга сиёсий жиҳатдан раҳбарлик қилишда қудратли қуролдир, деб ҳисоблаган. КПСС Марказий Комитети июнь Пленумида ҳозирги кундаги партия пропагандаси самарадорлиги, идеология фронтининг бошқа участкаларидаги ишларнинг аҳволи кўп жиҳатдан худди ана шунга қараб белгиланиши таъкидлаб ўтилди.

Биз адабий газета ва журналларга обуна қилиш масаласига бефарқ қараётганимиз йўқ. Албатта, сиз обуна баҳона халқимизнинг адабиёт ҳақидаги фикр ва тасаввурини билмоқчисиз. Марҳамат, айтай. Халқимиз, айниқса, ёшларимиз адабиёт ва санъатни севади, яхши асарларни қўлдан қўймай ўқишади. Мавзуни четламай айтишим мумкинки, «Шарқ юлдузи», «Ёшлик» журналларига ва «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасига биринчилардан бўлиб обуна бўлганмиз.

Идеология иши кенг тармоқли. Фан, техника ривожланган бир шароитда, кишиларнинг онглилик даражаси кун сайин ўсаётган бир пайтда бу масъул ва ниҳоятда оғир вазифани ажратиб, бир кишининг зиммасига юклаш мумкин эмас. Район партия комитетининг барча ходимлари, раҳбар коммунистлар бу соҳанинг актив ижрочилари ва иштирокчиларидир.

Районда амалга ошаётган ҳар бир янгилик, рўёбга чиқаётган ҳар бир яхши иш — хоҳ хўжалик соҳасида бўлсин, хоҳ экономикани ривожлантириш соҳасида — барибир, идеология билан чамбарчас боғланади, одамлар онгига бориб етади. Агар музейимизга кирган бўлсангиз «Янги ва эски Чироқчи» картинасини кўргандирсиз. Бу картина районнинг кейинги ўн йил давомида нақадар ўзгариб кетганини тасаввур этишга имкон беради. Картинанинг битта кадри — кўприк, иккинчиси йўл, касалхона, мактаб — худди шундай давом этади. Бу ишларнинг ҳаммаси вақти келиб амалга ошарди, деб айтиш ҳам мумкин. Тўғри, лекин кейинги ўн йил ичида идеология ҳамда оммавий-сиёсий ишларни такомиллаштириш, район экономикасини ривожлантириш, коммунистларнинг авангардлик ролини ошириш натижасида бир мунча ютуқларга эришдик. Лекин бундан ҳам кўпроқ ва самаралироқ ишлар қилиш мумкин эди. Аммо, бизда аввалги йиллар қилинмай қолган ишлар, ўз ижросини кутиб турган, бошлаб қўйиб, ниҳоясига етказилмаган қурилишлар ҳам анча эдики, биринчи навбатда ана шулар билан шуғулланишга тўғри келди. Масалан, районда 1928 йилда қурилган, ҳозир эса фойдаланишга яроқсиз бўлиб қолган касалхона бор эди. Уни бузиб, янгидан қургунча озмунча вақт сарф бўлдими? Боз устига ҳар бир қурилишнинг иқтисодий муаммолари бор. Уларни четлаб ўтиб бўлмайди.

Мухбир: Катта- кичик ҳар бир хайрли ишнинг бошида, албатта, раҳбар туради. Ҳақиқий раҳбар халқ билан ҳамнафас яшайди. Унинг ижтимоий фаоллиги ҳам ана шунда. Районда кенг кўламда олиб борилаётган қурилишлар, янгиликларни кўриб, шубҳасиз, қувондик. Агар янглишмасам, районда Сиз иш бошлаган йили туғилган гўдаклар ҳозир ўн икки ёшда.

Т. Тиллаев. Демоқчисизки, болалар боғчалари, мактаб бинолари қурилиши қай аҳволда? Энг аввал, биз ишни муқим, замонавий турар жой биноларини қуришдан бошладик. Тарқоқ, якка тартибда қуриладиган уйларни чекладик, натижада йўл ҳам, мактаб ва боғчалар қурилиши ҳам жадаллашди.

Мухбир: Тушунишимча, бу вазифалар осон кўчмаган.

Т. Тиллаев: Ҳа, албатта. Янгиликни кутиб ўтирмасдан, уни яратиш керак. Ҳамма гап ана шунда. Райондаги йигирмата тарқоқ қишлоқни тугатиб, ўрнига замонавий посёлкалар лойиҳасини тузиш учун беш йил аввал конкурс эълон қилдик. Ана шу йиллар давомида юзлаб лойиҳалар яратилди. Энг маъқулларига маҳаллий шароитни ҳисобга олиб, ўзгартиришлар киритдик. Бугунги посёлкаларимиз ана шу тартибда бунёд бўлган. Кейинги беш йил ичида район маркази ҳам тубдан ўзгарди. Тўртта янги мактаб, иккита болалар боғчаси бинолари қурилди. Бу йил биринчи марта музика мактаби ўз ўқувчиларини қабул қилди. Бундан ташқари, бешта маъмурий бино боғча-яслига айлантирилди. Буларга қўшимча, болалар поликлиникаси ва ҳаммом ишга туширилди. Ёки бошқа бир мисол. Чироқчида юзлаб оилалар Улуғ Ватан урушида ўз яқинларидан ажралган. Уларнинг номларини мармар лавҳаларга ёзиб, хотираларига мангу олов ёқиш — кўпдан орзуимиз эди. Бунга ҳам эришдик.

Яқин икки-уч йилдан бери қишлоқ хўжалигимиз учун зарур мутахассис кадрлар тайёрлаётган (ССПТУ -251) ҳунар- техника билим юрти қурилишини ҳам муҳим ўзгаришларимиз сафига қўшиш мумкин. 400 ўқувчига мўлжалланган бу билим даргоҳининг келажаги катта. Буни шу ерда ўтган Бутуниттифоқ ҳунар- техника ходимларининг семинари ҳам тасдиқлади.

Турмуш масалалари майда- чуйда нарсалар билан ҳам, кўзга кўринарли катта ишлар билан ҳам астойдил шуғулланишни талаб этади. Масалан, «Москва» совхозини олайлик. Совхозда турмуш маданиятини ўрганиш ва пропаганда қилиш мақсадида махсус хоналар ташкил этдик. Бундан кўзланган мақсад битта. Колхозчиларимиз, ишчиларимиз сердаромад. Замонавий уй-жойлари ҳам, жамғармалари ҳам етади. Лекин баъзи оилалар уйларини жиҳозлашни, мебель танлаш ва уй-рўзғорга керакли анжомларни олишни, ҳар қайси буюмни ўз ўрнида ишлатишни билмайди. Ана шундай пайтда совхозда барпо этилган кўргазмали уй (харид қилиш учун юқорида айтилган барча анжомлар алоҳида сақланади) асқотади.

Мухбир: Толмас Раззоқович, райком биносига кирганимизда илгакларда осиғлиқ дўппи, шляпаларга кўзимиз тушди. Уларнинг аксарияти янги, лекин ҳар қайсисига пахтанинг гард- ғубори, чанги ўтирган. Суриштирсак, райкомда хўжалик раҳбарлари, мактаб директорлари ва мутахассислар билан мажлис ўтаётган экан.

Т. Тиллаев: Тўғри илғабсиз. Менга қолса, ана шу бош кийимларни гапиртирардим! Суҳбатнинг бошида айтганимдек, биз ҳаммамиз пахтакормиз. Республика партия ва ҳукуматининг Мурожаатида ҳам худди шу сўзлар таъкидланди. Бу йил чироқчилик пахтакорлар она- Ватанга йигирма саккиз минг тонна пахта етказиш мажбуриятини олганлар. Бу маррани эгаллашимизга саноқли кунлар қолди. Пахтакорларимиз ўзларининг бу йилги меҳнатларига, пешона терларига ишонадилар. Шунинг учун ҳам ўқитувчими, савдо ходимими, касбидан қатъий назар, ҳамма бугун далада. Пахта биз учун, халқимиз учун мавсумий иш эмас. Шунинг учун ҳам кийимимиздан ер ҳиди, пахта нафаси уфуриб туради. Шоирона ибора билан айтганда, бу нафас тинчлик рамзи сифатида азиздир. Ўзбекистон тупроғида етиштирилган ҳар бир чаноқ пахта бугун тинчлик кабутарларига айланиб, бутун ер юзига парвоз қилмоқда.

Мухбир: Айни қиш пайтида шаҳар бозорларига йўлингиз тушган бўлса, худди ёздагидек истаган мевани топиш мумкин. Қишлоқ бозорларида, ошхоналарда кўпинча бунинг аксини кўрамиз. Ахир, бу ноз-неъматлар қишлоқда яратилади-ку!

Т. Тиллаев: Бунга биринчи сабаб эътиборсизликдир. Сиз айтган шаҳар бозорларида қиш бўйи сотиладиган меваларнинг кўпчилиги хонадонларда асралган.

Бизда ҳам буни ҳисобга олиб, районда қишу ёз бир хилда қулайликларга эга тайёрлов базасини қурдик. Ҳар йили 50 тонна ҳўл мева, 270 тонна қовун-тарвуз, 10 тоннадан зиёд узум, 45 тонна ошқовоқ, 1000 тонна пиёз, 50 тонна тузланган помидор, 20 тонна тузланган бодринг сақланади. Бу неъматлар баҳоргача касалхона ва боғчаларни таъминлайди. Қолаверса, дўконларга чиқарилади. Бизда бу соҳанинг ҳақиқий жонкуярлари бор. Район тайёрлов идораси директори Носир Убайдуллаев —республикада хизмат кўрсатган экономист. Ишчилардан Ашур Соибов «Ҳурмат белгиси» ордени билан тақдирланди. 78 ёшли бу отахон ўн йилдан бери шу ерда хизмат қилади.

Бу хайрли ишда уруғчилик хўжалигининг директори Янгибой Пардаевнинг хизматларини алоҳида таъкидлагим келади. Қисқа муддат ичида хўжаликни сердаромад тармоққа айлантирди. Ҳозирнинг ўзида 40 минг ёнғоқ, 1 миллион ток кўчати, кўплаб бодом ва лимон кўчатлари парвариш қилинмоқда. Ўтган йил 1 миллион 100 минг сўмлик даромад олинди. 300 гектарли бу хўжалик районга маҳсулот етказишдан ташқари, областимиз ва қўшни Самарқанд, Бухоро хўжаликларига ҳам турли мевали кўчатлар сотмоқда.

Мухбир: Энди Чироқчидаги ёш ижодкорлар ҳақида гапирсангиз.

Т. Тиллаев: Чироқчида адабий муҳит ёмон эмас. Яқинда Қўчқор Бекмуродовнинг «Сизнинг меҳрингиз» номли шеърлар тўплами нашрдан чиқди. Шоир Жўра Алимардоннинг «Йўл таронаси», «Манзилдаги ўйлар» каби китоблари аллақачон ўз ўқувчиларига етган. Ёш шоирлардан Қосимжон Йўлдошев билан Гулнора Жўраевадан умидимиз катта.

Фурсатдан фойдаланиб, заҳматкаш халқимизнинг мураккаб, тўлақонли образларини яратиш мақсадида ҳормай-толмай ижод қилаётган адибларимизга катта зафарлар тиламоқчиман.

Мухбир: Толмас Раззоқович, юқорида номлари тилга олинган чироқчилик қаламкашларнинг биронта шеърини ёддан айта оласизми?

Т. Тиллаев: Марҳамат:

Мен қўмсаб истаган эй
азиз дўстим,
Оламда бор бўлсанг,
қўлингни узат!
Ўзимни сен дебон, дўстни
сизлайман,
Орзумнинг тожи деб,
сизни излайман.

Бу Жўра Алимардоннинг «Дўст» деб аталган шеъридан.

Мухбир: Қизиқарли суҳбатингиз учун раҳмат.

Район марказида янги ҳаммом ишга туширилди.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМИДА

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми республикада кино санъатини ривожлантиришдаги катта хизматлари учун К. Ёрматов номли «Ўзбекфильм» киностудиясининг киноактёри ўртоқ Ўлмас Сафоевич **Алихўжаевга** «Ўзбекистон ССР халқ артисти» фахрий унвони берди.

* * *

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми республикада театр санъатини ривожлантиришдаги хизматлари учун М. Уйғур номли Сурхондарё область музикали драма театрининг артисти ўртоқ Маҳамадали **Абдуқундузовга** «Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист» фахрий унвони берди.

* * *

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми республикада театр санъатини ривожлантиришдаги хизматлари учун М. Горький номли Фарғона область ўзбек музикали драма ва комедия театрининг бош режиссёри ўртоқ Носир Аминжонович **Отабоевга** «Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвони берди.

* * *

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми республикада хор санъатини ривожлантириш соҳасида кўп йил самарали ишлаганлиги учун Навоий область Учқудуқ шаҳридаги «Современник» маданият уйининг директори ўртоқ Валентина Александровна **Кашниковага** «Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган маданият ходими» фахрий унвони берди.

МИСҚОЛИ ОЛТИНГА ТЕНГ

ПЛАННИ бажариб, «боқибеғам» бўлиб қолган хўжалик раҳбарларини ҳам кўрганмиз. Шундай хўжаликларда йиғнаб олинган ғўзапояда ярим очиқ кўсаклар, чаноқларда оппоқ пахталар қолганининг гувоҳи бўлганмиз...

У дала шийпонига эндигина келган экан, шекилли, тўнининг этакларини қоқиб, истиқболимизга чиқди.

—Ғалаба муборак!

—Қуллуқ!

—Кўнглингиз жойига тушиб, анча тинчигандирсиз?

—Нега тинчирканман? — деди Икромов бетларига дарҳал қон югуриб. — Бу ёқда областимизнинг мажбурияти, у ёқда республиканинг олти миллиони турипти-ку!.. Далада машинадан қолган пахта бор, бир мисқолини қолдирмай териб олишимиз керак. Ҳар мисқоли олтинга тенг пахтанинг. Биласизки, сўнгги центнерлар, тонналари жуда оғирлик билан тўпланяпти.

Коммунистик район «Правда» колхозининг Одил Икромов бошлиқ бригадаси ҳар йилдагидек бу йил ҳам аллақачон маррадан ўзиб кетди, планни 14 октябрда, мажбуриятни 23 октябрда бажарди. Ҳар гектарнинг ҳосилдорлиги 45 центнердан ошди. Қарийб 75 процент пахта биринчи сортга қабул қилинди. Энди ҳосил қўшимча мажбурият ҳисобига топширидяпти.

—Ҳалиям ҳамма далада, —деди Одил ака ва ён дафтарини олди. — Ҳосилнинг 85 процентини машинада териб олдик. Бунинг ҳаммаси биринчи сортларга ўтди...

Шу учрашувдан бир неча кун олдин бригада даласида бўлиб, машина теримини кузатган ва капитанларнинг моҳирлигига қойил қолган эдим. Ерда тўкилган ва чаноғида қолган пахта жуда кам. Бункердан тележкага ағдарилаётган пахтада на чанг, на хас-чўп бор — оппоқ!

Бу районда механизатор кадрларни — қишлоқнинг ана шу етакчи кишиларини ўқитиш, билимини, ҳунарини оширишга катта эътибор беришади. Пахтачилигимиз истиқболи ана шу машинада, унинг капитанларида экани эндиликда ҳаммага аён. Тошкент технологиясининг муҳим банди ҳам ана шу. Олимларимиз машиналарнинг янада мукаммалларини яратишяпти. Тўкилган пахталарни териб оладиган мослама ҳам ижод этишди.

— Баъзилар буни ишлатишнинг уддасидан чиқолмай олиб ташлаётган ҳам экан. Буни ўзининг нўноқлигидан кўрсин, — деди «зангори кема»сида 130 тонна «оқ олтин» терган Ҳакимжон Акбаров. — Янги давлат стандартига мувофиқ, энди бизга қўшимча ҳақ пахтанинг тозалиги учун тўланар экан. Пайкалга машина сурганда ана шу янги қоидани назарда тутишга мажбур бўлдик. Натижада тайёрлов пунктида пахтамизнинг ифлослик даражаси жуда кам чиқди. Машинани авайлаб, тўғри ишлатиш, артиб, мойлаб туриш, барабанлари, шпинделларининг чанг босишига йўл қўймаслик терилаётган пахтанинг тоза бўлиши учун энг зарур шартлардир.

Маълумки, ҳозирги замоннинг ҳақиқий пахтакори машина теримига пайкалларни баҳордан тайёрлаб келади. Одил ака бригадасининг йирик- йирик пахтазорлари теп-текис, бу бошидан копток юмалатсанг, қоқилмай-суқилмай нариги четига бораверадиган! Бунақа майдонларда «зангори кема»ларнинг иши унумли, терилган пахтанинг сифати баланд бўлиши турган гап.

—Машина терамининг сифатли бўлиши учун серҳосил, тезпишар, кўсаклари бир йўла очиладиган, шохлари тик ўсадиган навлар қўл келаркан. Биз экаётган «Тошкент-6» навида ана шу хусусиятлар қисман бор. Олимларимиз бундан зўрларини, ҳатто уч-тўрт кўсаги очилганда баргларини ўзи тўкиб юборадиган навларини ижод этишяпти дейишади. Қани, энди шунақалари тезроқ етиб келса!

Шу кунлари кўпчилик хўжаликларда пахта қўлда терилялти. Бунда ҳам сифатга эътибор бермоқ зарур. Юқори сортларга аралаштириб юборишига йўл қўймаслик керак, албатта.

Одил ака яна ён дафтарини олди.

Пахтани ҳар қандай шароитда иложи борича биринчи сортларга топшириш давлатгагина эмас, колхозга ҳам кони фойда-ку. Мана, бу йилдан бошлаб пахтанинг давлат харид нархи ошди. Биринчи сортнинг бир тоннаси ўтган йилги 516 сўм ўрнига 710 сўм, иккинчи сорт 437 сўм ўрнига 610 сўм, учинчи сорт 356 сўм ўрнига 510 сўм, тўртинчи сорт 202 сўм ўрнига 210 сўм бўлди. Фарқ катта.

Ҳукуматнинг мана шу қарорини кенг колхозчилар оммасига етказишда Коммунистик район партия комитети таъсирчан тушунтириш ишлари олиб борганини қайд қилиб ўтиш зарур.

ЯНА БИР фикрни қайд қиламиз: пахта тайёрлашда шундоққина ён қўшниларидан жуда орқада қолиб келаётган хўжаликлар, бригадалар оз эмас. Мана шу пешқадам Коммунистик районнинг ўзида ҳам ўтган йили 96 пахтачилик бригадасидан фақат 17 таси планни бажармаган эди. Бу йил ҳам 35 бригада ҳозиргача планни 90 процентдан оширолгани йўқ. «Правда» колхозининг ўзида Анорбой Сатторов, Орифжон Гулаев, Майдон Қорақулов бошлиқ бригадалар планни 50 процент адо этишди, холос. Бутун район бўйича ҳосилдорлик 35 центнердан ошди. Мазкур бригадаларда эса 20 — 30 центнердан нарига бормади.

Хўш, нега шундай? Мен шу савол билан кўп мутахассисларга, хўжалик ва бригада бошлиқларига мурожаат қилдим. Кўпчиликнинг фикри бир ердан чиқди: ҳамма гап ишни моҳирона пухта ташкил этишда, масъулиятни сезиб, жон куйдириб ишлашда. Бу ўз навбатида кўп жиҳатдан ўша асосий ишлаб чиқариш бўғини—бригада бошлиқларига боғлиқ.

— Деҳқоннинг йўлида ўнқир-чўнғирлар кўп учрайди. Табиат инжиқликларини айтмай қўя қолай, — деди Одил ака бир оз зардаси қайнаб, —бу йилгиси ҳаммасидан ўтказиб юборди. Демак, биз худди чегара соқчисидек, ҳушёр бўлмоғимиз, ҳар қандай табиий офатга қарши курашга ҳозиржавоб туришимиз керак. Тошкент технологияси бу йил ҳам асқотди, буни кимки изчил амалга оширган бўлса ютиб чиқди. Ҳар йилги тўрт ўрнига олти карра культивация, чопиқ ўтказдик, шарбат юргиздик, натижада ҳарорат 45—50 даражага кўтарилган пайтда ғўзаларимиз бақувват, баланд ҳароратга бардош берадиган ҳолга келган эди. Сентябрнинг ўрталарига келиб ғўзалар қийғос очила кетди. 20 сентябрда ёппасига теримга тушдик. 14 октябрда ҳар гектаридан 36,5 центнердан ҳосил кўтариб планни, сўнг бир ҳафта ўтар-ўтмай мажбуриятни бажардик.

Одил Икромовнинг бу гаплари унинг кўп ҳамкасбларига, айниқса, йиғим-терим ишлари чўзилиб кетган, эндиликда ҳар бир чигит учун курашаётган хўжаликларнинг раҳбарларига сабоқ бўлур деган умиддамиз...

Ҳозир йиғим-теримнинг энг оғир, мураккаб даври. Мана шу хайрли кунларнинг ҳар соатидан унумли фойдаланиб «оқ олтин»нинг бир чигитини қолдирмай тезроқ териб олиш ҳаммамизнинг муқаддас вазифамиз эканини англамаган киши камдан-кам элимизда. Ҳамма гап ишни пухта уюштириш, ҳар бир теримчининг иш унуми юқори бўлиши учун барча шароитларни муҳайё қилиб беришда.

Шу кунларда, ҳақиқатан ҳам, пахтанинг ҳар бир мисқоли олтинга тенг. Охирги миллион тонна ана шу мисқоллар, килограммлардан тўпланади, албатта.

Тўлқин РУСТАМОВ

НАФСОНИЯТ

САЛОМ, дугонам Назира! Ҳаётимда кўп кўнгилсизликлар бўлгани учун сенга узоқ вақт мактуб ёза олмадим. Янглишмасам, сен билан охирги марта менинг никоҳ кечамда учрашгандик. Вақтнинг тез ўтишини қара, шунга ҳам икки йил бўлибди. Шу икки йилда бошимга қандай кунлар тушмади. Гоҳида ўшанда ота- онамнинг гапига кириб бекор қилдимми, деб ўйланиб қоламан.

Хабаринг бор, Худойберди (ака дейишга тилим ҳам бормайди) юборган совчилар биринчи бор келишганда, йўқ дегандим. Ахир, у тўрт йилдан буён Тошкентда юрган бўлса, нахотки биронта яхши кўрган қизи бўлмаса, деб ўйлагандим. Ота-онам кўйишмади. Ўзимизники, дейишди. Ростдан ҳам у ўзимизники эди. Бир қишлоқ, бир элнинг фарзанди эдик. Бир кўчада кувлашиб катта бўлгандик. Шуларни ўйлаб, совчилар иккинчи бор келганда онамга «ўзларингиз биласизлар» дедим. Билсанг, ўшанда ҳаётимда энг катта хатога йўл қўйган эканман. Нима учун менинг бўлғуси ҳаётимни ота-онам билиши кераклигини ўйламабман. Бу иш учун ота-онамни айбламоқчи эмасман, албатта. Кейинчалик бунақа воқеалар бўлишини улар қаёқдан билишсин. Нима бўлди экан, қандай фожеа рўй берди экан, деб ҳайрон бўлаётгандирсан. Ҳа, ростдан ҳам фожеа рўй берди. Эндигина туғилган фарзандим Муҳаммаджон отасиз, тирик етим бўлиб қолди. Унинг келажагини ўйласам, юрагим орқага тортади. Бир куни катта бўлиб, қани менинг отам, деса нима дейман? Болалар етимча деб йиғлатишса қандай юпатаман?

Тўйдан кейин Худойберди билан икки ойча иноқ яшадик. У Тошкентдан тез-тез келиб турар, ўртоқлари, ўқишлари ҳақида тўлиб-тошиб сўзларди. Кейинроқ эса икки-уч ойда бир марта келадиган бўлди. Унинг ҳар келишини интизорлик билан кутардим, лекин у негадир кундан-кунга ўзгариб борарди. Келган кунлари ўртоғлариникига чиқиб кетар, ярим кечаси зўрға оёқда юриб кириб келарди.

Аввалига нима бўлаётганига тушуна олмай юрдим. Бундан ташқари, қайнатам ҳам, қайнанам ҳам яхши одамлар. «Хафа бўлманг, қизим, ёшликда ҳамма нарса бўлади, эрта-индин фарзандли бўлсаларинг босилиб қолади» дер эди қайнанам.

Кунлар ўтган сари у фақат ёмон томонга ўзгариб борди. 1981 йилнинг февралида у қишки таътилга келди. Нимадандир хафа эди. Мен уни қувонтириш, кайфиятини кўтариш мақсадида, яна уч ойдан сўнг ота-оналаримиз неварали бўлишини айтдим. Аммо у қувонмади. Гапимни эшитиб афсусланиб бошини силкди: «Ўзи шу етмай турувди», деди совуққонлик билан. Ўшанда чидай олмай йиғлаб юбордим. Наҳотки одам ҳам шунчалик ўзгариб кетса? Унга нима бўлган ўзи? Наҳотки, мен билган Худойберди ўша?

Кунлар ўтаверди. Ўртамиздаги муносабат ёмонлашиб бораверди. Лекин барибир бу кўнгилсизликлар вақтинчалик деб ўйлардим. Бугун сенга ушбу сатрларни ёзаяпману, қадримга йиғлаяпман. Билсанг, Худойберди мени ўйинчоқ қилиб ўйнаган экан.

Бир куни у яна таътил пайти одатдагидай ярим кечада гандираклаб кириб келди. Ўшанда биринчи марта унга тик қарадим. «Бундай юришингиз уят», дедим. У хохолаб кулиб юборди. Бу кулгининг сабабини кейин тушундим. «Анча тилинг чиқиб қолибди-ку, — деди у ўшқириб.— Демак, ҳаммаси план бўйича кетяпти».

Шу сўзларни эшитганда, оёғимгача музлаб кетдим. Бу нима дегани? Қандай план?

—Қандай план?

У жимиб қолди. Бироздан сўнг яна гапира бошлади: «Биласанми нима, сени ўтган куни Жалил билан кинода кўришибди».

—Нима? Ким?

—Одамлар, — деди у йиғлаб юборишимдан қўрқиб мулойим овозда.

— Одамларингиз ким? Исмини айтинг менга?

—Исмини айтмайман. Айтмасликка қасам ичганман.

Нима дейин? Бу гапнинг ёлғон, бўҳтон эканлигини қандай исботлай?

—Эртага тур-да, уйларингга кетавер. Майли, бу гапни юзингга солмайман, ота- оналаримизга ҳам айтмайман. Келишолмаяпмиз, икковимиз икки хил одам эканмиз дейман, — деди у.

Ҳаммасини Худойбердининг мастлигидан кўриб индамадим. Лекин эрталаб номоз ўқиётган қайнатамга кўзим тушдию хўрлигим келиб ҳўнграб йиғлаб юбордим.

Ўша воқеадан сўнг муносабатларимиз яна ҳам ёмонлашди. Кейинги сафар келганида эса уйдан кетишга мажбур бўлдим. Менинг уйдан кетишим ўша туҳматни бўйнимга олганим бўларди. Лекин бошқа иложим қолмади.

Орадан уч ой ўтгач, унинг яна уйланганини эшитдим. Тўйи Тошкентда бўлган эмиш.

Эсингда бўлса, бизнинг тўйимизни унинг Рашид деган ўртоғи бошқариб борганди. Яқинда Наманганда ўша йигитни кўриб қолдим. Ишонсанг, роса икки соат суҳбатлашибмиз.

—Худойберди софлик, диёнат ҳақида кўп гапирса ҳам, қисқа ўйлади,— дейди у. — Ўзининг бир нафаслик лаззати учун жиноятга қўл урди. Лекин бу жиноятни Жиноят кодексининг ҳеч бир моддаси билан суд қилиб бўлмайди. У фақат виждон суди олдида жавоб бериши керак. Бўлиб ўтган воқеани бирма-бир сизга айтишим шарт эмас эди, лекин бошладимми, майли, охиригача билиб қўйинг, — деди сўнг ва менга бўлиб ўтган воқеаларнинг ҳаммасини бир бошидан ҳикоя қилиб берди.

Мен сенга унинг ҳикоясини ўзи қандай сўзлаб берган бўлса, шундай қилиб ёзиб юборяпман.

ЎҚИШГА кирган йилимизнинг биринчи сентябри. Институтдаги биринчи кун. Янглишмасам, биз 35 нафар эдик. Юқори курс студентлари бизни томоша қилгани келишди. Ҳа, томоша қилгани. Буни бошқача таърифлаб бўлмайди. «Қани, биринчи курсга кимлар кирибди, бир кўриб қўяйликчи», деб ўйлашган бўлса керак. Ўғил болалар чиройли курсдош қизларимизни бир-бирига кўрсатиб пичирлашиб қўйишди. Орамиздан ўзларининг ҳамшаҳарларини излашди.

—Наманганликлар борми?— деди бир қиз.

—Мен наманганликман,—деди Худойберди. Қиз ўзини таништирди. Исми Зулфия, у ҳам наманганлик эканлигини айтди.

Биз ҳали бир-биримизни яхши билмас эдик. Аста-секин кунлар ўтиб пахта теримига бордик. Кимнинг қанақа эканлиги маълум бўла бошлади. Яна қайтариб айтаман, кўпчилик ўртоқларнинг назарида Худойберди бир мунча ҳурмат ҳам уйғота олган эди. Лекин...

Айрим ўртоқлар бўлиб ўтган воқеа учун Зулфияни айблашарди. Улар «Зулфия Худойбердининг соддалигини, софлигини ўғирлади» дейишарди. Билмадим, балки шундайдир. Аммо Худойберди ёш бола эмас эди-ку, у ўзини тийиб олишга наҳотки иродаси бўшлик қилди.

Зулфия деярли ҳар куни Худойбердининг дарсдан чиқишини пойлаб турар, у ёқ-бу ёққа бирга бориб келишини илтимос қиларди. У аввалига ҳамшаҳар бўлгани учун йўқ дея олмади. Кейин эса ўзи ҳам Зулфияга ўрганиб қолди. Сўнгроқ Зулфия билан кинога тушадиган, ҳатто айрим кунлари унинг хонасида тунаб қоладиган одат чиқарди. Биз бунга қаршилик қилдик, гарчи ҳақимиз бўлмаса ҳам. Чунки Зулфия бир марта турмуш қуриб эри билан ажрашган эди. Худойберди буларнинг ҳаммасига бепарво қарарди. Бизнинг гапларимизга ҳафсаласизгина қўл силтаб: «Йигитман, даврим кепти юраман-да. Шунга уйланармидим», дер эди. Гапнинг мантиқсизлигини қаранг. Йигит кишиман деб, тўғри келган қиз билан «юриб», ташлаб кетавериш мумкин экан-да. Хўш, йигит бўлса нима бўлибди. Йигитлик ҳар қандай бемазагарчилик қилавериш ҳуқуқини бермайдику.

Кунлар ўтаверди. Худойберди йигитлик даврини суриб юраверди. Лекин орадан кўп ўтмай у шаштидан тушиб, нимадандир хавотирланиб қолди. Дарс пайтида ҳам қандайдир ўйлар билан банд бўлар, домлалар чақириб қолса гарангсиб ҳаммага кулги бўларди. Уч-тўрт ўртоқ бўлиб у билан гаплашдик.

—Аҳволим чатоқ, — деди Худойберди. — Зулфия ҳомиладор бўлиб қолди.

Биз жим эдик. Нима ҳам дея олардик. Бўлар иш бўлган бўлса. Уни ўз вақтида огоҳлантирган эдик, қулоқ солмаганди. Энди эса...

Бола туғилди. «Болангга қара», деди Худойбердига Зулфия. «Ўзинг хоҳлагансан, ўзинг қара», деди Худойберди. Гўдак Зулфия учун ҳам, Худойберди учун ҳам ортиқча юк эди. Уни болалар уйига топширмоқчи бўлишди. Аммо негадир Зулфия бирдан қароридан қайтди.

—Менга уйланасан, — деди Худойбердига.

У индамади. Индай олмас ҳам эди. Шундан сўнг у ўзидан-ўзи биздан узоқлашиб, давраларга қўшила олмай қолди. У қилган ишидан афсусланар, лекин вақт ўтган, ғишт қолипдан кўчган эди. Нима қилиш керак? Тақдирга тан бериб кетавериш керакми ёки?. Худойберди доимо шундай ўй билан банд бўлар эди. Биз буни унинг бирдан ғамгин бўлиб қолган кўзларидан сезардик.

Орадан ярим йилча вақт ўтди. Худойберди билан Зулфиянинг алоқаси ҳамон ўша-ўша, болани болалар уйига беришган, иккови ҳам ҳеч нарса бўлмагандек институтга қатнашарди. Бўлиб ўтган воқеадан ҳамма хабардор, лекин негадир деканат ҳам, комсомол ташкилоти ҳам жим эди. Тўғри, оила қуриш ҳар бир кишининг шахсий иши. Лекин улар ҳали оила қуришмаган эдилар. Шу боис бу иш менинг назаримда муҳокама қилишга арзирди. Болани тирик етим қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ.

Бир куни хонамга Худойберди келди.

—Бугун уйдан келдим, —деди ўтириб. —Уйдагилар келин қилишмоқчи.

—Зулфияними?

—Йўқ. Воқеадан уйдагилар бехабар. Барибир Зулфияга уйланмайман. Унга уйлансам кейин қандай бош кўтариб юраман. Қишлоқдагилар, институтдагилар жувонга уйланибди, деб кулишади. Унга уйлансам ўқишни ташлаб, қишлоқдан бош олиб кетишга тўғри келади.

Ўшанда мен унга ҳеч қандай маслаҳат бера олмадим. Нима ҳам дердим. Тўғриси, Зулфияни унчалик ёқтирмасдим. Лекин ўртадаги норасида-чи? У бир умр отасиз яшасинми?

Орадан икки ойча вақт ўтди. Кутилмаганда бир куни Худойберди қўлимга таклифнома тутди.

«...Сизни 20 май куни бўладиган никоҳ тўйимизга таклиф этамиз. Озода — Худойберди.»

Нималар бўляпти ўзи? Яна қандай Озода? Зулфия-чи? Бола-чи? Бу саволлар жавобсиз қолаверди. Кейин эса тўйларингизга бордик. Барча қатори сизларга бахт тилаб, қадаҳлар кўтардик. Ўйлаб қарасам бу бизнинг ҳаётдаги энг кечириб бўлмас хатомиз экан. Балки биз Худойбердига маслаҳат берганимизда бу ишлар бўлмасмиди?

Тўйдан сўнг икки ҳафта ўтгач, Худойберди Тошкентга қайтиб келди. Ҳамма катта жанжал бўлишини кутарди. Зулфия Худойбердига албатта «кўрсатиб қўйиши» керак эди. Ҳатто судга беришдан ҳам тоймайдиган одам эди у. Аммо ундай бўлмади. Зулфия ҳамма нарсадан хабардор бўлса-да, бехабардек юраверди. Ана шу ерда аммо дейишга тўғри келади. Аммо биз адашган, Худойберди ва Зулфиянинг даҳшатли планидан бехабар эканмиз.

Орадан тўққиз ой ўтганда Худойберди сиз билан ажралишганини эшитдик. У сизни бошқа йигит билан кўрганини айтди. Биз унга ишондик. Лекин ҳаммасини кейин тушундик. Дунёда инсоннинг шунчалик пасткашлик қилиши мумкинлигини тасаввур ҳам қила олмайман. Улар ҳамма нарсани келишиб қўйган экан. Худойберди Зулфияга тўғридан-тўғри уйланишга уяларди. Нега уялади, билмайман. Ахир, «юришга» уялмас эди-ку. Бирга кинога тушишга, хонасида кечалари ётиб қолишга уялмас эди-ку. У ўзининг йигитлик нафсониятини ҳимоя қилмоқчи бўлди. Йигитлик нафсонияти нима ўзи? У бир кишининг бахтини ўғирлаш билан ҳимоя қилинадими? Илгарироқ нега йигитлик нафсониятини ҳимоя қилмади? Зулфия билан бўлган воқеалар йигитлик шаънига доғ эмасмиди? Худойберди буларни ўйламади. У фақат бир нарсани ўйлади. Номига битта қизга уйланиши керак. Кейин орадан маълум вақт ўтгач, бирор баҳона топиб уни ҳайдаб юборади. Сўнг эса Зулфияга уйланса ҳам ҳеч ким айб қилмайди. Аммо виждончи, унинг ўзи даъвогар бўлмайдими? У ўз режаларини силлиққина амалга оширди ҳам. Афсуски, унинг тузоғига сиз илиндингиз.

Орадан ойлар ўтди. Наманганга бориб келган Худойберди қувониб хонамга кирди.

—Ўғиллик бўлибман, исмини Муҳаммаджон қўйишибди.

Мен уни табрикламадим. «Ўғиллик эмиш. Қанақасига у сенинг ўғлинг? У фақат онасининг ўғли. Инсонни ўйинчоқ қилган одам ҳеч қачон оталикка ярамайди»,— дегим келди унга. Ростдан ҳам, у қанақасига ота бўлсин.

Худойберди ҳозир Зулфия билан яшаяпти. Балки бахтлидир. Лекин бировнинг бахтига зомин бўлиб ўзига бахт топиш — бахтсизликдан бошқа ҳеч нарса эмас!»

Назира! Сенга бу воқеаларни ёзмасам ҳам бўларди. Лекин кимгадир кўнглимни ёзгим келди. Бундан ташқари сен ҳали турмуш қурмагансан. Балки бу сен ва сен каби ёшларга сабоқ бўлар, деб ўйладим.

Салом билан дугонанг Озода.

Хатни оққа кўчирувчи Бекқул ЭГАМҚУЛОВ

РЕДАКЦИЯДАН:

Ҳурматли газетхон!

Юқоридаги мактуб билан Сиз ҳам танишдингиз. Афсуски, бундай воқеалар ҳамон учраб туради. Кимдир пасткашлик қилади, аммо унинг жабрини бошқалар тортади. Кимдир ўз нафсини деб, ўзгаларнинг бахтини ўғирлайди.

Сиз воқеа қаҳрамонларининг қилмишига қандай қарайсиз?

Мактубларингизни кутамиз.

МАНТИҚ МАШАҚҚАТИ

Нурмуҳаммад ХОЛЛИЕВ

Адабиётчилар орасида «танқиддан тубан» деган ибора бор. Одатда, бу ибора бадиий заиф асарлар, саёз илмий ишларга нисбатан ишлатилади. Уларнинг асосий камчилиги — мантиқсизлик. Мантиқ изчиллигига эришиш учун нима қилиш керак? Бизнингча, даставвал асарнинг ўзини, сўнгра, у ҳақдаги барча фикрларни пухта ўрганиб чиқишимиз лозим. Шундан кейингина асарга баҳо бериш мумкин. Бу бениҳоя оғир иш. Жуда кўп ўртоқлар эса фикр айтишга шошиладилар, китоб ўқишга, асар ҳақидаги адабий-танқидий материалларни тўплаб, ўрганиб чиқишга уларда тоқат йўқ. Бундай ҳолда, табиийки, асар ҳақиқий баҳосини олмайди: нотўғри мақталади ёки асоссиз танқид қилиниб, адабиётга, ижодкорга зиён етказилади. Газетада «Тушуниш, ҳис этиш санъати» мақоласи билан бошланган мунозара адабий танқиддаги ана шу пала-партишлик, ноилмийликни бартараф қилишга, шоир ва ёзувчиларни асоссиз мақтов, ноўрин танқидлардан ҳимоя этишга қаратилган.

Шу нарса қувонтирадики, мунозара илгаригидек бир-бирига ҳайбаракалла айтиш, мунозарага киришган кўриниб, баҳонада мақола чиқариб олишдан иборат бўлмай, адабий танқиднинг моҳияти ва вазифасини аниқлаш, илмий билиш методини белгилаш хусусида бормоқдаки, бу — жиддий баҳс.

Бадиий асарни тушуниш, тадқиқ этишда ҳис ва тафаккурнинг ўрни ҳақида иккита қарама-қарши фикр билдирилди. Абдуғафур Расулов шундай ёзди: «Ҳис этиш, туйғуларнигина сўзлаб бериш танқидчиликда бирёқламаликка олиб боради, чучмалликни келтириб чиқаради». Шу асосда у илмий билишда ҳиснинг хизматини ошириб кўрсатган интуитивизмни танқид қилди. Ўткир Ҳошимов эса ҳиссий таҳлилга ҳурмат билан қараб бундай дейди: «Умарали аканинг фикрига қўшилиб, шуни айтгим келадики, айрим мунаққидлар (фақат айримлари) асарни рационал таҳлил қилишадию, эмоционал тадқиқ этишни ё хоҳламайди ёки қўлидан келмайди. Бундай мунаққид китоб ўқиётганида энг оддий китобхоннинг ҳам қулоғига етиб борадиган ўша сеҳрли куйни эшитмайди ёки эшитгиси келмайди».

Бизнингча, ёзувчи ҳақ. Машҳур инглиз адиби Сомерсет Моэм «Санъат — ҳиссиётлар намойиши, ҳис эса ҳаммабоп тилда сўзлайди», дейди. Адиб ва китобхон ҳаммабоп тилда сўзлашади. Танқидчи уларнинг суҳбатига қўшилмоқчи. Бунинг учун умумий суҳбат тили — ҳиссий образли тилда сўзлаши керак.

Адабий танқид — адабий жараённи билиш воситаси. Марксизм-ленинизм билиш жараёнини икки катта босқичга ажратади. Биринчиси — ҳиссий-образли билиш, иккинчиси — абстракт тафаккур. Биринчи босқичда дунё сувратланади, ҳиссий баҳоланади, иккинчи босқичда конкрет материалдан юксалиб, силлогизмлар ёрдамида у ҳақда умумий мулоҳазалар юритилади, бутун системага доир хулосалар чиқарилади. Шартли равишда айтиш мумкинки, бадиий асарни ўрганишда адабий танқид — ҳиссий билиш босқичи, адабиётшунослик эса абстракт тафаккурдир. Шунга кўра А. Расуловнинг «адабиётшунос олим билан танқидчи ўртасида катта фарқ бўлиши шарт эмас» деган фикрига қўшилиб бўлмайди. Кўриниб турибдики, улар ўртасида аниқ меҳнат тақсимоти бор. Шу нуқтаи назардан қараганда, ҳурматли ёзувчимиз Асқад Мухтор «масалаларни ортиқча назарийлаштиравериш ёзувчига ёрдам бермайди» деганида ҳақ.

Айрим мақолалардаги «назарий» гаплар ҳурматли ёзувчимизнинг ғашига текканининг сабаби бор. Баъзи ношуд танқидчилар адабий жараёнга, бадиий асар ичига киролмай, гапни назарияга буради. Бундай «назария» — ниқоб. Мана шу устомонлик Асқад Мухтордан бошқа ҳам кўп ёзувчи ва танқидчиларнинг жиғига тегади.

Ҳиссий таҳлил адабий танқиднинг жони. Шу билан бирга, рационал ва эмоционал таҳлилни бир-бирига қарама-қарши қўйишга ҳам қўшилмаймиз. Улар адабий танқиднинг икки йўналишидир. Айтайлик, О. Шарофиддинов, И. Ғафуров ижодида ҳис жўш урса, Асқад Мухтор, М. Қўшжонов, П. Шермуҳамедов кабилар ўз ҳисларига эрк бермайдилар. Аммо бу хусусиятларнинг ҳеч бири уларни чуқур илмий, объектив таҳлилдан чалғитмайди.

Айрим танқидчилар ҳар бир оригинал асарда «ижодий ўзлаштирма»ни кўришга шошиладилар. Бундан пировардида адабиёт жабр кўради. Танқидчи Аҳмад Аъзам «Масъул сўз» мақоласида Шавкат Раҳмон шеърларидаги айрим образлар, оҳанглар испан шоирлари — Лорка, Хименес шеърларига ўхшаб қолганини айтади. Тагдор қилиб, «Шавкатга Р. Парфи ва М. Солиҳнинг таъсири ҳақида ҳам давом эттирса бўлади. Чунки уларга хос айрим метафора, образларни ҳам тўпламда ривожлантирилган, ишлов берилган ҳолда учратамиз», дейди. Бу гап шахсан менда мунаққид ўзбек ва жаҳон адабиёти амалиёти, совет адабиётшунослигидаги илмий билимлардан яхши хабардор эмас экан-да, деган фикр туғдирди. Маълумки, адабиётшуносликда типология деб аталадиган муҳим йўналиш бор. Бу соҳа адабий ўхшашликларни ўрганади. Ўзаро адабий таъсирни тадқиқ этиш асосида олимлар адабиёт тараққиётининг янги қонунларини очадилар. Фақат типология қонунлари асосидагина Шарқдаги хамсачилик, Ғарбдаги фаустчилик анъаналари, Дон Жуан ҳақидаги асарларни, Шарқ адабиётидаги назира, мухаммас жанрларини тўғри баҳолаш мумкин. Акс ҳолда улар А. Аъзам ибораси билан айтганда, «ривожлантирилган, ишлов берилган» бўлиб чиқади.

Шавкат Раҳмон шеърларига яхши ният билан ёндашилганда, у аллегорик шоир экани кашф этилса ажабмасди. Унинг «Юрак қирралари» тўпламидаги деярли барча шеърларида аллегорик образлар яратилади. Қиш — оқ сукунат, оппоқ кўйлак; қор босган тепалар — оқ туялар; баҳор — яшил гулли кўйлак; гуллаган боғ — оқ машъала; аёл сийнаси — оппоқ мусичалар; дарахтлар — зангори каптар; ниначи — пари; булут — ойнинг сийнабанди; осмон — баҳайбат, тарғил сағринли жонивор: тоғ — қари қўтос; кузак — учта сап-сариқ илон; кузги боғ — ҳомиладор аёл, жонивор ва ҳоказо. Аллегориялар бирлашиб ягона системани ҳосил қилади ва Ўзбекистон табиати, халқимизнинг қалб ҳолати, миллий хусусиятларини ифодалайди. Бундай система, менингча, бошқа ҳеч бир шоир ижодида учрамайди. Аллегориялар Шавкат Раҳмон учун оддий ўхшатишмас, ижодий принцип. Мана шу хусусияти билан ҳам унинг шеърлари Р. Парфи, М. Солиҳ ва бошқа шоирлар ижодидан яққол ажралиб туради.

Х. Давроннинг «Алпомишнинг қайтиши» шеърини тушуниш бўйича И. Ҳаққуловнинг И. Ғафуров билан мунозарасида тарихий тараққиёт ҳисобга олинмайди. У ёзади: «Аввало, шеърда авлодлар ўртасидаги ихтилофларга ишорат қилувчи ҳеч бир гап, белги йўқ. Аксинча, унда аждодлар орасидаги тарихий алоқадорлик, қариликнинг ёшликка, яъни келажакка бардам назар билан қараш руҳи акс этган». Бу ерда ким ҳақлигини аниқлаб берадиган ҳакам шеърнинг ўзи. Унда тасвирланган ҳодисани эслайлик: Алпомиш асрлар давомида ухлаб ётибди. Оталар, боболар уни уйғотишмаган. Ҳолбуки, идеални улар сақлаб, ўстириб келишлари лозим эди. Орада қанча вақт ва ютуқлар бой берилди. Ихтилоф сабаби мана шунда. Адабий танқидчи шеърни тўғри тушуниб таҳлил этган.

Менингча, авлодлар ўртасидаги фарқ ва ихтилофлардан чўчиш эмас, марксизм-ленинизм таълимоти асосида талқин қилиш керак. Коммунистик таълимот асосчилари табиат, жамият ва тафаккур инкорни инкор қонуни бўйича ривожланишини исботлаб берганлар. Майса донни, ғўза чигитни инкор этиб ўсиб чиқади. Шундай муносабат ота ва бола, катта ва кичик авлодларга ҳам хосдир. Ҳар қандай ўсиш, ривожланиш шу тарзда боради. Халқ камолоти нега энди бу қонундан ташқарида қолиши керак? Менингча, авлодларнинг бир-биридан фарқланмаслиги фазилат эмас, балки катта нуқсон. Бу ҳолда жамият бир жойда тўхтаб қолган бўларди. Ҳаёт эса мунтазам илгарилаб бормоқда, биз коммунизмга яқинлашмоқдамиз, жамият, халқ тобора юксалмоқда. Демак, жамиятимиз инкорни инкор қонуни бўйича нормал, табиий яшамоқда.

Танқидчининг «...ҳаётий масалага ойдинлик киритилмаган», «қайси замоннинг болалари Алпомишни уйғотишлари керак ва уйғонгач, Алпомиш нима иш қилади» деган гапида жон бор. Алпомишни улуғлаб тасвирлаш шоирнинг катта фазилати. Аммо ҳозир тамом ўзга шароит. Янги типдаги алпомишларнинг даври. XXI асрда бизнинг афсонавий қаҳрамонимиз ожизлик қилиб қолади. Шу боис паҳлавон образини давр хусусиятлари билан бойитиш, унга замонавий қудрат бахш этиш лозим эди. Шеърда у эски қиёфада гавдаланган.

Айрим танқидчилар совет адабиётшунослигини яхши билмай туриб, у ҳақда фикр айтадилар. А. Муҳиддин «Заҳматкаш ижодкор» мақоласида Б. Имомовнинг «Трагедия ва характер» китобига баҳо бериб, шундай дейди: «Мазкур монографияда Бутуниттифоқ миқёсида ҳам кам ўрганилган бу жанрнинг (трагедия назарда тутилмоқда — **Н. Х.**) назарий асослари, типологияси ўзбек драматургияси мисолида чуқур ёритилган». Мунаққид ё совет адабиётшунослиги ютуқларидан бехабар ёки олимнинг хизматларини ошириб кўрсатиш учун илмий бойлигимизни камайтириб кўрсатмоқда. Совет адабиётшунослигида трагедия жанри кенг ўрганилган, бу жанрга бевосита бағишланган юзлаб монографик тадқиқотлар мавжуд. Бор нарсани йўқ дейиш гуноҳ. Трагедия жанри ўзбек адабиётшунослигида кам ўрганилмоқда ёки совет даврида трагик асарлар яратиш проблемасига етарли эътибор берилмаётир дейилса, бу гап ҳақиқат бўларди. Мазкур ҳолда биз китобхонлар олдида масъулият сезмасликнинг яққол ифодасини кўрамиз.

Китобхонлар оммасига бепарво қараш ҳоллари уларга алоҳида эътибор берган айрим йирик шоир ва адибларнинг мулоҳазаларида ҳам кўзга ташланади. Муҳтарам шоиримиз Абдулла Орипов «Инсон қалби билан ҳазиллашманг» номли суҳбатда «шеърни кроссвордга айлантирмаслик керак» деган фикрни илгари суради. Шоир поэзиянинг гўзаллиги учун кураша туриб, менингча, «китобхон» тушунчасининг кенглигига етарлича эътибор бермаган. Китобхонлар олами хилма-хил экани, кўпгина сўз усталари маълум категориядаги китобхонларга мўлжаллаб ёзишлари маълум. Китобхонларни фақат илмий-бадиий савиясига кўра фарқлаш унча тўғри эмас. Социологик тадқиқотлар шуни тасдиқлайдики, китобхонлар бундан бошқа ҳам кўплаб хусусиятларига кўра фарқланадилар. Ишчи — китобхон, колхозчи — китобхон, санъаткор — китобхон, шаҳарлик китобхон, қишлоқлик китобхон, анъанавий китобхон, замонавий китобхон, жаҳон бадиияти билан таниш китобхон, ўзбек адабиёти доирасида қолган китобхон ва ҳоказо. Уларнинг ҳар бири адабиётдан ўзига керакли фикрларни, туйғуларни, мавзуларни излайди, адабиёт унинг ҳам ҳаётидаги муаммоларни ҳал этиб беришини кутади. Китобхонлар ҳар бир қатламининг ўз маънавий эҳтиёжлари, ҳаётининг поэзияси бор ва бу эҳтиёжлар турлича тезликда ўсиб туради. Адабиёт биронта инсоннинг дардига бепарво қарашга ҳаққи борми? Йўқ. Адабиёт ҳеч бир кишини етим қолдирмайди.

Энг муҳими, ҳар бир соҳанинг, ҳар бир китобхонлар қатламининг ўз поэзияси бор. Бу поэзияни фақат уларнинг ўз шоиригина илғайди ва тасвирлаб беради. Минглаб китобхонлар (кўпроқ шаҳарлик, зиёли китобхонлар) Р. Парфининг шеърларидан маънавий озиқ олади, ҳаммабоп асарлар улар учун жўнлик қилади.

Абдулла Орипов китобхонлар савиясидан куюниб ёзади: «Ўқувчиларнинг савияси ҳануз чатоқ. Ҳамон офаринбозлик, таги йўқ гапларга эҳтиром китобхонларимизнинг дидини эгаллаб турганидан жуда хафаман». Китобхонлар шу аҳволга тушиб қолишида ўқув программасини мактабда ўртача ва қолоқ ўқувчига, институтларда — ўртача студентга мўлжаллаб тузишнинг ҳам ҳиссаси йўқмикан? Ҳаммабоп ижод менга биронта қизни жони-дили билан севмай, ҳаммага баравар муомала қиладиган йигитнинг қилиғини эслатади.

Ҳар бир шоир ўз китобхонига эга бўлиши, ҳар бир китобхон ўзига энг ёққан шеър турини англаши — юксак китобхонлик маданияти мана шу бўлса керак, деб ўйлайман. Бундай китобхон ва ижодкор ўзлигини, ижодий мутолаа йўлини аниқ билган одамлардир.

Илмий билимлар фаннинггина эмас, бадиий адабиётнинг ҳам асосий манбаи. Адабий танқиддаги кўпгина нуқсонлар китобхонлик маданиятининг шаклланмаганлиги билан изоҳланади. Илмий асарларни — кўпроқ, бадиий асарларни жиддийроқ ўқиш бугунги адабий танқидчилар олдида турган муҳим проблемалардандир.

ҚУЮНЧАК ГАЗЕТХОНЛАРДАН ХАТЛАР

ТАКЛИФ ЖАВОБСИЗ ҚОЛМАСИН!

Ҳурматли редакция! Севимли газетамизда ёритилаётган ранг-баранг материаллар мазмунидан келиб чиқиб, кўнгилдаги гапларни кенг газетхонлар оммаси билан ўртоқлашишга эҳтиёж сездим.

Газетада шу йил сентябрда эълон қилинган С. Маматованинг «Зарур қўлланмалар кўплаб чиқарилсин!» мақоласи бизни жиддий ўйлантириб қўйди. Тўғри, мактаб ўқувчилари учун айни пайтда ўқув қўлланмалари бор. Бироқ айрим фанлар бўйича, чунончи, адабиёт дарсликлари бўйича мавжуд қўлланмалар, кўргазмали қуролларга эҳтиёж, айниқса қишлоқ мактабларида жуда катта.

«Дилкаш суҳбатлар»дан бирида Абдулла Орипов «Китобхоннинг савиясини тарбиялаш осон эмас... Мактабларда ва олий ўқув юртларида ўзбек тили тарихини, имлосини ўргатишни қатъий йўлга қўймоқ лозим», деб ниҳоятда ҳақ гапни айтди.

Ҳурматли муаллима ва шоиримизнинг ҳақли ташвишларидаги умумийлик шунда кўринадики, бу — ўтмиш классик меросимиздан ёш авлодни, халқимизни баҳраманд қилиш, уни тушунишга ўргатиш масаласидир. Бу масалалар, чиндан ҳам, ҳар бир газетхонни тўлқинлантиради, мунозарага чорлайди.

Биз илмий муассасалар, адабиётшунос ва тилшунос олимларимизнинг сермашаққат меҳнатларини асло-асло инкор этмаймиз. Аксинча, қўлимиз кўксимизда. Бу ўринда классик адабиётимиз улуғ намояндаларининг кўплаб асарлари ҳозирги имлода нашр этилаётганини эслашнинг ўзи кифоя.

Менинг кузатишимча, ўрта мактаб адабиёти дарсликларида ва хусусан, IX-X синфлар учун адабиёт дарсликларида аруз вазнида ёзилган асарлар, афсуски, чуқур ўрганилмайди. Методик қўлланмаларда шу ҳоллар инобатга олинса, кўнгилдаги иш бўларди.

Яна шуки, икки йилча муқаддам республика телевидениеси орқали ҳар ойда бир марта «Ғазал оқшоми» кўрсатуви олиб борилар эди. Бу — ғазал оламининг нафосатини нафақат ўқувчилар, балки халқимиз ўртасида кенг тарғиб қилишда, классик адабиётимиз хазинасидаги дурдоналарга уларнинг муҳаббат ва қизиқишларини орттиришда жуда муҳим вазифани бажараётган эди. Кўпчилик телетомошабинлар, ўтмиш адабиётимиз мухлислари «Ғазал оқшоми» кўрсатувлари қайта бошланишига муштоқдирлар. Тўғри, «Назм ва наво» кўрсатувлари ҳам бизга манзур. Бироқ ором олиб тингланадиган бу томоша кишини баҳсга, мунозарага чорламайди.

Охирги илтимосимиз: газетада «Қуюнчак газетхонлардан хатлар» ва бошқа рубрикалар остида ёритилаётган муаммоли мақолаларга мутасадди кишиларнинг жавоблари ҳам эълон қилинса янада яхши бўларди.

Хайрулла ҚОСИМОВ,
партия ходими
Наманган

БАҲС

Турғунбой ХАЛИЛОВ

МУЛОҲАЗА МАСЪУЛИЯТИ

Ҳақиқат баҳсда ойдинлашади. Аммо бунинг учун мунозара изчил, одилона олиб борилиши керак. Ҳозирги баҳс асосан шу тарзда давом этмоқда. Айниқса, бир-икки ёзувчи ёки бир-икки асар атрофида айланавермай, мунозара доирасининг тобора кенгайиб бораётганлиги, турли авлод вакилларининг ҳар хил жанр, ранг-баранг мавзулардаги асарларини қамраб олишга, шулар асосида адабий жараённинг тараққиётига ёрдам берадиган умумлашмалар чиқаришга интилиш бўлаётганлиги кишини қувонтиради. Албатта, баҳс баҳс-да, унда мунозарали фикрларнинг бўлиши табиий.

Танқидчи А. Расулов «Қалб ва қанот» мақоласида адабиётга фойда келтирадиган мулоҳазаларни ўртага ташлайди. Жумладан, унинг маза-матрасиз асарларнинг майдонга келиш сабаблари ва бундай «асар»ларнинг зарари ҳақидаги, китобхоннинг, ҳозирги тақризларнинг савиясини кўтариш тўғрисидаги куюнчаклик билан айтган мулоҳазаларини қўллаб-қувватлаймиз. Бироқ автор баъзан йўқ ердан мунозара чиқаришга уринади. Масалан, А. Расуловнинг Асқад Мухтор билан мунозарасини олиб кўрайлик. Танқидчи А. Мухторнинг газета саволларига («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1983 йил, 13 май) жавобидан кичик кўчирма келтиради-да, ёзувчи адабиётшунослик билан танқидчиликни ажратиб қўймоқчи, назариянинг аҳамиятини пасайтирмоқчи, танқиднинг вазифасини ёзувчига ёрдам беришдангина иборат, деб тушунтирмоқчи, деб билади. Ҳолбуки, танқидчи келтирган кўчирма бундай хулоса чиқаришга асос бермайди. Мунаққид ёзувчининг жавобини бир бутун ҳолда ўқиб, тушуниб мулоҳаза юритганда, юқоридаги тўхтамга келмаган бўларди. Чунки ёзувчи ўз жавобида танқидчининг мустақил бўлишини, ўзини «адабиётнинг «танқидчи»сигина эмас, яратувчиларидан бири деб ҳис қилишин керак»лигини, «маҳорат проблемаларини биргалашиб, дўстона ҳамкорликда, профессионал тарзда ҳал этишга интилиш маъқул» эканлигини таъкидлаган эди.

Ёзувчи Тоҳир Маликнинг «Мантиқ тарозиси» мақоласида («Ёшлик» журнали, 1983 йил, 4-сон) Н. Аминовнинг «Ёлғончи фаришталар» асари ҳақида гапирилади. Автор мақоласида адиб маҳоратига доир хулосаларини ҳам, танқидий мулоҳазаларини ҳам далиллашга интилади. Аксарият ўринларда бунга эришади. Т. Маликнинг «Зайнишевнинг Қирмизхон билан идорадаги «служба-дружба»си, аварияга учраши воқеалар мантиқи ривожининг тақозоси эмас, деган танқидий мулоҳазаларини маъқуллагим келади. Аммо Т. Маликка ҳам баъзи эътирозларимиз бор. У ёзувчини қаҳрамон характери мантиқидан келиб чиқишга ҳақли равишда ундайди-ю, баъзи қаҳрамонларнинг хатти-ҳаракатларини баҳолашда бунга ўзи амал қилмайди. Мақола муаллифи ёзувчига Қирмизхоннинг эрини бефаҳм қилиб кўрсатган, деб ноўрин таъна қилади. Менингча, ёзувчи тўғри йўл тутган. Бефаҳмлик, бефаросатлик Оллоберган характери мантиқини белгилайди. Ахир, «Волга»га пул тўплаш учун хотинининг Эралидан бошқа (оғзи маҳкам бўлса бўлди!) ҳар қандай киши билан, хоҳлаган жойга отарчиликка боришига рухсат бериб қўйган, ёстиқдошининг тубанлигини ўз кўзи билан кўргандан кейин ҳам, чопонини елкасига ташлаб чиқиб кетишга қурби етмаган, аксинча, Қирмизхон «талоқ» қилганида ҳам йигитлик номусини ўйламай, «24»нинг пули нима бўлади?», деб қолган пасткаш кимса бефаҳм бўлмай, ким бўлади? Унинг обрў, орият ҳақидаги гапларига келсак, улар жаҳл устида айтилган, характери мантиқини белгиламайдиган сохта, ўткинчи ҳолат, холос. Буни Оллоберганнинг «Хайрият, улама экан, бўлмаса нақ ўлдириб қўярдим, саккиз йил беришарди», деган шукронаси ҳам тасдиқлайди.

Зайнишев ўзини ҳақорат қилгани учун Илҳомжонни ходимлари иштирокида муҳокама қилади. Бунда ҳам Т. Малик мантиқсизлик кўради. Далил сифатида уларнинг бир неча идорада бирга ишлаганликларини, сирдошликларини эслатади. Бундан хулосага келиб, шундай экан, шофёри билан муносабати бузилган тақдирда, муҳокама қилдириб ўтирмай, силлиққина бўшатиб қўя қоладиди, дейди. Эҳтимол, бу гап ақли расо раҳбарлар учун тўғридир. Бироқ, Зайнишев типидаги думбултабиат, қилаётган ишининг оқибат-натижасини чамалаб йўл тутмайдиган, неча бор ўзининг оёғига ўзи болта урсаям кўзи очилмайдиган бошлиқлар ҳамма қилмишларидан воқиф одамни ҳам муҳокамага қўйиши мумкин. Яна шуни айтиш керакки, Илҳомжоннинг бу ғалаёни, хатти-ҳаракати Т. Малик айтганидек, хўжайиннинг ёқмай қолганлиги учун, бирданига бўлган ҳолат эмас. Балки бошлиғининг мижозини яхши билганлиги, ундан баландроқ келинса, унинг попуги дарров пасайишини синаб кўрганлиги (Илҳомжоннинг Зайнишев билан маҳаллий саноат комбинатида ишлаган пайтидаги можаросини эсланг) туфайлидир. Бу муҳокама эпизоди Зайнишевнинг буқаламун характерини яна бир карра намоён этади, ёзувчи маҳоратининг камолотини кўрсатади.

Журналист Машъал Ҳакимовнинг «Ёлғончи фаришталар»га бағишланган «Мошованинг моши бор...» сарлавҳали тақризи босилиб чиқди. Тақриз ёзувчини турмушдаги иллатларнинг илдизларини янада чуқурроқ очишга даъват этиши, сатира ва юморга мойил истеъдодларни топиш ва уларни авайлаб тарбиялашга чақириши жиҳатидан маълум қимматга эга. Аммо тақриз бутунича олиб қаралса, шошма-шошарлик билан ёзилган. Авторнинг айрим фикрлари асарга умуман мос келмайди ёки ёзувчининг ғоявий мақсадидан узоқ. Қуйидаги гапларни ўқиб кўринг: «Асарнинг бош қаҳрамони Зайнишев хусусида гапирмоқчи бўлсак, Башир Зайнишев ёмон одам эмас, оиласига меҳрибон, матбуотдаги янгилик билан қизиқади, турли байрамлар, тантанали кунларни нишонлайди, шундай кунлар борлигини қўл остидаги одамларга эслатади, баъзи кишилар сингари маиший бузуқликка берилмаган(?), радио эшитади, газета ўқийди, беморлардан вақтида хабар олади». Бу парчадан кўриниб турибдики, тақризчи Зайнишевнинг Қирмизхон билан бўлган муносабатларини эсдан чиқариб қўйган, унинг бошқа хатти-ҳаракатлари эса хўжакўрсинга, ўзининг маънавий оламини бойитиш эмас, балки ҳаётдан орқада қолган чаласавод бошлиқ эканлигини хаспўшлаш учун қилинаётганини ҳам тақризчи англаб етмаган.

М. Ҳакимов Зайнишевга нисбатан **«Мен учун қадрдон бўлиб қолган»**, унинг «акахонлар»и ҳақида **«қаҳрамонона илҳомлантирувчи»**, **«парвозга ундовчи»**, **«қодиру нодир»** бирикмаларни ишлатадики, булар тилга эътиборсизлик, юксак тушунчаларнинг масъулиятини ҳис қилмаслик натижасидир. Бу тарзда сўзларни ўз ўрнида қўлламаслик қанчалик зарарли бўлса, сунъий сўз ясаш ва уни истеъмолга олиб киришга интилиш ҳам шунчалик бефойдадир.

Ёш шоир Шукур Қурбонов Хуршид Давроннинг «Тунги боғлар» шеърий тўпламига яхши тақриз ёзди («Шарқ юлдузи» журнали, 1983, 2-сон). Тақризда ёш шоир ижодининг замонга ҳамоҳанглиги, гражданлик пафоси тобора теранлашиб бораётганлигини самимият билан таъкидлайди. Шу билан бирга, шоир изланишларидаги нуқсонларни ҳам куюнчаклик билан кўрсатади. Жумладан, у Хуршид Даврон шеърларидаги камчиликлардан бири ҳақида гапириб, қуйидаги тўғри фикрларни айтади ва ишончли мисол асосида исботлайди: «Унинг баъзи асарларида луғатимизда мавжуд сўз ва иборалар ўрнига ясама гапларни ишлатишга мойиллик кўзга ташланади». Аммо бу ердаги мулоҳазани тасдиқлаши мумкин бўлган **«сизларим»** (шеърда беш марта такрорланган) ясама сўзни тақризнинг бошроғида мақтаб, аввалги фикри билан кейингиси ўртасида зидлик ҳосил қилади.

Шунга яқин ҳолатга Ботир Норбоевнинг «Таҳлил ҳикмати» мақоласида ҳам дуч келамиз. Масалан, «Ижод қадри» мақоласининг хулосасида Б. Норбоевнинг зиддият кўриши, С. Содиққа «бизда... чин маънодаги ижоднинг қадри баланд эканлигини таъкидламайди», деб эътироз билдириши ғалати. С. Содиқ тақризида «ёзувчи фаолиятининг, бадиий ижоднинг қиммати ва қадри ғоятда баланд»лигини қайд этган бўлса, Б. Норбоев талаб қилган нарсани назарда тутган бўлмайдими? Икки карра икки тўрт дейиши шартмикан?

Айтилган гап, отилган ўқ. Шундай экан, илмий асарга муносабатда ҳам, бадиий асарни баҳолаганда ҳам аввал унинг пафосини, моҳиятини теран тушуниб олиш, мулоҳаза масъулиятини чуқур ҳис қилиш ниҳоятда зарур. Ана шундагина фикримиз салмоқли маъно касб этади.

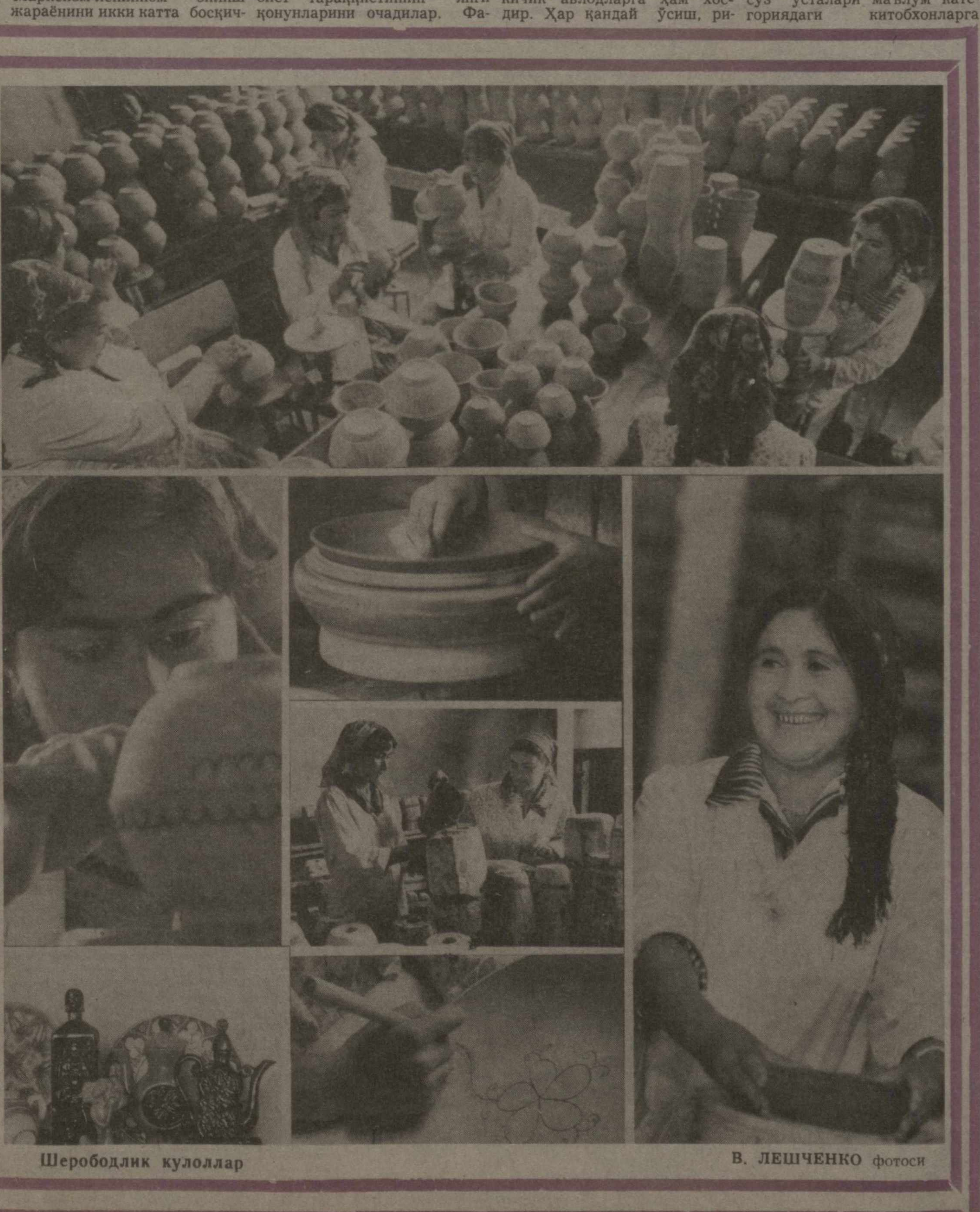

Шербодлик кулоллар

В. ЛЕШЧЕНКО фотоси

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» РЕДАКЦИЯСИГА

Коммунистик партия ва Совет давлатининг таниқли арбоби, атоқли совет ёзувчиси Шароф Рашидович Рашидов вафот этганлиги муносабати билан ўз таъзияларини билдирган мамлакатимиздаги барча ижодий ташкилотларга, кўплаб таниқли совет ёзувчиларига, шунингдек, чет эллик адибларга газетангиз орқали чуқур миннатдорчилик изҳор қилишга ижозат бергайсиз. Шароф Рашидовичнинг порлоқ хотирасига нисбатан кўрсатилган бу ҳурмат-эҳтиром ўша қайғули кунларда биз — Ўзбекистон ёзувчилари учун катта мадад бўлди.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ПРАВЛЕНИЕСИ

Анвар ЭШОНОВ

БУ ЙЎЛЛАРНИНГ ҚАТЛАМЛАРИ ЎҚ-ДОРИ

Абдуваҳоб Қўчқоров мени ўз оиласи — Исҳоқовлар хонадонининг Улуғ Ватан уруши йилларида кўрсатган жасоратини акс эттирувчи ҳужжатлар билан таништирди.

БИРИНЧИ ҚОРА ХАТ:
«...Қизил аскар Исҳоқов Ғофир Социалистик Ватан учун бўлган жангда ҳарбий қасамёдига содиқ қолиб, қаҳрамонлик ва жасорат кўрсатиб, 1942 йил 1 июнда ҳалок бўлди».

Ғофир чолнинг ўртанчасийди. Унинг қабри Сталинградда.

ИККИНЧИ ҚОРА ХАТ:
«...Гвардиячи қизил аскар Исҳоқов Қўчқор... 1943 йил 16 августда ҳалок бўлди. У Смоленск область Ельня районидаги Мартинков қишлоғида дафн этилди».

Қўчқор чолнинг тўнғичийди.

УЧИНЧИ ҚОРА ХАТ:
«...Кичик лейтенант Исҳоқов Ямин... 1944 йил 14 августда ҳалок бўлди. У Польшанинг Келеце районидаги Дубовци қишлоғида дафн этилди».

Ямин чолнинг кенжасийди.

Шаҳидлар рўйхати тузилса борми,
Ҳар бир сатри аро йўллар бўларди.
Бу йўлларнинг қатламлари ўқ-дори,
Жангчининг захобосган ертўлалари.
Бу йўлларнинг қатламлари — вокзаллар,
Вокзал ортидаги боғ кўчалари,
Аэродромлар,
Ялангликлар,
Токзорлар...
Куртакланмай қолган ишқ кўчатлари.
Ўша кўпорилган йўллар сидирға.
Сочма ўқдай бу йўлларнинг қатлами,
Балки, қизил изтопарлар қидирган
Қизнинг ёниб кетган соғинч хатлари:
«...Сен ёвни ҳайқириб қувганларингда
Руҳан таянчингман, фикран суянчинг.
Сўнгги култумлардай сувдонларингда
Сенинг ғамгузоринг, сенинг қувончинг.
Тоғлар ошар бўлсанг осма кўприкман —
Хоки-пойларингга тутай елкамни,
Сендан бўлак ҳеч ким босмас кўприкман.
Севгим дунёсида ёлғиз елканим —
Дарё кечар бўлсанг қалбимдан кечгил,
Ишқдан таржимаи ҳол қила қолсам.
Кўксинг аро сингсам, кўрмаса ҳеч ким,
Сочларимни мажнунтол қила қолсам.
Йўлинг ойдин бўлар. Сезмоқда кўнгил.
Олис-олис йўллар юриб ҳорисанг,
Менинг киприкларим остига қўнгил,
Кўзим қаросидан кетма нари сан...»
Автоматнинг ўқдонлари чўғланиб,
Жангдан чиқиб-жангга кириб чарчаган
Йигит кўксин тешиб кетган ўқларнинг
Қизнинг юрагида қолган парчаси —
Қўрғошиндай кўз ёшига айланар.
Йўллар — учрашувлар. Хайрлашувлар.
Остонага бегона от бойланар.
Йўллар — боғ кўчада қолган ашула...
Йўллар — уфқларга санчилган чўллар.
Ўқ аралаш қон сачраган даштлар ҳўл...
Европа кўксидан ўтган бу йўллар
Ҳали-ҳали титраб турар, огоҳ бўл!
Учбурчак хатларнинг хушдараклиги
Олис соғинчларга бориб тақалар.
Йўллар — бу йўлларнинг муштараклиги,
Йўллар — жўякларда ўсган чақалоқ.
Ҳали ёзилмаган ишқ ривояти
Солдатлар қалбига қасамдек чўкиб,
Ер кутган аёллар ишқ ҳикоятин
Оҳ, кимга сўйласин кўнглини тўкиб,
Ҳали қўлларига хино боғламай,
Ерини кузатиб қўйган келинчак,
Йиллаб бегонага кўнгил боғламай,
Термулиб қоларкан кўрса беланчак,
Йўллар — бу, энг ўтлуғ дарднинг қайдлари
Армонлардан армонлироқ армонлар.
Йўллар — айни қорасовуқ пайтлари
Хирмонга қор кечиб келган карвонлар.
Йўллар — ортда қолган очин-тўқинлик.
Чегаланган пиёлалар. Қумғонлар.
Йўллар — қалблардаги руҳий тўкинлик.
Йўллар — бу, граммлаб бўлинган нонлар,
Йўллар қўшиқ кутар. Кутар қасида.
Сокин тонглар кутар. Сокин оқшомлар.
Ярадор Европа минтақасида,
Мармар лавҳаларда ўзбекча номлар.
Мармар лавҳаларда қолган ёзувлар—
Қалбга чўкиб кетган жанг лавҳалари,
Ўқдай парчаланиб кетган орзулар,
Ишқнинг ёзилмаган сарлавҳалари!
Онам юрагида қирқ йил ишқ сағир,
Осмондаги ойдай ёлғиз муҳаббат.
Шамнинг кўз ёшидай ёнмоқда бағир,
Дунёни ларзага солгил, муҳаббат!
Қалбим миналанган тепадай хароб.
Олисдан қулоққа чалинган сўздек
«Европада қолган қабрлар[1]»аро
Нидо бераётган содда бир ўзбек —
Бир онанинг уч ўғлидан қайсиси?!

Қўчқорими?
Ғофирими?
Яминми?

Балки улар учта тирик майсаси,
Учта тирик ҳужайраси заминнинг.
Чўккан туялардай қабрлар тўп-тўп,
Қанча ўқ ёғилган киши бошига?!
Европанинг йўлларида қабр кўп!
Нима ҳам сиғарди қабр тошига?!
Симёғочга қўнган кушлар сайроқи.
Урама,
бурама,
қурама йўллар —
Солдат Егоровга Қизил байроқни
Йўлма-йўл,
қўлма-қўл
узатган қўллар!

Шаҳидлар рўйхати тузилса борми
Ҳар бир сатри аро йўллар бўларди.
Бу йўлларнинг қатламлари ўқ-дори,
Жангчининг зах босган ертўлалари...

1. Асқад Мухтордан

ЯНГИ ҲОДИСА

1937 йили Москвада бўлиб ўтган Ўзбек адабиёти ва санъати декадаси кунларида «Правда» газетаси «Ўзбек санъатининг тантанаси» сарлавҳали бош мақоласида жаҳон маданиятини яратишда ўзбек халқининг бошқа маданий халқлар билан олиб борган ҳамкорлиги ҳақида шундай деб ёзган эди: «Ўзбек халқи қадим замонларда дунёнинг илғор маданий халқларидан бири ҳисобланган. У улуғ қўшни халқлар ва маданиятлар билан чатишиб кетган бой маданий ҳаёт яратган. У юнон ва хитой, ҳинд ва Эрон халқлари яратган қадимий маданиятлар билан умумий, муштарак ҳаёт кечирган. У жаҳон маданиятини яратишда бошқа улуғ маданий халқлар билан баробар иштирок этган».

Бундан қарийб ярим аср муқаддам «Правда» саҳифаларида таъкидланган бу масала —ўзбек халқининг жаҳон маданиятини яратишга қўшган ҳиссаси, бошқа маданий халқлар билан олиб борган ҳамкорлиги масаласи кўпдан бери тадқиқотчилар учун маҳсулдор объект бўлиб келар эди. Бу шарафли ва мўътабар вазифани бажаришга ўз ҳиссасини қўшиш мақсадида Тошкент Давлат университетининг доценти Нажмиддин Комилов яқинда «Ибн Сино ва Данте» китобини эълон қилди. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида чоп этилган бу китобда автор ўзбек маданияти, адабиёти билан Европа маданиятининг узоқ ўтмишдаги алоқалари, ҳамкорлиги, бир-бирига кўрсатган таъсири тўғрисида тўхталиб, машҳур маданият арбоблари фаолияти мисолида Шарқ маданиятининг, жумладан, ўзбек маданиятининг жаҳон маданияти тараққиётидаги хизматларини қизиқарли ва диққатга сазовор фактлар орқали очиб беради.

«Ибн Сино ва Данте» китобининг асосий ғоявий йўналиши инсоният маданий тараққиётининг умумбашарий тенденцияларини ёритишга, буржуа олимларининг «европацентризм» назариясининг ғайри илмий, реакцион моҳиятини очиб ташлашга қаратилган.

Нажмиддин Комилов китоби уч қисмдан таркиб топган: «Гомердан Берунийгача», «Ибн Сино ва Данте», «Боккаччонинг илҳом париси». Улар, гарчи тематик ва тарихий-хронологик жиҳатдан мустақил бўлсалар-да, лекин бир асосий фикрни — Шарқ ва Ғарб маданиятларининг ҳамкорликда, бир-биридан фойдаланиш, илҳомланиш асосида ривожланганлигини исбот қилишга қаратилгандир.

Биринчи қисм қадим юнон эпосининг классик намуналари —«Илиада» ва «Одиссея» ҳақидаги маълумотларни ўз ичига олади. Китобда «Омирус», «Омир», «Гомер» шаклларида тилга олинган юнон шоирининг ҳаёти ва яшаган даври ҳақида қизиқарли маълумотлар Берунийнинг «Ҳиндистон» асаридан келтирилади. Беруний юнон тилини яхши билган, Гомер асарларини аслида ўқиган. Ҳинд мифологиясидаги тўққиз қават осмон билан юнон мифологиясидаги худолар макони Олимп тасвирида ўхшашлик бор эканлиги «Ҳиндистон»да мисоллар билан исбот қилинган.

Қадимги ҳинд, юнон ва араб адабиётларини аслида ўқиган Беруний шеър назарияси билан ҳам шуғулланган. Шарқ ва Ғарб халқларининг шеърий системаларида ўхшашлик борлигини қайд этиб ўтган. Беруний «Ҳиндистон» асарида бу ҳақда қуйидагиларни ёзади: «Юнонларнинг китобларидан тушунишимга кўра, шеър оёқларини (яъни рукн, туроқ) белгилашда ҳиндлар йўлидан борганлар».

«Ибн Сино ва Данте» қисмида Шарқ ва Ғарб маданий алоқаларининг XIII—XIV асрлардан кейинги босқичи ҳақида баҳс юритилади. Шубҳасиз, бу китобнинг марказий қисмидир. Унда Ўрта асрнинг охирги, янги замоннинг биринчи шоири улуғ Алигьери Данте ижоди таҳлил этилади. Буюк итальян шоири юксак маҳорат билан кўп асрли Шарқ ва Ғарб маданияти ютуқларини ўзлаштириб, уни янги унсурлар билан бойитди, жаҳон маданиятини янги босқичга кўтарди. Дантенинг машҳур асарлари —«Илоҳий комедия», «Базм», «Салтанат» ва бошқаларда Шарқ адабиёти ҳамда маданиятига оид унсурлар кўплаб учрайди. Умуман, Ўрта аср Европа адабиётининг жумладан, трубадурлар поэзиясининг шаклланиши ва такомилида Шарқ шеъриятининг таъсири катта бўлди.

Европада ғоят машҳур бўлган улуғ ўзбек олими Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Касир ал-Фарғонийнинг астрономияга оид асарлари «Илоҳий комедия»нинг шу соҳадаги маълумотлари учун асос бўлган. Бу материаллар китобда «Илоҳий комедия»даги Ал-Фарғоний Зуҳраси»

ШЕЪРИЯТ

Ғулом Фатҳиддин шеърларининг фазилати — тасодифий, ўткинчи туйғуларга ўрин бермаслигида. Ҳар бир сатр таранг, ўткир—шоир маънавий дунёсининг кескин ҳаракатида — фикр ва ҳиссиётнинг шиддатли бирлигида намоён бўлади. Сўзни ҳис қилиш иқтидори кучли. Самимияти эса Ғулом Фатҳиддин шеърларининг таъсирчанлигини янада оширади. Ўз халқининг тарихини чуқур ўрганиш шоирга кўп нарса бераётганлиги шеърларидан маълум бўлиб турибди. Шеърларининг яна бир яхши томони — шеъриятнинг турли шаклларидан эркин фойдаланаётганидир.

Рауф ПАРФИ

Ғулом ФАТҲИДДИН

ТУТҚАТОР БЎЙЛАБ

Захматкаш бу тутлар танида
қабаради қақшаган оғриқ,
каллакланган бошида қайта
бош кўтарар ўжар яшиллик.
Ҳайратимни ошириб ҳар гал
жавоб кутар мендан бир овоз.
Аланглайман... мен билан
бирга
тутлар борар маъюс, ялангбош

ҚИЗ

Зилол сувга тушини айтар
Қиз кўзасин қучиб, энтикиб.
Булоқ эса бижирлаб кетар:
«Сеникийди, бўлди меники!»
Ҳамдардидан ранжиган
гўзал —
Йўқотади бир дам ҳушини.
Олиб кетар уйига қайта
Қиз — кўзалар тўла тушини.

СОЧМА ТАСВИРЛАР

Бақириқ-чақириққа тўла гунг
ўрмон...
Бундан чиқиб кетмоқдалар
ўксиниб,
Менинг оҳуларим тилини тишлаб.
Бир йўлнинг иккала бошидан
ушлаб,
Қаёққадир учиб кетмоқда
Мўъжизалар маскани томон...
Умр — бу йўл! Эскирмас бир гап.
Қувончу изтироб... одамзотнинг
кўрган-билгани
Бариси шу олис йўл Азоблари.

ХОТИРАЛАР

Кўзда хотиралар сузиб юради,
Бостириб келурлар, сирғалиб
ўтур.
Осмон ўтмишимни ёзиб туради,
Осмон юрагимни ҳижжалаб ўқир.
Кўзимни куйдириб ўтар болалик,
Ўтади гижинглаб тизгинсиз
қувонч.
Шу ботиқ ойнада қалқир қабариб,
Тинкамни қуритган гумонли
ишонч!
Такрорсиз айланар ҳадсиз
тасаввур,
Айланар бир ўксук рангга
қоришиб.
Учқур саманлардан учади ҳовур,
Хотиралар уфқи борар ёришиб.
Кўкда хотиралар сузиб юрибди,
Ёприлиб келурлар, уйғотиб
кетур.

БУ ГАЛ...

Мана, ҳузурингга отландим яна.
Яна қайтаяпман
қўлларим бўм-бўш.
Бу гал ҳатто гул ҳам ололмадим,
Ололмадим бирорта совға.
Бу гал сенга
Олиб кетмоқдаман ўзимни зўрға...

ШЕЪР ҲАҚИДА ШЕЪР

Айтишдики, қани шеър тўқи!
Кўкарсин минг йиллик
харсанглар,
Қорни тўйсин гадо шеър ўқиб,
Яшарсин қарию қартанглар.
Бахтсизлар бахтиёр бўлсинлар,
Жасад бузсин сағанасини.
Тобутсозлар ишсиз қолсинлар,
Маддоҳ улоқтирсин ноғорасини.
— Биринчи шеър ўқилди,
иккинчиси ҳам...
Бир... Икки... Ўн миллион...
Шеър бўлмоқда — ЕР!
Аҳвол сал ўзгарди. Лекин биз
ҳамон —
Узлуксиз фақат тўқияпмиз шеър!

Анвар МУҚИМОВ

ҲИКОЯ

ЯНГИЕР ва Бекобод даштларидан келадиган суронли шамол Бешариқнинг оромини кўп бузади. Баҳорда ҳам шу аҳвол, кузда ҳам. Қишда эса қутуриб кетади. Томларда, дарахтларда, симёғочларда увиллайди, ўкиради, чийиллайди. Дарахтларни эгади, букади, «қарс-курс» синдиради. Электр симларини узади, ўт чиқаради. Ҳамма ёққа даҳшат солади. Шиғалаб ёғаётган қорни ўз майлига қўймай тўзғитади, олис-олисларга учириб бориб пастқамликларга, зовурларга, бурчак-сурчакларга тиқиб ташлайди...

Аёзли кун ўтади, тиғли тун ўтади, бироқ бу бешафқат шамолнинг адоғи кўринмайди.

Ўшанда ҳам қаҳратон қиш, қорли бўрон эди. Латифжоннинг онаси Жаннат хола бир ҳафтадан бери ана кетди, мана кетди бўлиб ётарди. Латифжон умрида биринчи марта ишга бормади. Сурункасига уч кун бормади. Синглиси Шарифа, хотини Зулайҳо билан бирга онасининг қошида бўлди. Колхоз ҳаётига доир баъзи зарур ишларни телефон ва ҳол сўраб келувчилар орқали битириб турди.

Жаннат хола кечга яқин тилдан қолди. Ўзининг пастак томли суюкли ҳужрасида сандалининг тўрт томонида қизил кўрпа орасида шипга қараб жим ётибди. Териси суягига бориб ёпишган, чакка суяклари бўртиб чиққан. Буришган юзлари, ориқ, кичгина қўллари қонсиз, оппоқ. Чўкиб кетган нурсиз кўзларини болаларга тикади. Чексиз меҳр билан тенгги йўқ бир қизғанч ҳисси билан тикилади. Гўё яратгувчи булардан холани эмас, холадан буларни тортиб олаётгандай...

Жаннат хола эрталаб туппа-тузук эди. Дастлаб озгина сут ичди. Холанинг жондан азиз саккизта китоби бор эди. Варақлари сарғайган, муқовалари қайта-қайта таъмирланган китоблар. Ҳаммасини бир-бир ўпиб пешонасига босди. Сўнгра Шарифа унинг буйруғи билан китобларни оқ, одми рўмолга тугди. Латифжон шоти келтирди. Тугунни шифтга — кампирнинг қоқ пешонасига осишди.

— Раҳмат, болаларим, раҳмат, — деди хола. — Умрларинг узоқ бўлсин. Кейин Жаннат хола Бедилнинг бир байтини ёддан ўқиди. Навоийнинг «абадул-абад» эканлиги ҳақида гапирди. Сўнг зукко Афанди ва нодон подшо ҳақида латифа айтиб ҳаммани кулдирди. Магнитофондан Муножот Йўлчиеванинг ашуласини қўйдириб эшитди. Муножотни сўйди, алқади. Тушга яқин тарвуз сўради.

— Аттанг, тугаган эди-ю, — деди Шарифа қўрқа-писа.

— Топамиз, топамиз, бувижон[1].— хитоб қилди Зулайҳо ва эрига қаради.

— Ҳа, тугаган экан, нега олдинроқ айтмайсизлар шуни, — жеркиди Латифжон ва ташқарига отилди. — Ҳозир...

— Қўяқол, болам, — зорланди бемор. — Шу аёзда...

Латифжон йўқ бўлиб кетди ва бир ярим соатларда иккита кўм-кўк тарвуз қўлтиқлаб кирди.

— Мана, бувижон, — деди ва этигининг қўнжидан пичоқ олиб тарвузлардан бирини шартта иккига бўлди. Қондай қизил гўштини палахса-палахса қилиб ташлади. Кейин мамайин жилмайди. — Қумга кўмишган экан, азаматлар, ёздагидек турипти.

Зулайҳо тарвуз этидан майдалаб кампирнинг тишсиз оғзига солиб турди.

— Энди бас, — деди хола бир оздан сўнг. — Баракалла, болаларим. Қолганини ўзларинг енглар, нариги уйга кириб болаларинг билан бирга енглар.

Аёллар «Раҳмат, раҳмат, сизнинг еганингиз-бизнинг еганимиз», деб тек ўтиришаверди. Бунга кампирнинг жаҳли чиққан бўлди.

—Гапим ўтмайдиган бўлиб қолибди-да, — деди.

Аёллар «Кечирасиз, бувижон» дея ўринларидан турдилар ва бир палладан тарвузни кўтариб хонадан чиқдилар. Латифжон эшикни зич ёпди-да, онасининг ёнига келиб ўтирди, «Амрингизга мунтазирман», дегандай унинг оғзига тикилди.

— Фурсат борида гапириб олай, болам — деди хола узоқ ўйланиб ётгандан кейин.

— Э, унақа, деманг, — чўчиб тушди Латифжон. — Соғайиб отдай бўлиб кетасиз. Ҳали сизни Кавказга олиб бораман, деб юрибман-у.

1. **Буви — Фарғонанинг айрим жойларида «она»ни «буви» дейишади.**

Бу тасалли Жаннат холага ёқмади.

— Билиб туриб ёлғон гапирмагин-да унақа, — деди. — Ёлғончилик — ёмон нарса, Кампир тез-тез киприк қоқиб жим қолди. Сўнг:

— Ёшимни яшадим, ошимни ошадим, — деди заиф бир товушда. — Мана, етмиш еттига кирдим. Отанг ҳаёт бўлганда икки кам саксонга борарди. Уруш еди раҳматликнинг бошини.

— Худди шундай, бувижон, — паст товушда хитоб қилди ўғил.

Хола пича дам олгач:

— Эл-юртни яшнатаман деган одам аввало ўзи яшнайди,— деган экан бир донишманд, — деди. Мана, сен ҳам яшнаб, яшнатиб юрибсан. Бундан кейин ҳам яшнагин, илоҳим.

Латифжон қуллуқ қилди:

— Хўп, бувижон, хўп.

— Кейин синглинг билан хотинингни эъзоз қилгин. Аломат жувонлар, жаҳонга бергисиз жувонлар.

— Хўп, бувижон, ҳамма айтганларингизни қиламан.

Кампир жимиб қолди. Унинг икки кўзида икки дона ёш ялтирарди.

— Қирқ олти йиллик қадрдоним эдинг, — деди она овози қалтираб.

— Қирқ олти йил ҳидладим сени. Лекин... Лекин тўймадим, сира-сира тўймадим.

Латифжоннинг томоғига бир нарса тиқилгандай бўлди.

— Бувижон! — деди қақшаб ва кампирга ташланди, юзларидан, пешонасидан «чўлп-чўлп» ўпди.

Ҳалигина бўлиб ўтган эди бу суҳбат. Шундай бир яхши гапириб ўтирган одам тўсатдан тилдан ажраб ўтирса-я.

Ярим кечадан ўтди ҳамки, шамол қаҳридан тушмайди. Оч бўридай ҳамон увиллайди, эринмай қор тўзғитади. Кампир қизил кўрпа орасида кичкина бўлиб, гўё шу шамолдан бошқа ҳеч қандай воқеа рўй бермаётгандай осойишта ётибди... Бошида Шарифа. Ўнг томонида Латифжон, чап томонида Зулайҳо, учовининг ҳам кўнгли вайрон. Шарифа билан Зулайҳо овоз чиқармай куйиниб йиғлаяпти. Дамба-дам елкалари тикув машинасининг «боши»даги сакрагичдай «дик-дик» қилиб қолади. Латифжон жим, дам онасига, дам узлуксиз чайқалиб турган лампочкага қарайди. Чаккасига омбир солинган одамдай бетоқатланади, панжаларини қисиб эзади, қайиради. Бир пайт ташқарида нимадир тараққлагандай бўлди. Латифжон сергакланди. Нима экан? Нариги уйда болалар ётган эди, ўшалармикин, тарақлатган?

Латифжон ҳовлига чиқди. Тарақлаган дарвоза экан. Ана, тағин тарақлади. Латифжон билқилдоқ қор уюмларни кечиб, дарвозахона томонга югурди. Дарвозахонанинг лампочкасини ёқди.

— Ким? — деди бақириб.

—Мен, мен, Хурсанман,—гулдироқ овоз келди кўчадан. — Бемаҳалда саёқ юрган Хурсан жиннингман.

Хурсанали пастроқ товушда кимгадир «Ундай бўлса, майли. Раҳмат, катта раҳмат», деди. Енгил машина гулдираб жўнаб кетди.

Латифжон дарвозани очди. Ҳақиқатан Хурсанали экан. Шериги ҳам бор. Бўлалигина йигит. Хурсанали Латифжоннинг қалин дўсти. Сайёр мухбир. Латифжон сингари хушчақчақ йигит. Марғилонлик.

Улар узоқ вақт кўришмаган эдилар, қучоқлаша кетишди. Латифжон шофёр йигитни тутиб қолмагани учун Хурсаналидан ўпкаланди. Сўнгра дарвозани шамолга қарши зўр бериб итариб ёпди, шарақлатиб қулфлади. Бунгача Хурсанали Бешариқнинг шамоли шаънига маломатни ёғдириб ташлади.

— Бунча ҳам бурунга ўч экан бу Бешариқнинг шамоли, — деди сўнг. — Бир чақиб қўймайди, икки чақиб тўймайди... Бурунни суғурсанг чиқса экай, рўмолчага ўраб чўнтакка солиб қўйсанг мана бўлмаса деб.

Латифжон самимий кулиб юборди. Кейин:

— Сеникидақа эллик олтинчи размерли бурун биз томонда кам-да, — деди ҳамон кулиб. — Ўшанинг учун салмоқдор бурун учраб қолганда, бир бурунхўрлик қилиб олай, дейди-да.

— Шунақа, — деди Хурсанали кулгидан кейин жиддий. — Ёз бўлса чивин кўз очирмайди. Анови хартумли чақадиган бор-ку, ўша. Буларнинг чивинлари кўп «одамохун» бўлади. Гулзор ёки бирор ариқ ёқасида ўтириб қолсангиз, «Қандайсиз, ин-и-и-мм...» деб келаверади бирин-кетин. Бепарво қолдингизми — тамом. «Ҳурматингизни ўрнига қўядида», хайр-маъзурни насия қилиб қизил халтачани кўтариб жўнаб қолади. Не чоғли «иззат-икромга сазовор бўлганингизни» кейинроқ баданингизнинг бирор жойи жизиллагандa биласиз...

Меҳмон билан Латифжон яна кулди. Хурсанали эса тишининг оқини ҳам кўрсатмади.

— Э, юринглар-э, ичкарида гаплашайлик, — Латифжон уларни дарвозахонанинг шундоқ биқинидаги меҳмонхонасига бошлади. — Жуда совиқда қолибсизлар-а!

Меҳмонлар телпак ва пальтоларидаги қорларни қоқиб, зинада тепина-тепина ичкарига киришди. Латифжон кундузи қуруқ ходачаларни майдалаб қўйган эди, дарров ўшани келтирди. Ҳол-аҳвол сўраб юриб печкани ловуллатиб юборди. Печканинг ёнига стол қўйиб берди. Ўтиришди.

— Бай, бай, бай, ўта-а, — Хурсанали кафтларини оловга тоблаб бир-бирига ишқади. — Бўйларингдан акант айлангур, ўт-а.

— Кўчада кўп туриб қолдиларингми? — сўради Латифжон.

— Уч зум. Шамолга беткай ўзи дарвозанг. Яна бир зум турганимизда, музлаб ҳайкалдай аёнаб тушармидик. Яхши, уйғоқ экансан?

Латифжон кечикиброқ жавоб қилди:

— Идорадан ҳозир келдим.

— Раислик ҳам қийин-да! Шундай совуқда. Шамолни қара-я. — Хурсанали шеригига боқиб бошини ликиллатди. — Бешариқнинг шамоли мана бунақа бўлади.

— Ёмон экан, — деб қўйди меҳмон йигит секин.

Хурсанали юрган йўлида латифа тўқиб, латифа айтиб юради. Латифа қаҳрамони кўпинча ўзи бўлади.

— Жуда ёмон, — деди у ва дарров лофлатифа бошлади. — Бир куни болалар ҳовлида ўйнаб юришарди. Ҳа, у вақтларда Конибодомда турардик. (Хурсаналининг бу гапи ғирт ёлғон эди.) Мен сигирларга терт қориётган эдим. Шамол тўсатдан «гув» этиб қолди. Югуриб бориб, уч болани икки қўлтиққа уриб уйга чопдим. Остонадан ўтаётганимда «тарс-турс» этгандай бўлувди, ташқарига чиқсам, сигир ҳам йўқ, ғунажин ҳам. Шамол арқонларни «шарт-шурт» узиб учириб кетипти иккови́ни ҳам.

Меҳмон завқ қилиб кулди. Кулгига Латифжон қўшилди. Хурсанали жиддий, кўрсаткич бармоғи билан таъкидлаб ваҳима қилди.

— Бир ҳафта деганда аранг топдим. Қарангки, осмону фалакда учириб бориб, Хўжақишлоқнинг бақатерагига осиб кетибди баттол. Борсам сигир билан ғунажин «Қандай кунларга қолдик биз-а» деган ашулани ванг қўйиб осилиб ётишибди бақатеракнинг устида! Пожарнийларга ялиниб юриб аранг тушириб олибман бечораларни.

ЯНА кулги кўтарилди. Хурсанали «куйиниб» кетди.

— Ҳе, ўл, бу кунингдан баттар бўл, шамол, дейман. Шу ҳам ишми? Хўп, ана, касбинг сигир учириш экан, қуриб кетганмиди меникидан бошқа сигир. Мана, ҳаромхўрларникини учир, чайқовчиларникини учир. Келиб-келиб меникини учирасанми? Қалам учини ялаб, зўрға тирикчилик қилаётган фақир бир газетачиникини учирасанми? Ё бўлмаса ҳамманикини баравар учир — осмон мол бозорига айланиб кетсин.

Хўп кулишди.

— Ҳа, айтмоқчи, сизларни бир-бирларингга таништирмабман-ку, — Хурсанали пешонасига «шақ-шақ» урди. — Калла йўқ-да менда, калла. — Бу киши бухоролик дўстимиз бўлади. Исми-шарифлари — Аминжон Неъматов. Москвада танишганмиз. Қўли гул журналист.

Латифжон қўллари кўксида, лабида табассум, гавдасини олдинга ва орқага ташлаб уч-тўрт бор тебратди.

— Жуда яхши, жуда соз. Баҳонада яна бир дўстнинг соҳиби бўлиб олдик.

Меҳмон ҳафсала билан таралган бўлиқ, қопқора сочини силаб «Раҳмат, раҳмат» деб қўйди.

Латифжон жилмайиб ўтирарди-ю, фикри зикри ичкарида эди. Ров кириб чиқмоқчи бўлиб ўрнидан турди:

— Мен ҳозир...

— Нима «ҳозир», — Хурсанали унинг елкасидан босиб ўтқазиб қўйди. Хурсаналининг дурустгина кайфи бор эди. Бундай пайтларда айтганини қилдирмагунча қўймасди. Буни Латифжон яхши биларди. Шу туфайли у ортиқча тирқишлик қилмади. — Олдин таништириш маросими тугасин, кейин кирасан дастурхонга. Хў-ўш... Аминжон бир иш билан келиб қолди. Бу ёқларда биринчи марта бўлиши экан. Ҳамзаободни, Сўхни томоша қилдирдим. Яйпанни кўрсатдим. Яйпанда яхшигина ўтирган эдик, бирдан сен эсимга тушиб қолдинг. Район катталари кўп қаршилик қилишди. «Йўқ» деб туриб олдим. «Латифжоннинг ишки тушдими — тамом», дедим. Машина тўғрилаб беришди, мана келдик. Бир томони шамолга ризқимиз тортиб турган экан. Эртага Қўқонни кўрсатамиз. Худоёрхоннинг саройи, адабиёт музейи, Муқимий, Ҳамзанинг уй музейлари — ҳеч қайсиси қолмайди. Машина «гум»дир?

— Ҳа, «гум».

— Бирга борамиз-а?

Латифжон ҳаяллаб жавоб берди:

— Майли, бораверамиз.

— Маладесс. Хўроз йигит менинг дўстим. — Хурсанали Латифжонни «чўлп» эткизиб ўпиб олди. Сўнг ўз пешонасига яна шапалоқ туширди. — Ҳақиқатан ҳам калла йўқ менда. Ҳали нима деётган эдим? Ҳа, таништириш маросими кетаётган эди. Бу — қадрдон дўстим Латифжон бўлади. Ҳақиқий латиф йигит. Шу колхозга раис. Ўн тўққиз йилдан бери раис! Ўзи Қаҳрамон. Орден, медалдан бир чойшабча бор. Унинг бувиси менинг ҳам бувим. «Бувижон» дейман уни. Айтмоқчи, бувижоним қандай? Кириб кўрмабман-а, дарров. Э, хом калла! Аввал ўша кишини зиёрат қилиш керак эди-ку. Юринглар, кўриб чиқайлик.

ТАҚРИЗ?

сарлавҳаси остида келтирилади.

«Данте базмининг азиз меҳмонлари» бобида инсониятнинг улуғ мутафаккирлари қаторида Шарқ олимлари ҳам тилга олинади. «Илоҳий комедия»нинг «Дўзах» қисми тўртинчи қўшиғида «Давраи сарвар» —«Йўлбошчилар давраси»да Гомер, Эсхил, Софокл, Арасту, Афлотун, Суқрот, Пифагор, Гераклит, Демокрит каби қадим юнон донишмандлари қаторида Шарқ илму фанининг сарварлари сифатида Ибн Сино ва Инб Рушд ҳам қатнашадилар. Дантенинг муҳаббат, эзгулик, гўзаллик каби маънавий хислатлар тўғрисидаги фикрлари Ибн Синонинг фалсафий таълимотига асосланади.

Данте ва Ибн Сино алоқалари масаласи китобнинг «Беатриче—Ҳайй ибн Яқзон синглиси» бобида ўзининг юқори чўққисига кўтарилади. «Илоҳий комедия»даги муҳаббатнинг илоҳийлик касб этган тимсоли —Беатриче кўп хислатлари билан Ибн Синонинг «Ҳайй ибн Яқзон» қиссаси бош қаҳрамонини эслатади, шунинг учун ҳам Беатриче муаллиф томонидан Ҳайй ибн Яқзон синглиси сифатида таъриф этилади. Ибн Сино қиссасида Ҳайй ибн Яқзоннинг ақл рамзи сифатида бажарган миссияси «Илоҳий комедия»даги Беатриченинг Дантега кўрсатган раҳнамолик мавқеига жуда монанд тушади.

Дантенинг Шарқ адабиёти бойликларини ажойиб маҳорат билан ўзлаштириб, ўз адабий муҳити шароитида уни янги юксак босқичга кўтаргани ва бойитгани ҳақида автор гапириб, қуйидагича хулоса чиқаради: «Демак, Шарқ адабиётида азалдан мавжуд бир неча асарларга хос хусусият, «Илоҳий комедия»да аллақандай янги бир тарз ҳам тарҳ ила юксак бадиий босқичда бирлаштирилиб, улуғ шоирнинг гениал истеъдоди воситасида такомил даражасига кўтарилгандир».

Умуман, «Шарқ ва Ғарб адабий-маданий алоқалари масаласи кўҳна ва бой тарихга эга. Н. Комиловнинг «Ибн Сино ва Данте» асари шарафли бу мавзуда ўзбек тилида яратилган дастлабки асарлардандир. Табиийки, Шарқ ва Ғарб адабий-маданий алоқалари масаласига оид ҳамма фактларни бу китоб қамраб ололмаган, олиши ҳам мумкин эмас эди. Бошланган хайрли бу иш ўз фидойи ихлосмандларини, жиддий тадқиқотчиларини кутади.

Ғулом КАРИМОВ,
профессор

КАМОЛОТ НУРЛАРИ

Мен Шуҳратнинг «Ўқитувчига қасида» шеъри, «Кавказ дафтари», «Дунай соҳиллари» каби шеърий туркумларини завқ билан ўқийман ва эшитаман. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида чиққан «Кечки нурлар» тўпламини харид қилар эканман, ҳажмига қараб, шоирнинг танланган шеърлари бўлса керак деб ўйладим. Китоб билан танишгач, маълум бўлдики, ундаги 217 шеърдан 200 га яқини 1977 йили ёзилган экан. Демак, шоир ўша йили ғоят интенсив ижод қилган, шеърий завқ ва ҳаяжон билан яшаган.

Гап миқдордагина эмас, албатта. Гап бу тўпламга кирган шеърларнинг мазмунида, таъсирчанлигида, ҳаётийлигида ҳам. Назаримда, Шуҳрат шу пайтга қадар ўнларча шеърий тўпламлар эълон қилган бўлсада, поэтик таланти бу тўпламдагичалик кўринмаган эди. Шеърлар мавзу жиҳатидан ранг-баранг. Шоир ҳаётнинг барча томонларига назар ташлайди, мулоҳаза қилади, гоҳ шодланса, гоҳ қайғуради. Лириканинг минг бир нозикликлари билан йўғрилган мулоҳазаларида кўпни кўрган, жангларда тобланган совет кишисининг, совет шоирининг характери, фалсафий етуклик кўзга ташланади. Шоир ҳаёт, табиат, инсон, яхшилик, ёмонлик ҳақида, турли ҳодиса ва воқеалар юзасидан ташқарида туриб эмас, кўпроқ ўзи иштирок этган ҳолда, бевосита муносабатда бўлиб фикр юритади. Шунинг учун ҳам шоирнинг лирик қаҳрамони аксар ҳолларда унинг ўзи — маънавий етук, қалби пок, ҳар қандай вазиятда ўз халқи билан бир жон, бир тан бўлиб келаётган замондошимиз.

Шуҳрат тўпламда совет кишисининг маънавий-ахлоқий қиёфасини очишга биринчи даражали аҳамият берган, десак хато бўлмас. Буни шоир турли йўллар билан амалга оширган. Маълумки, кишининг ахлоқий дунёсида унинг туғилган она юртига, тарбиялаб вояга етказган халқига муносабати биринчи ўринда туради. Зотан, инсоннинг ҳақиқий инсонлиги аввало шу билан белгиланади.

Сен бўлмасанг, юртим,
мен кимман,
Бир арикман —суви
қуриган!
Дунёда энг бахтсиз балки
ман,
Балки гулман бевақт
чириган.

Шоир ўз ўйи олдида ўсган бир туп оқ теракни шундай севади, у билан «табиат кўркида тож» деб шундай фахрланадики, уни улуғ ва бахтиёр ватанимизнинг рамзи деб баҳолайди:

Эшигим олдида ўсган оқ
терак,

Табиат кўркида тож бўлса
керак!

Шоирда ватан тушунчаси уйининг эшиги олдидаги теракдан бошланганидек, совет халқига, ўз замондошларига ҳам оиласидан — ота-онадан, оила ва маҳалла-кўйидан бошланган. У «Мен отамни эсласам...» шеърида отаси, унинг жўралари, яъни ўзидан катта авлод билан чексиз фахрланади:

Мен отамни эсласам, отам
Кекса чинор бўлиб кўринди.
Отам билан юрган ҳар одам
Улкан минор бўлиб кўринди.

Шуҳратнинг лирик қаҳрамони элу юртсиз, унинг ташвишларисиз ўз ҳаётини тасаввур эта олмайди. «Олам бахти менинг бахтимдир, юртим бахти — кўрким, ифтихор» деган шоир, инсон бахтини, улуғворлигини унинг фаолиятида, «замину замон» билан ҳамнафаслигида, иши билан гапининг бирлигида кўради.

Шуҳратнинг лирик қаҳрамони ҳаёт ва инсон бурчи ҳақида фаол фикр юритади. Унинг дунёқараши оптимистик, илғор дунёқараш. Шоирнинг ўзи ҳам янги жамият қураётган ҳаётдаги барча яхши анъаналарни сақлаб қолишга интилаётган, халқ ва ватан ишига фидойи, интернационалист шахс.

Шоир Улуғ Ватан уруши иштирокчиси. Унинг қаҳрамони ҳам урушни унута олмайди. Шоирнинг бу мавзудаги «Йигирма беш ёш...», «Юрагимда армонли тугун...», «Билдимки, ёшлик ўтибди...», «Унут бўлса...» каби шеърларининг ҳар бири катта ҳаяжон билан ёзилган. У урушни эслаб дейди:

Гоҳ тушимга киради
ҳамон,
Яраланиб ётган бўламан.
Бирдан чўчиб уйғонсам
шу он
Қора терга ботган
бўламан.

«Кечки нурлар» тўпламидаги аксарият шеърлар ҳаётга муҳаббат, инсонни улуғлаш руҳида. Уларга сентименталлик, сунъий жўшқинлик ёт. Ёзилиш шакллари ҳам ранг-баранг. Бунда инсонда юз берган оний кечинмалар билан боғлиқ шеърлар, яъни лирика етакчи ўринда. Шоир ўзининг бутун борлиғини лирикага жойлай олган.

Ҳақиқий шоир ишқ ҳақида ёзмаслиги мумкин эмас. Ишқий лирика — лириканинг юраги. Мазкур тўпламда ҳам ўнлаб ишқий шеърларга дуч келамиз. Уларнинг деярли ҳаммаси традицион образ ва иборалардан бутунлай холи, бахтиёр ёшларимизнинг, шоирнинг ахлоқий дунёсини реалистик ифодаловчи шеърлардир. Шоир фикрича ҳақиқий севги бу инсон ҳаётидаги энг ёрқин туйғу, ўчмас шамчироқ, умр охирига қадар ҳамроҳлик қилувчи муқаддас умид, орзу...

Шуҳрат ҳаётда-и фақат ижобий ҳодисалар ва туйғулар тўғрисида эмас, турмушнинг хира томонлари ҳақида ҳам жонкуярлик билан ёзади. Унинг субутсиз, ориятсиз кимсалар ҳақидаги «Ёлғончи», «Хўроз», «Мажруҳ» каби шеърлари шундан гувоҳлик беради. Шоир ҳаётнинг, инсон характерининг мураккабликларини, ожиз томонларини ҳам чуқур идрок этади. Биз унинг «Неки берган бўлса табиат...», «Умр савдоси», «Арчанинг шикояти», «Ўлишим билиб...» каби шеърларини ўқир эканмиз, ҳаёт проблемаларга тўла эканини, шахс ва инсоният ҳамон хилма-хил зиддиятлар, курашлар асосида ривожланаётганини англаймиз.

Маълумки, давримизда шоирнинг масъулияти ҳамма замонлардагидан ҳам юқори. «Бор экан дунёда кундуз ва кеча», «Бор экан дунёда адолат ва кек», «Бор экан дунёда сахий ила суқ», «Шоирга муҳтожлир кишилар албат!», дейди ҳайқириб. Шоир тўла ҳақ.

Тўпламда қиёмига етказиб ишланмаган шеърлар ҳам йўқ эмас. Лекин улар кам. Масалан, «Шоирлик нимаю...» шеъри бироз чўзилиб кетган. «Яна ёшлик ҳақида» шеъридаги:

Ёш ўтиб, ёшликни
эслаганингда
Баъзида қилади жуда
ҳам алам! —

каби сатрлар эса оддий сўзлар тизмаси. Тўпламнинг 164-бетида «мундир» сўзига «жавобгар», 166-бетда «олисда» сўзига «кузда» сўзи қофия қилинган. Аслида бу сўзлар бир-бирига қофия бўла олмайди,.

«Кечки нурлар» тўплами Шуҳратнинг катта ижодий ютуғи. Шоир унда бор бўйбасти билан кўриниб турибди. «Кечки нурлар» — бу илиқ, китобхон қалбини иситадиган, ёритадиган нурлар! Бу китобга қараб биз традицияларга бой шеъриятимиз ҳозир юксалишда, деб айта оламиз.

А. ҲАЙИТМЕТОВ,
профессор

ЖАҲОН АДАБИЁТИ ДУРДОНАЛАРИДАН

И Л И А Д А

ҲОМЕР

ТЎҚҚИЗИНЧИ ҚЎШИҚДАН

Юрагига теран андуҳ ништар урган шоҳ
Агамемнон
Лашкаргоҳни кезар экан, жангчиларга,
саркардаларга
Жар солмасдан маъракага битта-битта
чақирмоқликни
Амр этарди: хабарчилик қилар эди шоҳнинг
ўзи ҳам.
Мажлисгоҳда тўпланганлар ғамнок эди.
Шоҳ Агамемнон
Бамисоли юксак қоя чўққисидан шовуллаб
оққан
Қора чашма янглиғ кўз ёш тўкиб шу чоқ
турди ўрнидан.
Дийдаси хун шоҳ хўрсиниб юнонларга юзланди
бундай:
«Дўстлар, юнон элин доно соҳиблари,
ҳукмдорлари,
Чақмоқкор Зевс мени ғоят мушкул ҳолга
қилди гирифтор!
Илгари у, сен сарбаланд миноралли Илион шаҳрин
Ғорат айлаб, элга ғолиб қайтгайсан, деб
бош иргатганди:
Энди бўлса, ул бадният, шунча халқим нобуд
бўлганда,
Айтди менга: Аргосингга жўнаб кет, деб
шармандаларча!
Қодир Зевснинг кўнгли шуни тусаб қопти
баногоҳ, дўстлар;
...Бинобарин, қулоқ осинг гапларимга ва айланг
бажо:
Қочмоқ лозим! Дарҳол қайтиб кетмоқ зарур
жонажон элга;
Барибир забт этолмаймиз Троядек шаҳри
азимни!»
Шундай деди, ҳамма теран сукут сақлаб
ўтирарди лол;
Руҳи тушган юнон аҳли узоқ фурсат қолди
безабон.
Ва ниҳоят жавонмард шоҳ Диомед гап
бошлади туриб:
«О, Атрейзод! Бу бехирад нутқингга мен
этгум эътироз
Энг аввало, Таомили шу кенгашнинг,
ранжимайсан-да.
Куни кеча лашкар аро мени номард, деб
камситгандинг;
Яна, қўрқоқ, жангга ношуд, деб айтгандинг;
лек қанчалик ҳақ,
Ёки ноҳақ эканлигинг яхши билур ҳар бир
ёш-қари.
Сенга кошиф каромат Зевс ато этган фақат
бир нарса:
У шоҳона асо ила шавкатингни қилди зиёда,
Лек бермади одамзоднинг чўнг қуввасиi —
диловарликни!
О, юраксиз! Бизни ночор, жангга ношуд, заиф,
деб айтдинг,—
Наҳотки сен ўзинг айтган шу гапларга
ишонсанг чиндан?
Гар ниятинг ўз юртингга тезроқ қайтиш
экан, кетавер!
Йўлинг очиқ, Микенадан ўзинг бошлаб келган
кемалар—
Амрингга шай. Илло барча мард юнонлар
қолгайлар бунда
Троянинг кулин кўкка совургунча! Гар
она юртин
Қўмсаганлар бўлса яна ҳай; улар
ҳам жўнайверсинлар!
Сфенелла икков қолиб жанг қилурмиз то Трояни
Ер-ла яксон этмагунча; Зевс мададкор
ва ёрдир бизга!»
Шундай деди. Жами юнон лашкарлари
келиб ҳайратга
Қичқирдилар, Диомеднинг дадилона бу
сўзларидан.
Бу пайт туриб хуштафаккур Нестор калом
айтди эл аро:
«Тидей ўғли, сен жанг аро қандай ботир
маҳориб бўлсанг,
Машваратда ҳам тенгларинг орасида
беқиёсдирсан.
Бу ердаги аҳейлардан биронтаси айтган
нутқингни
Айбламоқчи ёки унга қарши сўз ҳам
айтмоқчи эмас;
Фақат шуки, —нутқингни сен етказмадинг
ниҳоясига.
Ҳали ёшсан, ҳатто менга кенжа ўғил бўлишинг
мумкин;
Лек, барибир, шоҳлар аро оқилона нутқ
айтдинг букун:
Зеро, барча айтган гапинг одилона,
ҳаққоний гапдир.
Энди эса, сендан ёшим анча улуғ бўлгани сабаб
Мағрурланиб шул гап ила каломимни
туғаллайманки,
Инкор этмас уни ҳеч кас, ҳатто сендек
соҳибқирон ҳам:
Фақат нокас, ҳаромзода, ватангадо,
ножинсларгина
Хуш кўрурлар мардум аро офатангиз низо
қўзғашни.
Қош қорайди,—тунга тобе бўлайлик биз:
кечлик тановул
Қилсин лашкар; лек соқчилар тўп-тўп бўлиб
девор ташига
Чиқиб, зовур қирғоғида қўриқчилик қилсинлар
сергак.
Буни ёшлар бажарсинлар. Шундан кейин
сен, Агамемнон,
Улуғларга зиёфат бер: орамизда юксак рутбали
Ҳоким сенсан, —ки ҳам осон, ҳам муносиб
бу иш сен учун.
Чодирингда шароб мўл-кўл, ҳар кун
сенга Фракиядан
Олиб келиб турадилар кемаларда
юнон йигитлар.
Кўп элларга ҳукмдорсан —қурбинг етар
базму жамшидга
Қулоқ солгил, зиёфатга келганлардан қайси
бирининг
Маслаҳати мақбул эркан: ҳозир бизга эзгу
ва доно
Машваратлар ғоят зарур: ана, ёвлар
кемаларимиз
Яқинида манзил қуриб, ёқмоқдалар беҳисоб
гулхан.
Ахир, ким ҳам хурсанд бўлур бундай
ҳолдан? О, диловарлар!
Бу сиёҳ тун юракларни ё маҳв
этгай ва ёки халос!», —
Деди Нестор. —Халқ диққат-ла тинглаб, фикрин
эътироф этди.
Қўлга қурол олиб чиқди соқчиликка
юнон эрлари...

Қодир **МИРМУҲАМЕДОВ** таржимаси

Хурсанали ўрнидан турди. Латифжоннинг ранги оқариб кетди. Оташкуракни олиб «туппа-тузук» ёниб турган оловни тузатишга беҳуда уриниб, узоқ жим қолди. Нима қилиш керак? Бу таклифга кўнсинми? Кўнган тақдирда... Йўқ, бўлмайди. Йўқса ҳақиқий аҳволни айтиб қўя қолсинми? Йўқ, йўқ. Шундай дилбар, шундай яйраб-яшнаб ўтирган йигитларнинг кўнглини вайрон қилмайди. Қаҳқаҳа тўла меҳмонхонани азахонага айлантирмайди...

Латифжоннинг ҳолатини кўриб, Хурсанали ташвишга тушиб қолди.

— Ҳа, рангинг учиб кетди? — деди. — Тинчликми?

— Астофирилло, — Латифжон печканинг эшигини ёпиб, Хурсаналига астойдил тикилди. — Кампир Хонободга, Шарифаникига кетган. Борамиз десанг, машина чақираман, борамиз...

— Э, шундай демайсанми. Мен... Ҳа, майли, ундай бўлса, эртага Қўқонга кетатуриб тушиб ўтармиз.

Хурсанали кампирдан кўнгли тинчиб, яна гапга тушиб кетди.

— Ажойиб аёл, — деди Аминжонга қараб. — Байт ҳам битади. Анча шеъри район газетасида босилган ҳам. Дўппи тикишда унга тенг келадиган йўқ. Бир куни келсам менга атаб дўппи тикиб қўйибди. Ловиллайди. Қарасам иккита қалампирнусха гули устида арабча ёзув бор. Нозик пушти ипак билан тикиб ёзибди. Нима дебди денг? «Хурсан отамга, ширин бўтамга» дебди. Қойил қолдим.

Хурсанали завқ--шавқ билан гапиряпти. Латифжон Аминжон сингари «Ҳм, о-о» деб ўтирибди-ю, ич-ичи қақшаб кетаяпти. Юрагининг қаъридан дард сизиб чиқиб икки марта хуруж қилди, икки марта томоғида тутип қолди. Меҳмонларнинг пайқаб қолишидан қўрқиб печканинг эшигини очди, чиройли ёниб турган ўтни зўр бериб пуфлай кетди. Сўнг ўзини ўнглаб олди-да, кескин ҳаракат билан ўрнидан турди.

— Хўш, нима дейсизлар, ош қилдирайми, шавла? — деди

Хурсанали беш панжасини кекирдагига тиради.

— Мана шундай ,— деди. — Ҳеч нарса керак эмас. Фақат «Она юраги» керак. Шуни бир айтиб берсанг бас — Хурсанали меҳмонга боқди.—Арман шоири Исаакяннинг «Она юраги» шеърини эшитганмисиз? Шу шеърни Латифжондан эшитинг қўйинг. Водийда йўқ бунақа ширин айтадиган.

Латифжоннинг юраги «шув» этиб кетди. Латифжон бу шеърни чиндан ҳам жуда ўрнига қўйиб ўқийди. Ўқиганда ҳам образли қилиб ўқиди. Лекин ҳозир қандай ўқийди. Мутлақо ўқий олмайди. Шундай бўлса-да, қўлини кўксига қўйиб:

—Хўп, хўп, бажони дил, —деди зўр билан илжайиб. — Аммо битта шарти бор. Шарти шуки, олдин чой дамлаб чиқаман. Томоқни «ёғ»лаб турмасам, шеър яхши чиқмайди.

— Майли, майли, — деди Хурсанали ва Аминжонга берилиб гап уқдира кетди. — Ўзи бу болада туғма талант бор. Шода-шода талант бор! Гуё табиат фазилатлар сандиғини жаранглатиб очган-у «Ол, Латиф, ол, керагича олавер», деган. Бу ҳам мисқоллаб эмас, этаклаб олаверган очкўз. Жуссани қаранг, жуссани. Минораи калондай келади. Шу жусса билан ўйинни шунақа эзадики! Мукаррамхон бўлиб кет-э, дейман. Колхозчиларнинг тўйида ўйинни ўзи бошлаб беради. Ҳар доим шундай қилади.

— Жуда маддоҳ бўлиб кетдинг-да, — деди Латифжон. — Бас энди.

Бироқ Хурсанали бунга эътибор бермади.

— Ашулани айтинг, ашулани, — деди. — Танбурни йиғлатиб «Сайдинг қўйбер, сайёд» ёки «Чўли ироқ»ни олганда Ориф Алимахсумов ёқа ушлаб қолади.

Латифжон печкага иккита оғирроқ ўтин ташлади. Сўнгра рухсат текканига бир қоп семириб ташқарига отилди. Эллик-олтмиш метрли масофани эллик-олтмиш қадам қилиб, қор уюмларини писанд қилмай, ҳовлини иккита учбурчакка тенг бўлиб кесиб ўтди. Оёғини «тап-туп» ерга урди. Юраги орзиқиб ҳужра эшигини тез, лекин авайлаб очди. Унинг орқасидан шамол ҳам уриб кирди-да, яроқлаб турган лампочкани олиб бориб шифтга қадади. Латифжон дарров эшикни ёпди.

Кампир анча сўлиб қолибди. Шафқатсиз ўлим тобора яқинлашмоқда эди. Жаннат хола ўғлини кўриб, бошини сал қимирлатиб қўйди. Латифжон ҳеч нарса деёлмади, беихтиёр бошини қимирлатди ва тек туриб қолди.

Шарифа кампирнинг бошида, онасининг оппоқ сочини панжалари билан майин тараяпти. Зулайҳо кампирнинг ёнида, қайнонасининг қоқсуяк қўлини чап қўли кафтига қўйиб олибди, ўнг қўли билан аста-аста силаяпти... Иккови ҳам тебраниб, унсиз фарёд чекяпти. Баъзан елкалари «дик-дик» қилиб қолади...

Латифжон онасининг ёнига тиз чўкди. Кампирнинг ўнг кўзидан бир томчи ёш сизиб чиқибди-ю, тўхтаб қолибди. Латифжон шошиб рўмолчасини олди-да, энгашиб ёшни авайлаб артди. Латифжон қаддини ростламоқчи эди, онаси ўнг қўлини аста кўтариб унинг бўйнига ташлади. Чап қўлини кўтара олмади. Зулайҳо солиб қўйди уни эрининг бўйнига. Кампир юзига ўғлининг юзини узоқ босиб ётди.

— Бувижоним, — кўнглидан ўтказди Латифжон. — Мени кечиринг. Яхши эъзозлай олмадим... Эҳ, онам, ғанимат онам-а.

Латифжон «Она юраги» шеъридаги бир бемаъни қизнинг муҳаббатига сазовор бўламан, деб ўз онасининг кўксига ханжар санчган ва юрагини суғуриб олган йигитга лаънатлар ўқиди. Юракнинг йиқилган ўғилга айтган сўзларини дилида такрорлади. «Жоним болам, ёмон йиқилмадингми, соғми ўт-бутинг!?

Латифжоннинг кўзларидан ёш қуюлди. Елкалари «дик-дик» сакради. Ниҳоят, кампир қўлларини туширди. Латифжон бошини кўтариб ўтирди. Она-бола бир-бирига сўзсиз тикилиб қолишди. Кампирнинг юпқа, қуруқ лаблари ҳиёл кимирлади, лекин оғзидан ҳеч қандай товуш чиқмади. Латифжон оғир кўзғолди. Чойнакка термосдан чой қуйди.

— Ҳозир келаман, — деди хаста товушда. Жаннат хола «майли» дегандай билинар-билинмас бош қимирлатди. Латифжон ташқарига чиқиб қор билан юзини ювди. Артди.

Латифжон кирганда, меҳмонлар грампластинкадан аския эшитиб, шарақлаб кулиб ўтиришарди. Латифжон ора-сира кулгига қўшилиб чой қуйиб ўтирди. Хайрият, аскияга овуниб «Она юраги»ни унутишибди. — шеърни қайта тилга олишмади. Аския тугагач, Хурсанали ана шу аскиячиларнинг қайсиниси қаерлик эканини, уларнинг кимларни гапиришга тушиб кетди. Латифжон меҳмонларга жой қилди. Сўнгра:

— Сизлар бемалол гаплашиб ўтиринглар, — деди меҳмонларга. —Мен ўтин-пўтин тайёрлаб қўяйин. Башарти, дам олиш истаги туғилса, ана жой, марҳамат қилиб ёнбошлайверасизлар.

Меҳмонлар эрталаб уйғониб қарашса, қор тинибди-ю, шамол ҳануз қаҳридан тушмабди.

УЛАР чойдан сўнг Қўқонга отланишди. Булар .чиққанда «Волга» машинаси дарвозахонада турарди. Латифжон шофёрини меҳмонларга таништирди.

— Мана, Одилжон, — деди, — кечгача хизматларингда бўлади.

Хурсанали кўзларини катта очди:

— Ҳа, ўзинг, ўзинг бормайсанми? — деди ниқтаб.

Латифжон сариқ этиги билан қорни аста текислаган ҳолда бир лаҳза сукут қилди. Сўнг қўлини кўксига қўйди.

—Кечирасизлар, —деди меҳмонларга гуноҳкорона боқиб, — боролмайдиган бўлиб қолдим. Кичкина узрли иш чиқиб қолди.

— Нима экан у «кичкина узрли иш?» — жеркиброқ сўради Хурсанали.

Латифжон кўзларини уқалаб анча жим қолди. Кейин:

—Шу, шу... волидамиз., ҳалигидай... бандалик қилди, — деди секин. — Омонатини топширди.

Хурсанали кўз ва оғзини бор-бўйича очиб, тахта бўлиб қотиб қолди. Латифжон қалқиб чиққан кўз ёшларини яшириш учун юзини четга бурди.

— Нега?! Нега??!! — бор овози билан қичқирди Хурсанали ва саволига жавоб ҳам кутмай, ҳайқириб Латифжонга ташланди. Қучоқлаб юз-кўзларидан ўпаверди, ўпаверди... Икки жуфт азамат елка тинимсиз силкинаверди, силкинаверди...

Шамол эса ҳануз дарғазаб: қор уюмларини беармон тўзғитади, дарахт шохларини хивич қилиб олиб, шифер ва тунука томларни аёвсиз савалайди, савалайди...

ПРОЗА

Виктор ГЮГО

Ч О Д Р А

Кечки ибодатни қилганмидинг, Дездемона?

ШЕКСПИР

СИНГИЛ

Нима бўлди сизга, оғалар,
Ташвишмандсиз нечун жуда сиз?
Кўзингизда ёнар ғавғолар —
Андуҳ ила мотам шуъласи!
Белингизда эди-ку камар,
Нечун қўлга олдингиз бирдан?
Ялтиради совуқ бир хатар—
Суғурдингиз қилични қиндан.

ТУНҒИЧ ОҒА

Олганмидинг чодрангни юздан?

СИНГИЛ

Оғажонлар, ҳаммомдан кетиб
Борар эдим уй томон тездан,
Ўтганлардан юзим беркитиб.
Борар эдим чўчиб, уялиб,
Ўтарканман мачит қошиндан,
Бирдан чошгоҳ ели қўзғалиб,
Чодра қурғур тушди бошимдан.

ЎРТАНЧА ОҒА

Ўтганмиди кўк кийган эркак?

СИНГИЛ

...Ҳа, ҳа, кимдир ўтгандай, ажаб,
Йўқ, кўрмади лекин юзимни.
Пичирлашиб қолдингиз, не гап,
Нечун совуқ ёнар кўзингиз?
Қонсираган қиличингиз ё?
Булар бари баҳона, эрмак.
Ҳеч ким кўрмай... уятмасми, о,
Заифани, ахир, ўлдирмак.

УЧИНЧИ ОҒА

Кунботар ҳам, қара, қонталаш!

СИНГИЛ

Аянч гуноҳ қилмадим ҳеч ман,
Қилич санчманг, сақланг ўлимдан.
Ёлвораман, жонимдан кечманг,
Чодрам тушиб борар қўлимдан!..
Чодрам қонга бўялди—қизил,
Мадад беринг, борми чораси?
Оғажонлар, кўмдилар изим.
Кўзим ёпар ажал чодраси.

ТЎРТИНЧИ ОҒА

Юздан тушмас бу чодра мангу!..

Француз тилидан
Шарофат **БОТИРОВА** таржимаси.

Иоганн Вольфганг ГЁТЕ

И Ж О З А Т

(«Ғарбу Шарқ девони»дан)

Ҳ У Р

Сен бамисли жаннатмакон?
Киришинг гумон ҳали.
Жаннатга мен ўзим посбон,
Кўринишинг шубҳали.
Муслиммисан, сийратингни
Аён эт, ҳаққа ошиқ?
Курашингми, хизматингми
Беҳиштга эмиш лойиқ?
Магарамки сен қаҳрамон?
Қаерингда жароҳат?
Айтгил, недан шуҳрату шон?
Жаннатга сўнг ижозат.

Ш О И Р

Такаллуфсиз гаплар дединг,
Бенафдур йўлим тўсмак.
Мен ҳақиқий Инсон эдим,
Курашувчи —бу демак.
Кўксимга боқ, не учун қон,
Унда ненинг изи бор?
Ҳаёт макри, севги—ҳижрон
Уни этмиш ярадор.
Куйлатганди этиб бовар
Муҳаббатнинг қудрати.
Гарчи дунё ўтиб кетар,
Боқий дўстлик ҳиммати.

Чақнаб турдим гоҳ яшиндай
Жўр бўлиб оқилларга.
Токи севги оташидай
Кирсин номим дилларга.
Йиғиштиру итобингни
Кирит, топай бериб тан,
Абадийлик ҳисобини
Момиқ бармоқларингдан.

ҲОТАМ[1]

Тасодиф ўғрини яратмас, ажаб,
Тасодиф ўзи-ку ашаддий ўғри.
Гавҳари ишқимни юракда асраб
Юрардим, олди у чоқ этиб бағрим—
Ва сенга элтдию айлади пешкаш,
Тасодиф барини тўкди йўлингга.
Гадою бенаво бўлдим, париваш,
Ҳаётим, давлатим энди қўлингда.
Хайрият, гавҳари чашмингда аён
Бечора ошиққа меҳру мурувват.
Бағрингда кўринди ғаройиб
жаҳон —
Мени шод этгувчи бахтиёр қисмат.

[1]Шоир ўзини шу ном билан атаган.

Немис тилидан Садриддин
САЛИМОВ таржимаси

Ҳурматли редакция!

Газета саҳифаларида газетхонларнинг илтимосига кўра берилаётган мақола ва суҳбатларни қизиқиб ўқиб борамиз.

Биз деярли ҳар куни радиодан таниқли диктор Қодир Махсумовнинг овозини эшитамиз. У киши ўқиган бадиий асарларни ҳузур қилиб тинглаймиз. Айниқса, диктор ўқиётган классик ғазалларимиз ўзининг равонлиги билан киши қалбини ҳаяжонга солади.

Газета орқали Ўзбекистон ССР халқ артисти Қодир Махсумов билан суҳбат уюштиришингизни илтимос қиламан.

Иброҳим СОБИРОВ

Хоразм область, Боғот райони

ОВОЗ ҚУДРАТИ

МУХБИР. Қодир ака, кўпчилик газетхонлар сизнинг таржимаи ҳолингиз билан қизиқади. Айни пайтда қандай сабабга кўра дикторлик касбини танлаганингиз ҳақида ҳам сўзлаб берсангиз!

Қ. МАХСУМОВ. Мен 1924 йили Тошкентда, камбағал косиб оиласида туғилганман. Отам Мирмуҳсин, Мириноят Маҳдум ўғли ниҳоятда хушчақчақ, адабиётни жон-дилдан севувчи киши бўлган. Дадам айниқса достонларни марок билан айтардилар. У кишининг «андоқ урдики, гард-гард қилиб юборди», деб завқланиб ўқиганлари ҳали ҳам қулоғим остида. Онам ҳам форс-арабчани тузуккина биларди, яхшигина ҳусни хати бор эди. У ҳатто Бедилнинг китобини кўчирган эди. Дадам ва онам вафотидан сўнг мен бу китобни Шариф Қаюмовга кўрсатганимда у ҳайрон қолган ҳамда бу китобни республика Фанлар академиясига топширишни маслаҳат берган эди. Шундай қилдик. Китобнинг сўнгги бетига «Оққа кўчирган Каромат Мирмуҳсин қизи», деб ёзиб қўйган экан онам...

1938 йили мени радиога ўз шеърларимни ўқиш учун таклиф этишди. Шеърларимни дуруст ўқибманми, билмадим, мени бошқа шоирларнинг шеърларини ўқиш учун ҳам таклиф эта бошлашди. Радио инсценировкаларда ҳам айрим кичик-кичик ролларни ўқий бошладим. Ҳурматли Шариф Қаюмов ўзи қўяётган постановкаларда асосий ролларни ишониб топширадиган бўлди. Ўша йиллари Шариф аканинг маслаҳати билан театр билим юртига ўқишга кирдим. Адабиёт, санъат жон-дилим бўлиб қолди. Шекспирнинг «Ҳамлет»ини бутунлай ёд олиб, ҳовлимда «театр қўяр эдим». Маҳалламиз болаларини йиғиб, «Ҳамлет»ни ёлғиз ўзим ижро этардим.

Театр билим юртида ўқиб юрган кезларим бир куни директор синфимизга икки кишини бошлаб кирди. Бири қуюқ қора қошли, кўзлари қисиқроқ, озғин, иккинчиси тўладан келган, мўғул қовоқ, чуст дўппини чеккасига қийшайтириб кийиб олган эди. Улар болаларни бир қур кузатиб чиқишди-да, мени ва яна икки болани ёнларига чақириб, директор кабинетига бошлаб кетишди. Бу кишилар Ҳамза номидаги академик драма театримизнинг асосчилари—Ўзбекистон ССР халқ артистлари Маннон Уйғур билан Етим Бобожонов экан. Улар театр коллективи қўймоқчи бўлган «Дўстлар» спектаклига болаларни танлаб юришган экан. Асардаги бу болалар ўғри, безорилар ролини ўйнаши, бир давлат арбобининг уйига «ўғриликка тушишлари» керак. Давлат арбоби ролини атоқли артистлар Аброр Ҳидоятов билан Асад Исматов ижро этар эди. Шундай қилиб менинг артистлик фаолиятим бошланиб кетди. Ҳар куни кечқурун театр директори кабинетида биз Аброр Ҳидоятов ва Асад Исматов билан репетициялар қилардик. Мен — 14 ёшли йигитча биринчи марта шундай буюк инсонлар билан мулоқотда бўлдим, саҳна сирларини ўргандим. Бу онлар ҳаётимда ўчмас из қолдирди. Театрни жон-дилдан севиб қолдим. Эрталаб туриб билим юртига, сўнг радиога, кеч бўлди дегунча, театрга югурардим.

Билим юртимиз Бешёғочга кўчган, бу ерда мен ўша вақтда балет мактабининг талабалари бўлган Галия Измайлова, Тошхўжа Хўжаев, Ҳамза Ҳакимзоданинг ўғли Аббосхон билан танишиб дўстлашдим. Аббосхон ниҳоятда келишган, хушрўй йигит эди. Лекин унинг музика ва адабиётга унчалик хуши йўқ, фикри-хаёли Армияда эди. У доимо «Мен танкист бўламан», дерди. Кейинчалик Улуғ Ватан урушининг биринчи куниёқ ўн олти яшар йигит кўнгилли бўлиб, фронтга жўнаб кетди. Минг афсуски, у қайтиб келмади... Кутилмаганда уруш... Уруш бўлганда ҳам қирғин уруш. Бутун орзу-умидларга шартта солинган қилич эди у. Урушнинг дастлабки кунлариёқ акам фронтга жўнаб кетди. Кўп ўтмай унинг Москва остоналаридаги жангларда ҳалок бўлгани ҳақида хабар келди. Ўша чоқлар Педагогика институтида ўқирдим. Акамнинг ўлимини эшитгач, ўқишни ҳам йиғиштириб, тўғри ҳарбий комиссариатга бордим. Лекин, ҳали ёшсан, деб мени Армияга олишмади. Нима қилиш керак? Ҳаёт-мамот жанги кетаётганда томошабин бўлиб туриш мумкин эмас-ку. Фронтдагиларга озгина бўлса-да, ёрдамимиз тегсин, деб институтнинг иккинчи курс талабалари Тошкентга эвакуация қилиб келтирилган самолётсозлик заводига ишга кирдик.

1943 йили бизни заводдан бўшатишди. Ўқишни давом эттиришимиз лозим эди. Шу орада мен шоир Туроб Тўла билан танишиб қолдим. У киши фронтдан ярадор бўлиб қайтган эди. 1944 йили июль ойида Туроб ака мени ўз дикторлиги билан радиога бошлаб келди. Шундай қилиб, радиода ишлаб кетдим...

М. Улуғ Ватан уруши халқимиз бошига қанча фалокат бўлиб келгани барчага маълум. Ўша оғир дамларда матбуот билан биргаликда, радионинг ҳам роли беқиёс катта бўлган. У халқимиз руҳини доимо кўтариб, муқаррар ғалабага бўлган ишончини мустаҳкамлаган. Кишилар фронт ҳаёти, жангларнинг боришидан мунтазам хабардор бўлиш учун радиони сабрсизлик билан эшитишган. Сиз худди шундай масъулиятли, мураккаб бир вазиятда радиода ишлай бошлагансиз, демак, сизнинг ҳам овозингизни эшитишган, кутишган... Ўша йилларда ҳаётингиздаги бирор унутилмас воқеа ҳақида сўзлаб бероласизми!

Қ. М. Мен радиога келганимда уруш охирлаб қолганди. Армиямиз зафарли юришлар билан ғарбга қараб борарди. Биз дикторлар тобора бир-биридан қувончли хабарлар ўқиш учун студияга кирарканмиз, ўзимизни ниҳоятда бардам, бахтиёр ҳис этардик.

Ниҳоят, орзиқиб кутилган онларга ҳам етдик. Ғалаба қозондик. Бутун халқимиз қатори, биз, дикторларнинг ҳам қувончимиз беқиёс эди. Хусусан, мен қувончимдан оламга сиғмасдим. Чунки ғалаба ҳақидаги Олий Бош қўмондон буйруғини ўқиш менга топширилганди-да! Бу қандай шарафли, масъулиятли вазифа... Ўша онларни умримнинг охиригача унутолмасам керак...

М. Қодир ака, Сизнинг номингизга республикамизнинг турли бурчакларидан, иттифоқдош республикалардан, ҳатто чет эллардан миннатдорчилик туйғулари, дил сўзлари битилган кўплаб мактублар келиб туришини яхши биламиз. Сизни расмий радиохабарларидан ташқари бадиий асарларни, хусусан, классик шеъриятимиз намуналарини маромига етказиб ўқий олишингиз халқимизга жуда манзур. Очиғини айтиш керак, классик шеъриятимизни, ғазални ёқтирмайдиган одам кам, лекин уни чуқур англаган ҳолда маҳорат билан ўқиб, тингловчига маъқул эта билиш ҳамманинг ҳам қўлидан келавермаса керак!

Қ. М. Тўғри, ҳар ҳолда осон бўлмаган. Шу ўринда бир нарсани айтиб ўтмоқчиман. Мени бир нарса ташвишлантиради. Биз классик адабиётимиз дурдоналаридан, Шарқнинг гўзал шеъриятидан узоқлашиб кетмаяпмизмикин? Ўзини адабиёт соҳасига дахлдор билиб юрган айрим ўртоқлар, хусусан, адабиёт муаллимлари, ҳатто икки-учтадан китобларини эълон қилиб қўйган шоир ва ёзувчи укаларимиз билан суҳбат қилсангиз, баъзан жуда ранжиб кетасиз. Гап классик адабиётга тақалиши билан чайналиб қолишади, саводсизликларини билдириб қўйишади... Умуман, классик адабиётимизнинг бой меросини халқимизнинг бебаҳо бойлиги сифатида эъзозлаб, ардоқлаб, уларни авлодлардан-авлодларга етказиш йўлида қилинаётган улкан хайрли ишлардан кўз юммаган ҳолда, юқорида айтганимдек, айрим кишиларнинг бу хилдаги муносабатларига бефарқ қараб бўлмайди. Хусусан, талабалар қаршисида туриб, адабиёт ҳақида сўз юритадиган кишиларнинг классик адабиёт борасидаги тушунчасининг «ҳамин қадарлиги»га чидаб бўлмайди.

Энди сизнинг саволингизга келсак, мен бадиий ўқиш масаласида озми-кўпми натижага эришган бўлсам, буни дастлаб —ўша болалик чоғларимда уйимиздаги шеърхонликлардан, театр билим юрти, Педагогика институтидаги адабий муҳит, шеърсевар дўстларим суҳбати, устозлар ўгити ва ниҳоят тинимсиз меҳнат, машқлар самараси, деб биламан.

Атоқли санъаткор Аброр Ҳидоятовнинг ўгитлари-ку, мен учун унутилмасдир. Бу воқеа Фарғонада бўлганди. Шаҳардаги меҳмонхонада ўтирибмиз. Даврамизда Воҳид Зоҳидов, Теша Зоҳидов ва бошқа бир қанча олимлар бор. Улар бир маҳал Аброр акадан бирор нарса ўқиб беришни илтимос қилишди. Аброр ака кутилмаганда менга ўгирилиб; «Қани, Қодиржон, ўзларидан ҳам бўлсин» — деса бўладими! Довдираб қолдим. Шунча олимлар, Аброр акалар олдида-я! «Қани, эшитамизми?» — деди яна Аброр ака. Қимтиниб: «Сизнинг монологингизни ўқиб берсам майлими?» дедим. «Менинг монологимни?» —деди чўзиб у Абророна оҳангда. «Кечирасиз, мен Навоий монологи, демоқчи эдим». «О, эшитганда қандоқ, шундайми?» — деди у шерикларига қараб. Воҳид Зоҳидовнинг «Ўқийвер, уялма» ишораси билан Навоий монологини бошладим. Ҳаммага маъқул тушди, Аброр ака елкамга қўлини қўйиб, «дуруст» деб қўйди. Чой ичиб бўлинди, меҳмонлар тарқалди. Шунда Аброр ака, бир йўталиб олдида: «Умуман, яхши ўқидингиз, Қодиржон, лекин бир ерига урғу берсангиз, яна ҳам яхши чиқарди, монологнинг бутун моҳияти очиларди», — деди. Негаки, Навоий боғдан юракни ўртаб юборадиган куйни эшитди-ю, ўша «машъум ҳарам» ёдига тушди. Уни эслаб бутун вужуди ларзага келади. Ўша «машъум ҳарам» унинг жондан азиз севгилисини тортиб олди. У, мана шу «машъум ҳарам» туфайли дунёдан тоқ ўтишга қарор қилди... Ана кўрдингизми, Қодиржон, қанча маъно ётибди шу биргина «машъум» сўзининг тагида», деди Аброр ака. Сўнг бир зум деразага тикилиб, чуқур ўйга толди. Гўё у киши ҳозир Алишер Навоий қиёфасида, ўша «машъум ҳарам» у кишининг кўз ўнгида жонлангандай эди, назаримда. Кейинги кунларда Аброр ака билан бадиий ўқиш сирлари, қандай қилиб асарни эшитувчига яхшироқ етказиш сирлари устида узоқ суҳбатлар қилдик...

М. Дикторлик касбининг ўзига хос мураккабликлари ҳақида ҳам сўзлаб берсангиз. Ёш дикторлар ҳисобга олиши лозим бўлган томонлар ҳақида ҳам...

Қ. М. Бир қараганда бу касбнинг қийинчилик томони йўқдай туюлади. Аслида ундай эмас. Бу соҳа ўта ҳушёрликни, вазминлик ва темир иродаликни, атрофлича билим ва чуқур малакани талаб қилади.

Мана, қўлингизда редактор тайёрлаган материал. Лекин у қайси жанрда бўлишидан қатъий назар, уни тўғридан тўғри микрофон қаршисида туриб ўқиб кетолмайсиз. Бунинг учун уни аввало ўзлаштириш, «ичига кириб олиш», «ўзиники қилиб олиш» керак. Бўлмаса уни тингловчи қалбига етказолмайсиз, уни ишонтиролмайсиз. Яна шуниси борки, диктор материални ўқиётганида, тингловчини ўз суҳбатдошидек билиши, уни ўз рўпарасида ўтиргандек тасаввур қилиш керак. Барча илм, санъат соҳаларида бўлганидек бу касб соҳиби ҳам доим изланиши, ўз устида тинимсиз иш олиб бориши шарт. Диктор ўта маданиятли, нутқи равон, ҳаммага тушунарли бўлиши лозим. Чунки тингловчи кўпинча радио дикторларидан ибрат олади, ўз нутқини дикторлар нутқига қиёслайди.

М. Бўш пайтларингизни қандай ўтказасиз!

Қ. М. Бадиий китоблар ўқийман. Оиламиз даврасида шеърхонлик қиламиз. Ҳов, ўша бир пайтларидек Бедил, Навоий, Муқимий ғазалларидан, халқ достонларидан, замонавий шоирлардан ҳам албатта... Ҳикоялар қоралаб қўяман.

М. Ҳа, дарвоқе, Сизнинг бир қанча ҳикоялар тўпламингизни ҳам ўқиганмиз. Уларни яхши эслайман, «Муҳаббат қўшиғи», «Инсон меҳри», «Орзуларинг йўлида»... Лекин кейинги йилларда...

Қ. М. Кейинги йилларда ҳам бир қанча ҳикоялар ёздим. Лекин уларни эълон қилиш ниятим йўқ.

М. Сабаб!

Қ. М. Нима десам экан? Очиғига кўча қолай. Ҳозир адабиёт жуда илгарилаб кетди. Ёзувчиларимиз савияси ҳам, китобхонларимиз ҳам... Айниқса, ёш ёзувчилар изланишлари мени қувонтиради. Эълон қилинаётган етук, баркамол асарларни кузатар экансан, беихтиёр ҳушёр тортасан, тортинасан киши. Ёзганим чиқар экан, деб нашриётга, газета ва журналларга олиб чопавериш инсофдан эмас. Сенинг ўртамиёна асаринг ўрнида бир тузукроқ асар бир ой, лоақал бир кун илгарироқ дунё юзини кўрса умумга шундан манфаат эмасми, дейсан ўзингга ўзинг. Хуллас, гаплар шунақа, ҳар ким ўз билган қўшиғини айтгани тузук...

М. Одамлардаги қандай фазилатларни қадрлайсиз!

Қ. М. Ростгўйликни. Тантилик ва ҳалолликни. Мен одамларга инсоф тилайман. Инсоф, диёнат барқарор бўлган ерда тинчлик, омонлик, покизалик бўлади.

М. Қизиқарли ва самимий суҳбатингиз учун раҳмат.

Суҳбатни Орзиқул ЭРГАШЕВ ёзиб олди

ГЎЗАЛЛИК ДАРГОҲИ

Яқинда бир группа ижодкорлар Авиасозлар маданият саройини барпо этишдаги хизматлари учун Ҳамза номидаги республика Давлат мукофотига сазовор бўлдилар. Мухбиримиз ана шу маданият саройи директорининг ўринбосари Л. Марченко билан учрашиб, ундан ўз коллективи ҳаёти ва иши тўғрисида сўзлаб беришни илтимос қилди.

— Биз аввалламбор, шундай гўзал бинони барпо этганликлари учун лойиҳа муаллифларидан ва қурувчиларидан чексиз миннатдормиз. Қувонмай бўладими, ахир, бу саройда санъат равнақи учун ҳамма шароитлар мавжуд. Саройимиз 1500 ўринлидир.

Бизнинг бу сарой ва унинг филиалларида жами 100-дан ошиқ ҳаваскорлик коллективлари ишламоқда. Шундан 22 таси болалар, 6 таси эса халқ ижодий коллективлари деган номга сазовор бўлган. «Камалак» халқ рақс ансамбли, «Граммофон» дискоклуби программалари йилдан-йилга оммалашиб бормоқда. Саройимиздаги барча ансамбллар шу йил мобайнида юзга яқин концерт бериб, 45 мингга яқин томошабинни мафтун этишди.

Бизда «Сириус» деб номланган киноҳаваскорлар студияси ишлаб турибди. Унинг аъзолари жонажон ватанимизни, замондошларимизнинг қайноқ ҳаётидан ҳикоя қилувчи киноленталар яратишмоқда.

«Парвоз» рақс ва ашула ансамбли бу йил Мурманск, Красноярск ва Тожикистоннинг Нурек ГЭСи меҳнаткашлари ҳузурида бўлиб, концерт берди.

Кўпгина бадиий тўгаракларимиз Бутуниттифоқ кўрикларида, телевизион конкурсларида иштирок этиб, совринлар олишмоқда. Бизда шундай анъана бор — байрамларда уюштирилган концертларимизга тушган маблағ тинчлик фондига ўтказилади.

Саройимизда амалий ва тасвирий санъат, музика, драма, кино —хуллас санъатнинг кўпгина тури бўйича тўгараклар мавжуд. Сарой залларида ҳар йили тасвирий санъат тўгараги аъзолари чизган асарлардан иборат кўргазмалар ташкил этилади. Коммунистик тарбия бўйича кинолекторий ишлаб турибди. Коллективимиз халқ расм-русумларини кенг нишонлашни одат қилган. Биз янги йил, наврўз, ҳосил байрамлари ва сайилларни театрлашган ҳолда ўтказишга ҳаракат қиламиз. Бу байрамларда Қорбобо, Қорқиз, Баҳорой ва бошқа эртак қаҳрамонлари чиқади. Саройимиз қошида катта фондга эга бўлган кутубхона ишлаб турибди. Унинг икки минг тўрт юз етмиш аъзоси бор. Саройимизда таниқли совет ёзувчилари, артистлари ва режиссёрлари билан тез-тез учрашувлар ўтказиб туриладди.

Муваффақиятларимизнинг сири нимада деб сўрарсиз? Бу, аввало саройимизнинг гўзал ва қулай қурилганлиги билан изоҳланади. Иккинчидан эса, биз Совет Иттифоқининг кўпгина шаҳарларидаги профессионал ва ижодий коллективлар билан мустаҳкам алоқа ўрнатганмиз.

Республикамизнинг кўпгина район ва қишлоқларида театрлар гастролга чиққанларида яхши маданият саройлари бўлмаса, ноқулайликдан қийналишади. Бизда бундай муаммо йўқ. Республикамизнинг кўпгина театрлари, шу жумладан, Алишер Навоий номидаги Давлат академик Катта театри, М. Горький номидаги рус Давлат академик драма театри саҳнамизда тез-тез ўз спектаклларини намойиш қилиб турадилар. Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театри коллективи ҳам саройимиз саҳнасида бир неча спектакль намойиш қилди. Хуллас, исми жисмига мос бу улкан кошонада турли клублар, кинозал, кўргазма зали, турли-туман тўгараклар учун хоналар, спектакль ва концертлар учун катта зал мавжуд.

Яқинда «Адабиёт ва санъат» университети машғулотида бир ёзувчимиз сўзга чиқиб, саройимизни «гўзаллик даргоҳи» деб атади. Дарҳақиқат шундай. «Юз марта эшитгандан кўра, бир марта кўрган афзал» дейишади. Биз гўзаллик, нафосат шайдоларини ўз саройимизга чин дилдан таклиф этамиз.

Суратда: саройнинг умумий кўриниши.

БОЛАЛИК ОСМОНИ

ИНСОНИЙЛИК моҳиятини чуқур англашга даъват этиш, айрим кишилар онгида сақланиб келаётган тошбағирлик, ёвузлик, лоқайдлик каби иллатларни фош қилиш —Рус ёш томошабинлар театри коллективи томонидан саҳнага қўйилган «Небо твоего детства» спектаклининг асосий мазмунини ташкил этади.

Саҳна асари ёзувчи Нурали Қобулнинг «Тубсиз осмон» қиссаси асосида яратилган. Режиссёр Ҳабибулла Аппонов саҳнага қўйган мазкур спектакль конфликтининг ўткирлиги, гражданлик ва миллий хусусиятларнинг чуқур акс этиши билан ажралиб туради.

Қишлоқ боласи Норбўта одамлар, қўй-эчкилар, дов-дарахтлар, борингки, табиатнинг ҳар бир жонли ва жонсиз вакили тенг ҳуқуқли ҳаёт кечиришга ҳақлидир, деб ҳисоблайди. Ҳаёт эса бола ўйлаганидан кўра мураккаброқ. Турли сабабларга кўра, Норбўтанинг қалби тўрида ардоқлаб юрган туйғулар топталади: тери тайёрловчилар чапдастлик билан қўзиларни бўғизлаб, терисини шилаверадилар, «юлдузни бенарвон урадиган» кишилар қоракўл терисини хуфёна пуллайверадилар, тоғбегининг «томоғини мойлаган» кишилар арчаларни кесиб кетаверадилар. Ям-яшил ўтлоқлардаги чимларнинг ўйиб кетилаверганини айтмайсизми? Иш шу даражага бориб етадики, ҳатто Норбўтанинг вафодор ити —Бўйноқ ва унинг болалари тўқайзорга қувиб юборилади.

Шу тариқа, драматизм саҳнадан саҳнага кучайиб боради. Асар финалиға бориб Норбўта ҳалок бўлади. Унинг ўлими томошабинда тошбағирликка қарши нафрат уйғотади.

Бош қаҳрамон ролини ижро этган актриса Л. Чемоданова бу образни психологик жиҳатдан аниқ ва ишонарли характер даражасига кўтариш учун ҳар бир эпизодда қаҳрамоннинг ички оламини бўрттириб кўрсатишга ҳаракат қилган.

С. Заботин ижро этган Ота образи эса ўзининг мураккаблиги билан ажралиб туради. У ҳалол, меҳнаткаш, фарзандларига ғамхўр, Норбўтанинг ўқимишли одам бўлишини орзу қилади. Бундан ташқари, у халқ мулкига кўз олайтирадиган кимса «икки дунёда ҳам ёлчимайди», деб тушунади. Буларнинг бари қаҳрамон характеридаги ижобий фазилатлардир. Бироқ унда ҳали ҳаётий позиция етишмайди, керак бўлганида, ўзининг ҳақлигини исботлаб бера олмайди. Айниқса, у Мамадазим, Қодирқул, совхоз директорига қарши кураш олиб бораётгандай кўринса-да, ҳал қилувчи дақиқаларда қатъият кўрсатмайди. Чунки у бир умрлик виждон азобига маҳкумдир.

Таниқли композитор, Ҳамза мукофоти лауреати Улуғбек Мусаев ёзган мусиқа асар ғоявий мазмунини очиб беришда катта аҳамият касб этган. Бу нарса, хусусан, мажозий тавсифлар мусиқа орқали образлар руҳига сингдириб юборилганида кўринади. Рассом В. Сторожев томонидан яратилган саҳна безакларининг табиийлигини таъкидлаб ўтиш керак.

Спектакль воқеалари далада ва Жўрақулнинг уйида бўлиб ўтади. Уларни тўлақонли кўрсатиш учун режиссёр оқилона иш тутиб томошабинни чалғитмасдан, тўппа-тўғри актёрлар яратаётган жонли образларга, улар яшаб турган воқеаларга кириб боришга имкон яратган. Режиссёрнинг ўзига хос топқирлиги, фантазияси ва экспликацияси спектаклнинг тўлақонли чиқишига хизмат қилган.

Лекин асарни камчиликлардан ҳоли, деб бўлмайди. Аввало, камчиликларнинг асосийси драматургия материалидан (инсценировка муаллифи С. Митин) келиб чиқади. Гарчанд спектакль ижодкорлари театр санъати талабларини ҳисобга олган ҳолда, шартлилик орқали қисса руҳини томошабинга тўла етказишга интилса-да, бунга ҳамиша ҳам муваффақ бўлавермайдилар. Бувидаги (В. Андрианова) шарқ аёлларига хос донишмандлик, Она (И. Акопова) образидаги меҳрибонлик ва чуқур андиша, совхоз директори (А. Фадин) табиатидаги маккорлик, пихини ёрган Қодирқул (В. Псатас) характерига хос устомонлик етарли очиб берилмаган.

Қиссадаги актуаллик саҳна талқинида бирмунча сусайган. Булар спектаклда ички динамизм, жўшқин режиссёрлик ечими кульминацион нуқтага етмай қолганлигидан далолат беради. Спектаклда чўзилиб кетган ортиқча саҳналар бор. Ўйлаймизки, кўрсатиб ўтилган камчиликлар барҳам топиб, спектакль театр репертуаридан мустаҳкам ўрин эгаллайди.

Театр коллективи кўпдан буён биринчи марта ўзбек автори асарига қўл урди. Бу хайрли иш, илк тажриба театрнинг жиддий изланишлар йўлидан бораётганлигини кўрсатади.

Шерали СОКИН

Суратда: спектаклдан кўриниш.

В. ДУБРОВСКИЙ фотоси

МАҚОМ ВА ХАЛҚ КУЙИ

ЎЗБЕК халқ куйлари, қўшиқлари ҳамда мақомлари ўзининг тарихий тараққиётида хилма-хил формаларга эга бўлган.

Аслида халқ куй ва қўшиқлари асрлар давомида муайян бир шаклдаги оҳангларга суянади, айни пайтда эса ўзгариб ҳам боради. Халқнинг бу ўлмас санъатида кишиларнинг тарихий тараққиёти босқичларидаги орзу-умидларини ифодаловчи янгидан-янги ҳодисалар юз бериб туради. Шунинг учун ҳам тарихий воқеалар, сиёсий ва ижтимоий ўзгаришлар халқ мусиқасида акс этмаслиги мумкин эмас.

Классик куй ва қўшиқлар халқ куй ва қўшиқлари билан ҳамкорликда яшаб, ривожланиб ва бойиб бормоқда. Бу эса халқ музика бойликларини дастлаб мақомларга бирлаштириш ва туркум асарлар яратишга имкон туғдиради. Умуман, халқ музика ижодиёти билан классик мусиқа орасидаги муносабатни аниқлаш анча мураккабдир.

Халқ куйларидаги ва мақомлардаги ўхшаш элементларнинг қачон яратилганлиги ҳақида бирор фикр айтиш қийин. Халқ куй ва қўшиқлари мақомларданми ёхуд мақомларнинг куй ва қўшиқлари халқ куйи ва қўшиқларидан олинганми? Бу ҳақда тарихий манбаларда ҳеч қандай маълумот йўқ. Лекин шуни айтиш керакки, мақом чолғу қисмларининг элементлари халқ куйларида ҳамда халқ куйларининг катта формадаги чолғу йўллари мақомлар тартибида яратилган. Шундай қилиб, мақом ўзбек ва тожик халқлари музика бойликлари асосида пайдо бўлди. У халқ музика ижодиётининг сўнгги даврлардаги тараққиётига кучли таъсир кўрсатиб, омма орасига кенг тарқалган. Мақомлар таъсирида катта-кичик формадаги асарлар юзага келди. «Норим-норим», «Курд», «Чўли курд», «Илғор», «Мискин», «Уфори ироқ», «Чўли ироқ», «Насруллойи», «Мушкилоти дугоҳ», «Эшвой» каби куйлар мақом услубида яратилган машҳур халқ куйларидандир.

Мақомга кирмайдиган кўпгина ўзбек ва тожик чолғу асарлари «Хона» ва «Бозгўй»лардан тузилган. Бу нарса мақом чолғу йўлларига ҳамоҳанг бўлиб, уларнинг тузилишига ўхшайди. Масалан, «Таснифи рост» «Усмония» музикасини эслатади ёки «Муножот I, II, III», «Ажам» ва унинг тароналари «Усмония», «Дилхирож» каби куйларда оддий халқ куйларининг баъзи қисмлари учрайди. Айтайлик, бу ҳолни «Муножот»нинг катта авжидан тушиш пардаларида ҳам учратиш мумкин. Бу эса мақом чолғу йўллари билан халқ куйлари орасида ҳеч қандай чегара ва тўсиқ йўқлигини кўрсатади.

Шундай қилиб, Шашмақом, классик қўшиқ ва куйлар давр ўтиши билан бастакорлар томонидан янада тўлдирилиб, бойитилиб тармоқлари кўпайиб бормоқда. Оқибатда уларнинг савтлар, муғилчалар каби шахобчалари вужудга келмоқда. Бунга «Гулузорим», «Бухоро тўлқини», «Абдураҳмонбеги I, II», «Бебокча», «Қўқон ушшоғи», «Қўшчинор», «Феруз» каби ашула йўллари мисол бўла олади. «Бухоро ироғи» асосида «Тошкент ироғи» юзага келган. «Соқиномаи ироқи Бухоро» асосида ҳофизлар, бастакорлар Хоразмда «Озод Ватаним» деган замонавий шеър билан айтиладиган ашулани вужудга келтирдилар. Бузрук мақомида «Рок» шуъбаси Тошкент ва Фарғона водийларида «Шодиёна» номи билан юритилади. Ёки «Қашқарчаи рок»ни олайлик. У халқ орасида энг машҳур бўлган «Ҳай ёр-ёр» ашуласининг ўзгинаси. Халқ орасида машҳур бўлган «Эй, дастаи гул марҳабо» ёки «Ўлтурғуси», «Чаманингда гулзор» ашулалари мақом тартибида яратилган. Масалан: «Абдураҳмонбеги II» ялласи «Соқиномаи савти сарвиноз»га, «Муғулчаи дугоҳ»нинг қашқарчаси, «Соқинома»си «Савти муножот» куйига яқин бўлиб халқимиз орасида жуда машҳур.

Бастакорларимиз куй ва ашула яратишда беихтиёр мақом йўлига тушиб қоладилар. Бунинг сабаби ижодкорнинг мақом йўлларини чуқур ўзлаштириб олганликларидандир. Халқ куйлари йўлида яратилаётган асарлар кўпроқ ихчамлаштирилган бўлиб, кўчиримлар киритиш усули билан уларнинг ёқимлилиги ва таъсирчанлиги яна орттирилади. Т. Жалиловнинг «Ишқ сели» асари «Талқинчаи сабо» шўбаси билан, «Сўрмадим» асари «Талқинчаи савти калон» билан, Юнус Ражабийнинг «Ёр келди» асари, «Дугоҳ» шуъбаси ва «Раънолангмасун» асари «Рост» шуъбаси билан, Д. Соатқуловнинг «Навбаҳор» ашуласи «Савти ушшоқ» шуъбаси ва С. Калоновнинг «Эй, насими», «Топмадим» асарлари «Муғулчаи дугоҳ» шуъбаси билан яқин ва ҳамоҳангдир. Шунинг учун ҳам кўпгина композиторларимиз ўз асарларида Шашмақомдан ҳамда классик куй ва қўшиқлардан фойдаланиб келмоқдалар. «Фарҳод ва Ширин», «Тоҳир ва Зуҳра», «Лайли ва Мажнун», «Гулсара», «Бўрон», «Алпомиш» асарлари бунга мисол бўла олади.

Умуман олганда, мақом ва халқ куй-қўшиқлари ўзининг чуқур илдизларига эга. Баъзи ҳолларда улардан ноўрин фойдаланиш ҳодисалари юз бермоқда. Баъзи санъаткорлар эса уларни бузган ҳолда, ўзларича ижро этмоқдалар. Халқимизнинг асрлардан асрларга ўтиб келаётган ниҳоятда бой мусиқа меросига бундай муносабатда бўлишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ.

Хуллас, социалистик реализм принципига асосланган шаклан миллий, мазмунан социалистик музика асарларини яратишда музика бойликлари қаторида мақом ва классик куй-қўшиқлар ҳам асосий манба ҳисобланади.

Исҳоқ КАТАЕВ,
Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист

ЎТТИЗ ЙИЛЛИК ИЖОД САМАРАСИ

Боши биринчи бетда

ганини кўрдим-у, шу мавзуда бир асар ишлашни ўйлаб қўйдим. Ўша куниёқ хомаки чизгилар қилдим. Орадан чамаси ўн йиллар ўтиб, тўсатдан ана шу қораламани топиб олдим. Алоҳида этюд чиздим. Лекин кўнгилдагидек чиқмади. Мен оналик меҳрига мос ранглар, манзара топишим керак эди. Кунларнинг бирида тоғли Оқтош қишлоғида бир неча манзаралар ишладим. Ана шунда ям-яшил тераклар, тоғ тонгининг шаффоф ранги оналик ҳолатини эслатди. Мен бу манзарадан олдинги ишланган асаримга фон сифатида фойдаланганимда, кўнглимда ўйлаб юрган фикр рўёбга чиққанлигини сездим.

Дарҳақиқат, рассомнинг бу асари реал услубда ишонарли ишланган, миллий колоритга бой. Шунинг учун ҳам у кўпгина хорижий мамлакатларда намойиш қилинган.

Москваликларга манзур бўлган портретлардан яна бири «Она ўйлари» асаридир. Рассом ижодида ўзбек аёллари образи етакчи ўринни эгаллайди. Бу бежиз эмас. Рассом ўзининг она меҳрига қонмай ўсганлигини кўп эслайди, шунинг учун ҳам бу мавзуга тез-тез қайтгиси келади. «Она ўйлари»да прототип қилиб олинган кекса аёл асли Оқтош қишлоғидан. У дўконда қоровул бўлиб ишлайди. Ўғиллари урушда ҳалок бўлган. Ёлғиз қизи билан қолган бу жафокаш она тақдири кишини бефарқ қолдирмайди. Р. Аҳмедов шу қишлоқда, хусусан кампирникида яшаб, ижод қилиб юрган кезларида бу портрет устида ишлади. Асарнинг энг диққатга сазовор жойи шундаки, сиз лўнда тасвирларда оғир ҳаёт йўлини босиб ўтган оддий ўзбек аёлининг дардли ўйларини тинглагандай бўласиз. Унинг ўтиришига разм солсангиз, нақадар табиий, ишонарли. Асарда ортиқча деталлар сезилмайди.

Раҳим Аҳмедов Оқтош қишлоғи манзаралари ва одамларига бағишлаб жуда кўп асарлар яратган. У йилнинг ҳамма фаслларида қишлоқда тез-тез бўлиб туради, бўлажак асари учун ранглар танлайди, изланишларини давом эттиради. Кўргазмада ҳам Оқтош мавзуси кенг ўрин олган. «Оқшом», «Оқтош», «Баҳор», «Оқтошда қиш», «Эрталаб», «Оқтошда баҳор», «Оқтош баҳори», «Оқтошда куз», «Оқтош манзараси» сингари асарларининг номлари бу фикримизни тасдиқлаб турибди.

Томошабинларни мафтун этган «Кекса колхозчи портрети», «А. Умрзоқов портрети», «Сурхондарёлик аёл» асарлари рассомнинг моҳир портретчи эканлигидан далолат беради. Айниқса, унинг Москвадаги Третьяков галереяси фондига олинган «Сурхондарёлик аёл» портрети этнографик деталларга бой, айни пайтда, унда бўёқлар моҳирона танланган, образнинг эҳтиросли олами ўзига хос ечимда акс эттирилган. Аёлнинг мағрур ва ўйчан қиёфаси томошабинни лоқайд қолдирмайди. У билан беихтиёр нима ҳақдадир суҳбат қургингиз келади. Рассомнинг кўпгина портретларида биз юзида самимият балқиб турган қаҳрамонларни кўрамиз. Улар ҳамиша бизни суҳбатга чорлайди. Биз ана шу тиниқ тасвирлар учун, ана шу самимият учун санъаткорга таҳсинлар айтгимиз келади. Биз «нафосат — бу маънавий эзгулик рамзидир» деган фикрнинг яна бир карра тўғрилигини ҳис қиламиз.

Н. АЛИМАРДОНОВ

Суратларда: «Она ўйлари», **«Тонг. Оналик» асарларидан фоторепродукция**

Абдуқаҳҳор ИБРОҲИМОВ

МИЛЛИОН ВАЪДА ҚИЛ

ПАМФЛЕТ ПЬЕСАДАН ПАРЧА

Дунё қалқиб турибди. Сайёрамизнинг турли бурчакларида ўқтин-ўқтин уруш учқунлари кўринади. Мана, яқиндагина Оқ Уйнинг буйруғи билан беозор мамлакат Гренадага тажоввуз қилинди: империалистлар яна бир марта ўз башараларини кўрсатиб қўйдилар. Империализм ичдан чирияпти. Бу ҳол ҳатто унинг фани ва техникасида ҳам акс этяпти. Маълумки, кашфиёт ва ихтироларнинг яхши-ёмони бўлмайди. Улардан инсон бахт-саодати йўлида ҳам, унга қарши ҳам фойдаланиш мумкин. Масалан, Альберт Эйнштейн эҳтимоллик назариясини кашф этиши натижасида термоядро реакцияси ва термоядро қуроли вужудга келди. Ваҳоланки, ичимлик сувга айлантириш вобу кашфиётдан шўр сувни ситаси сифатида ҳам, қирғин қуроли сифатида фойдаланиш ҳам мумкин. Демак, ижтимоий тузум олимнинг кашфиёти ва ихтиросидан қандай фойдаланишни белгилайди. Пул ҳукмрон муҳитда, трансплантологиянинг — тўқиманинг бир қисми ёки бутун бир аъзони кўчириб ўтказишнинг олди-сотти воситасига айланиб кетиш хавфи туғилмоқда. Барча тараққийпарвар кишилар бу хавфдан — бир одамнинг бахти иккинчи бир одамнинг ҳалокати билан боғлиқ бўлиши хавфидан ташвишланмоқдалар. Тарихдан маълумки, қулдорлик жамиятида қулдор қулни улгуржи сотиб олиши ва сотиб юбориши мумкин эди. XX асрда эса кишини чаканалаб сотиб олиш хавфи туғиляпти. Буниси унисидан кўп даҳшатли. Бу бир халқ ёки бир қитъа доирасидаги хавф эмас, балки пул ҳукмрон барча жойларга хос хавф, балки ҳозир ҳам дунёнинг қаеридадир бу хавф даҳшатга айланаётгандир. Шунинг учун биз ушбу «Чакана савдо» деган пьесада қатнашувчиларни бирор миллатга хос исм билан эмас, балки XX асрда мудҳиш воқеалар содир бўлган айрим жойларнинг номлари билан атадик. Қуйида шу пьесадан бир парчани эътиборингизга ҳавола этяпмиз.

МУАЛЛИФ

Роккоко услубидаги шийпон. Освенцим ўйланиб ўтирибди.

Бухенвальд киради.

ОСВЕНЦИМ. Нима гап?

БУХЕНВАЛЬД. Барча санъатимни ишга солдим.

ОСВЕНЦИМ. Хўш?

БУХЕНВАЛЬД. Абу Забал кашфиётини бари бир айтмади.

ОСВЕНЦИМ. Айтмаса, нега келдинг?

БУХЕНВАЛЬД. Қитъадан жиянингиз келибди.

ОСВЕНЦИМ. Хабарим бор.

БУХЕНВАЛЬД. Бошқа нарсадан хабарингиз йўқ-да.

ОСВЕНЦИМ. Нимадан?

БУХЕНВАЛЬД. Қитъадаги агентимиз хабар қилди. Жиянингиз мускул группаси тўққизинчи экан.

ОСВЕНЦИМ. Хўш?

БУХЕНВАЛЬД. Меники ҳам тўққизинчи-да?

ОСВЕНЦИМ. Хўш?

БУХЕНВАЛЬД. Менга бир кориҳол бўлса, соғ аъзоларимдан жиянингиз фойдаланиши мумкин-да.

ОСВЕНЦИМ. Табиий. Ахир, қилаётган ишимиз ямоқчилик-ку.

БУХЕНВАЛЬД. Ўзгага ямоқ бўлишдан қўрқаман.

ОСВЕНЦИМ. Қўрқма. Мана, мен бор. Танаң дахлсиз.

БУХЕНВАЛЬД. Ахир, у жиянингиз. Яна ёлғиз меросхўрингиз экан.

ОСВЕНЦИМ (қаҳ-қаҳлаб кулиб). Мен ҳали унақа уч меросхўрнинг умрини кўраман.

БУХЕНВАЛЬД. Мен-чи?

ОСВЕНЦИМ. Бу ёғи ўзингга боғлиқ.

БУХЕНВАЛЬД. Садоқатим чексиз сизга.

ОСВЕНЦИМ. Кўрамиз.

БУХЕНВАЛЬД. Синалмаган жойим қолган бўлса, имтиҳонга тайёрман.

ОСВЕНЦИМ. Абу Забал кашфиётини билолсанг, имтиҳондан ўтганинг.

БУХЕНВАЛЬД. Ҳеч айтмаяпти-да.

ОСВЕНЦИМ. Айттир. Бутун санъатингни ишга сол. Хонимчалардан юбориб, кўнглини овла, ҳаётга иштиёқ уйғот.

БУХЕНВАЛЬД. Бундай тадбирларим иш бермаяпти. Фақат бир йўли борга ўхшайди.

ОСВЕНЦИМ. Хўш?

БУХЕНВАЛЬД. Абу Забал кашфиётини фақат Бельфаст билиб бериши мумкин.

ОСВЕНЦИМ. Жудаям яхши. Биз билсак бўлгани, узумини егин-у, боғини суриштирма.

БУХЕНВАЛЬД. Билиб бериши учун унга ҳам бирор нима ваъда қилайми?

ОСВЕНЦИМ. Албатта.

БУХЕНВАЛЬД. Қанча ваъда қилай?

ОСВЕНЦИМ. Абу Забалга бир миллион бермоқчи эдим-а?

БУХЕНВАЛЬД. Ҳа.

ОСВЕНЦИМ. Бельфастга ҳам бир миллион ваъда қил.

БУХЕНВАЛЬД. Жуда кўп-ку?

ОСВЕНЦИМ. Кашфиёти арзиса, бу кўп эмас. Арзимаса бир пул ҳам йўқ.

БУХЕНВАЛЬД. Менимча, жуда арзийди.

ОСВЕНЦИМ. Бўлмаса, нега бир миллион кўп дейсан. Ахир, бир йиллик қўшимча умр кўришга ўн миллион беришга тайёр беморларим бор.

БУХЕНВАЛЬД. Мен Бельфастни камроққа ҳам кўндирарман деяпман-да. Албатта, сизни ўйлаб, компаниямизни ўйлаб.

ОСВЕНЦИМ. Майли, камроққа кўндирсанг, қолгани ўзингга. Лекин ҳасислик қилиб, ишни бузиб қўйсанг, ҳаётинг қўлимда. Билиб қўй буни.

БУХЕНВАЛЬД. Мабодо Бельфаст бир миллионга кўнмаса-чи?

ОСВЕНЦИМ. Унда Абу Забалга аталган бир миллион ҳам уники.

БУХЕНВАЛЬД. Абу Забал қуруқ қоладими?

ОСВЕНЦИМ. Абу Забал автомобиль фалокатига учрайди. Тушундингми? Қолаверса, у сиёсий рақибимиз: бориб турган марксист. Рақиб эса ўлимга мустаҳиқдир.

БУХЕНВАЛЬД. Тушундим. Демак, Нобель мукофотига ҳам Бельфастни номзод қилиб кўрсатар эканман-да

ОСВЕНЦИМ. Ҳа, кашфиётни Бельфаст номига расмийлаштирамиз.

БУХЕНВАЛЬД. Мана буни тадбир дейдилар. Яшанг! Энди илҳом билан ишга киришаман.

ОСВЕНЦИМ. Айт, жияним кирсин.

Бухенвальд чиқади. Аттика киради.

АТТИКА. Салом, тоға.

ОСВЕНЦИМ. Салом, Аттика. (**Кўришадилар**). Ўҳ-ҳў, катта йигит бўлиб кетибсан-ку.

АТТИКА. Ўттиз учга кирдим, тоға.

ОСВЕНЦИМ. Шундайми? Дарвоқе, кўришмаганимизга ҳам ўн беш йилча бўлибди.

АТТИКА. Ундан ошди. Ойим ўлганига ўн беш йил бўлди-ку!

ОСВЕНЦИМ. Дарвоқе, шундай. Хўш, жойлашиб олдингми?

АТТИКА. Ҳа.

ОСВЕНЦИМ. Хўш, менинг жаннатим сенга ёқдими?

АТТИКА. Йўқ.

ОСВЕНЦИМ. Нега?

АТТИКА. Бу ерда ҳеч бир истисносиз қонун ҳукмрон экан. Шуниси ёқмади.

ОСВЕНЦИМ. Нега?

АТТИКА. Мен шу пайтгача қонуннинг истисно моддаларидан фойдаланиб келган эдим. Жиян бўлганим-чун, менга бу ерда ҳам истисно қилинса.

ОСВЕНЦИМ. Йўқ, бу мумкин эмас.

АТТИКА. Ахир, мен жиянингизман.

ОСВЕНЦИМ. Бари бир. Қонун истисноли бўлса, тартиб бўлмайди.

АТТИКА. Бўлмаса, мен бу ерда туролмайман.

ОСВЕНЦИМ. Ихтиёринг.

АТТИКА. Кетаман.

ОСВЕНЦИМ. Майли. Қачон кетасан?

АТТИКА. Истисносиз қонун жонимга теккунча тураман, кейин кетаман.

ОСВЕНЦИМ. Жиян, сен жуда бебошвоқ бўлиб кетибсан. Ахир, мен сенга шу умид билан Аттика деган улуғвор исм қўйган эдимми. Раҳматли ойинг «ака, жиянингизга исмни ўзингиз қўйинг, токи сиздек одобли, маданиятли бўлсин» деганида мен ўйлаб-ўйлаб охири Аттика деб от қўйган эдим сенга. Тарихдан яхши биласан ўзинг, инсониятнинг қадим маданий бешикларидан бири Аттикадир. Ўшанда сен бўйи ярим метрга борар-бормас гўдак эдинг. Энди эса...

АТТИКА. Энди отимдан норозиман, тоға.

ОСВЕНЦИМ. Нега?

АТТИКА. Негаки, қайси бир мамлакатда энг универсал, энг улкан, энг яхши турманинг номи ҳам Аттика экан.

ОСВЕНЦИМ. Нима қипти? Бунинг исмингга ҳеч алоқаси йўқ. Қайтанга яхши. Маданий жамият учун ўшандай энг универсал, энг улкан, энг яхши турмалар ҳам керак. Бусиз бизлар хотиржам яшай олмаймиз. Яхши турмаларда ёмон одамлар қайта тарбияланади, яхшиланади. Тушундингми? Жиян, бундоқ орқа-олдингга қараб юр, исмингга доғ туширма, бебошвоқ бўлма.

АТТИКА. Йўқ, янглишасиз, тоға. Агар бебошвоқ бўлганимда, пешона терим билан юз миллион топа олармидим.

ОСВЕНЦИМ. Юз миллион?

АТТИКА. Ҳа, юз миллион. Мен шунча бойликни қонуннинг истисно моддалари бўйича яшаб, ишлаб топдим. Агар қонуннинг ўзи бўйича яшасам, ишласам, ким бўлардим. Балки, сиз ҳам мени жияним дейишга ҳазар қилардингиз...

ОСВЕНЦИМ. Баракалла, жиян. Ҳақиқий жияним экансан. Яшаш йўлини билиб олибсан. Хурсандман.

АТТИКА. Тоға, сиз бу ердасиз, мен қитъада кўп қийинчиликни бошдан кечирдим. Бешта ўлик кўмдим. Ойимдан кейин бувим, икки амаким, холам ўлишди.

ОСВЕНЦИМ. Таъзияга боролмасам ҳам, иона юбориб турдим, олдингми?

АТТИКА. Ҳа, олдим. Ҳаммаларининг тепаларида сув томизиб турдим. Улар мендан рози бўлишди. Мен ҳам улардан рози бўлиб, орқаларида қолдим. Мол-мулкларини менга мерос қилиб қолдиришди.

ОСВЕНЦИМ. Ҳаммасига бир ўзинг меросхўр бўлдингми?

АТТИКА. Ҳа, уларнинг кўнглини овлаб, жами юз миллионга яқин мол-мулкка эга бўлдим.

ОСВЕНЦИМ. Офарин, жиян! Мен сени энди тушуняпман. Шундай жияним борлиги билан фахрланаман. Барча мерос сенинг қўлингга ўтиб, яхши бўлибди. Пул тўпланса кўпаяди, бўлинса йўқолади.

АТТИКА. Гапингиз жудаям тўғри, тоға. Агар сиз ҳам мени ўзингизга бирдан бир меросхўр қилиб тайинласангиз...

ОСВЕНЦИМ (гапни бўлиб). Жиян, ахир ҳозир кўзим очиқ-ку? Қандай тилинг борди шу гапга?

АТТИКА. Ахир, олдин келган илгари кетсин, кейин келганни олдин кетгулик қилмасин, дейишади-ку.

ОСВЕНЦИМ. Ҳали мен ўлишни истамайман.

АТТИКА. Бари бир ўлим ҳақ. Ҳаммамиз ҳам ўламиз.

ОСВЕНЦИМ. Тўғри, мен ҳам, сен ҳам ўламиз.

АТТИКА. Шундай бўлгач, вафотингиздан кейин сохта меросхўрлар чиқиб, пешона тери билан топганингиз беҳудага бўлиниб кетмасин, дейман-да.

ОСВЕНЦИМ. Сенинг ҳам пешона тери билан топганинг нес-нобуд бўлмаслиги керак. Уйланганмисан?

АТТИКА. Энди уйланмоқчиман.

ОСВЕНЦИМ. Демак, ҳозирча сенинг ҳам мендан бўлак меросхўринг йўқ.

АТТИКА. Сиздан бўлак қариндошим йўқ.

ОСВЕНЦИМ. Бўлмаса, мен сени меросхўрим деб, сен ҳам мени меросхўр қилиб, расмийлаштириб қўямиз. Хўш, қитъада нима гап?

АТТИКА. Айтарли ҳеч гап йўқ. Нариги қитъада бўлган урушда душманнинг фақатгина бир қишлоғини йўқ қилиб юборган эдим.

ОСВЕНЦИМ. Ия, бу зўр жасорат-ку!

АТТИКА. Мени урушга йўллаганлар ҳурматимни жойига қўйишмоқда. Лекин айрим ғаламислар... Шулар кўзидан бир оз пана туришим керакка ўхшайди.

ОСВЕНЦИМ. Ҳеч қўрқма, жиян. Улар билан ишинг бўлмасин. Улар ўткинчи одамлар. Қўлида бир мириси йўқ одам, борни кўролмайди, ғийбат қилади. Тушундингми? Ёки ўшалардан чўчиб бу ёққа келдингми?

АТТИКА. Чўчиб? Мутлақо! Бу ерга сиздан маслаҳат олгани келдим..

ОСВЕНЦИМ. Уддабурро жиянимдан маслаҳатимни аямайман.

АТТИКА. Сармояни тиббиёт соҳасига урмоқчиман. Шунга сиз нима дейсиз?

ОСВЕНЦИМ. Ҳали менга рақобатчи бўлмоқчимисан?

АТТИКА. Сармоядорларнинг бари аслида бир-бирига рақобатчи эмасми, тоға?

ОСВЕНЦИМ. Умуман шундай. Лекин мен билан қасдма-қасдига беллашмоқчи бўлганларнинг бели синади, билиб қўй буни жиян!

АТТИКА. Мени тўғри тушунинг, тоға. Мен сармоямни сизни синдириш учун ишга солмайман, балки биримни икки қилмоқчиман. Билишимча, ҳозир тиббиёт энг сердаромад соҳа бўлиб қолди.

ОСВЕНЦИМ. Қаердан билдинг?

АТТИКА. Бир дўстим бор эди. Аввал нефть билан шуғулланарди.

ОСВЕНЦИМ. Хўш?

АТТИКА. Ҳозир қон билан шуғулланмоқда.

ОСВЕНЦИМ. Қон билан?

АТТИКА. Ҳа, инсон қони билан. Дўстим яқинда қайси бир мамлакатда плазма тайёрловчи компания очди. Компания клиникасида кунига уч юз-тўрт юз кишидан қон олинади. Ҳар ойда беш-олти минг литр плазма тайёрлаб, юртимизга жўнатмоқда. Ҳар литрдан эса тўрт-беш доллар фойда кўрмоқда. Бу ҳали бошланиши.

ОСВЕНЦИМ. Ақлли инсонлар нималарга қодир-а! Эй ақллилар ақллиси — жияним, меросхўрим, кел, бағримга бир босай!

АТТИКА. Тоғажоним, қиблагоҳим, меросхўрим!

Иккови бир-бирига қучоқ очиб кела бошлайдилар.

Чироқ ўчади.

ТЕАТР ҲАФТАЛИГИ

Куни кеча мамлакатимизда «Бутуниттифоқ болалар ва ўсмирлар театр ҳафталиги» бошланди. Ҳафталик барча қардош республикаларнинг етакчи болалар театрларида қизғин давом этмоқда. Жумладан, Йўлдош Охунбобоев номидаги Республика ёш томошабинлар театри ҳам шу кунларда болалар ва ўсмирлар билан гавжум.

Шу муносабат билан мухбиримизга театрнинг бош режиссёри, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Маҳкам МУҲАМЕДОВ қуйидагиларни сўзлаб берди.

— Болалар ва ўсмирлар театри ҳафталигини ўтказиш партия ҳамда ҳукуматимизнинг ёш томошабинларни театрга муҳаббат руҳида тарбиялашдек шарафли ишга кўрсатаётган юксак ғамхўрлигининг ёрқин намунасидир.

Ҳафталикнинг олдида турган асосий масала мактаб ўқувчиларини, ота-оналарни янада театр билан яқинлаштиришдан иборат. Уларга театр репертуаридаги энг яхши спектакллар намойиш этилади. Томошабинлар театр ҳаёти ҳақида қизиқарли суҳбатлар тинглайдилар. Шунингдек, улар таниқли болалар драматурглари ва театрнинг етакчи актёрлари билан учрашадилар.

Ҳафталик олдидан республика Ўқитувчилар малакасини ошириш институти ва Тошкент шаҳар халқ маорифи Бош бошқармаси билан ҳамкорликда шаҳар мактабларининг ташкилотчи-ўқитувчилари семинари бўлиб ўтди. Семинарда «Болаларни эстетик руҳда тарбиялашда театрнинг роли» мавзуида доклад тингланди.

Ҳафталик кунлари театр репертуаридан ўрин олган «Оқ кема», «Раҳмат, капитан», «Ўз уйингдасан», «Этик кийган мушук», «Қовоқвой ва Чаноқвой», «Фарзандим — жигарбандим» каби спектакллар намойиш этилади.

КЕНГАШ ЙИҒИЛИШИ

Шу йил 16 ноябрь куни республика Киночилар уйида Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Бадиий таржима кенгашининг навбатдаги йиғилиши бўлиб ўтди. Кенгаш йиғилишида Комил Ёрматов номидаги «Ўзбекфильм» киностудиясида дубляж қилинган «Пётрнинг ёшлиги» бадиий фильми муҳокама қилинди. Таржимон Қодир Мирмуҳамедов бадиий фильмлар дубляжи проблемалари, мазкур асарни таржима қилиш жараёнида қўллаган услуби, дубляжнинг ўзига хос мураккабликлари ҳақида сўзлаб берди.

Муҳокамада сўзга чиққан Эркин Воҳидов, Ҳасан Тўрабеков, Нинел Владимирова, Ваҳоб Рўзиматов, Жуманиёз Шарипов, Сулаймон Раҳмон бадиий фильм дубляжининг ютуқ ва камчиликлари ҳақида гапириб, фикр алмашдилар.

Йиғилишни Бадиий таржима кенгаши раиси Асқад Мухтор олиб борди.

ЯНГИ РОМАН МУҲОКАМАСИ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Проза кенгашининг навбатдаги йиғилишида Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Иброҳим Раҳимнинг «Лашкарбоши Равшанов» номли янги романи муҳокама этилди.

Муҳокамада иштирок этган адабиётшунос олимлар ва ёзувчилардан С. Кароматов, О. Ёқубов, Л. Қаюмов, Б. Имомов, П. Шермуҳамедов, Х. Тўхтабоев, Ў. Ҳошимов, Н. Худойберганов, Т. Малик асарнинг жуда муҳим мавзуга — ўзбек жангчиларининг Улуғ Ватан урушидаги иштироки ва Буюк ғалабага қўшган тарихий ҳиссасига бағишланганлигини таъкидлашиб, ундаги ютуқ ва камчиликлар хусусида фикр юритишди, ёзувчига фойдали маслаҳатлар беришди.

Муҳокамада Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари С. Азимов иштирок этиб, фикрлари билан ўртоқлашди.

Йиғилиш охирида муаллиф қимматли фикр-мулоҳазалари учун нотиқларга миннатдорчилик билдирди.

ҚЎШИҚ СИФАТИНИ ЯХШИЛАЙМИЗ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Қўшиқ кенгаши билан Ўзбекистон радиоси музика ёзиб олиш редакциясининг яқинда бўлиб ўтган биргаликдаги йиғилишида бугунги қўшиқчилигимиз савияси ҳақида баҳс-мунозара юритилди.

Баҳс-мунозарада Туроб Тўла, Пўлат Мўмин, Ҳайдар Муҳаммад, Барот Исроил, Ўзбекистон радиоси музика ёзиб олиш редакцияси мудири С. Бухараева ва бошқалар сўзга чиқиб, қўшиқ санъатини янада яхшилаш борасидаги фикр-мулоҳазаларини айтдилар.

Ҳарбий - ватанпарварлик, гражданлик руҳидаги қўшиқларни кўплаб яратиш зарурлиги таъкидланиб ўтилди.

Қўшиқ кенгашида шоирлардан Ўткир Рашид, Пўлат Мўмин, Охунжон Ҳакимов, Жамол Камол, Қамчибек Кенжа, Ямин Қурбон, Отаёр, Султон Қўқонбековнинг қўшиқлари муҳокама қилинди ҳамда улардан энг яхшилари ижро этиш учун тавсия қилинди.

МУҲИМ МАВЗУДА

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Болалар ва ёшлар адабиёти кенгашининг навбатдаги йиғилишида болалар шоирлари Султон Жабборнинг «Дўстлик қўшиғи» ҳамда Абдусаид Кўчимовнинг «Ҳаёт мактаби» достонлари муҳокама қилинди.

Болалар ўртасидаги дўстликни улуғлашга бағишланган «Дўстлик қўшиғи», ўқувчилар ишлаб чиқариш бригадалари ҳаётидан олиб ёзилган «Ҳаёт мактаби» достонлари муҳокамасида сўзга чиққан Қуддус Муҳаммадий, Илёс Муслим, Пўлат Мўмин, Сафар Барноев, Эркин Маликов, Темур Убайдуллаев, Кавсар Турдиева, Ҳамза Имомбердиев ва бошқалар иккала асарнинг мавзуси муҳимлигини таъкидлаб, камчиликларини ҳам кўрсатиб ўтдилар.

Кенгаш аъзолари болалар ёзувчиларини фаолликка чақирдилар.

Йиғилиш охирида достонлар муаллифлари мулоҳазалар учун миннатдорчилик билдирдилар ва айтилган камчиликларни асарларини қайта ишлаш жараёнида эътиборга олажакларини айтдилар.

БИЛДИРИШ

Шу йилнинг 29 ноябрь куни Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида (Пушкин кўчаси, 1-уй) СССР Ёзувчилар союзи қошидаги Максим Горький номидаги Адабиёт институтига 50 йил ва институт Олий адабиёт курси ташкил этилганига 30 йил тўлиши муносабати билан адабий кеча ўтказилади.

Адабий кечани таниқли ёзувчи, Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофотининг лауреати Пиримқул Қодиров олиб боради.

Кеча соат 18да бошланади.

Барча қизиққан ўртоқлар таклиф қилинади.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ПРАВЛЕНИЕСИ

«АЙБНОМА» БИР... МУНОСАБАТ-ЧИ?

Инсон ҳуқуқлари ҳақида вайсаш кейинги йилларда империализмнинг, айниқса, Рейган ҳокимиятининг энг севимли машғулотларидан бири бўлиб қолди. Амалда эса ана шу ҳуқуқларни ҳимоя қилиш эмас, поймол қилишга зўр берилмоқда. Гренада, Ливан, Сальвадор, Никарагуа, Фаластин... Бу давлатларда АҚШ агрессияси туфайли юзага келган уруш ўчоқлари инсон ҳуқуқларини «ҳимоя қилишнинг янгича» кўринишларидир. Хўш, бу ҳуқуқларга Қўшма Штатларнинг ўзида қай даражада амал қилинмоқда? Марҳамат, танишинг.

Деннис Брутус — Жанубий африкалик таниқли шоир, жамоат арбоби, ирқчилик тузумига қарши актив курашчи. Ҳозирги вақтда АҚШнинг Иллинойс штатида қувғинда яшамоқда. Эванстон шаҳар университетида ўқитувчи.

Андрия Артукович — ашаддий нацист жиноятчиси, Югославияни фашистлар қўшинлари босиб олган даврда минглаб кишиларнинг ўлими учун айбдор бўлган гитлерчиларнинг думи. Ҳозирги вақтда АҚШнинг Калифорния штатида яшайди. Қиладиган иши айтилмайди.

Брутус ва Артуковични Америка заминига турли йўллар олиб келган. Уларнинг босиб ўтган ҳаёт йўллари ҳам, амалга оширган ишлари ҳам ҳар хил. Худди ана шу ҳол — уларнинг «эркин» мамлакатдаги бундан кейинги тақдирига АҚШ ҳокимиятининг муносабатини белгилаб берди. Аммо кимга қандай муносабат?

Брутус 1962 йилгача ўрта мактабда ўқитувчилик қилди. У ирқчиликни давлат сиёсати даражасига олиб чиққанлар, ЖАРнинг ҳукмрон маорифчилари билан асло келишолмади. Ҳокимият тепасидагилар уни аввал бундай ҳаракатларга чек қўйишга чақирдилар, сўнгра дўқ-пўписа, қўрқитиш йўлига ўтдилар. Булар ҳам самара бермагач, «қайсар» ўқитувчи учун мактаб эшикларини бутунлай ёпиб қўйдилар. Брутус шеърлари қонунга хилоф деб эълон қилинди ва босиб чиқариш қатъиян ман қилинди.

Брутус еттита боласини боқиш учун ҳар қандай ишни қилишга мажбур бўлди. Ниҳоят, маорифчилар жамияти унга — бир неча шеърий тўпламлари билан халқаро миқёсда кенг танилган шоирга — Уитуотерсрэнд университети қошидаги энг паст лавозимдаги ишлардан бирини топширди.

1963 йилда эса у ирқчилик режимига қарши митингда қатнашгани учун қамоққа олинди. Катта тўлов ҳисобига озодликка эришган Брутус Свазилендга қочади. У бу ердан ГФРга ўтмоқчи, Олимпия ижроия комитетининг мажлисида қатнашиб, ЖАРнинг спорт соҳасидаги таҳқирловчи сиёсатига қарши сўзламоқчи бўлади. Бироқ Мозамбик чегарасида уни Португалия махфий хизмат маҳкамаси хизматчилари тутиб олади ва Жанубий Африканинг махфий полициясига топширади.

Брутус ўзининг қўлга тушганини ҳеч ким билмаслигини ва умуман, ҳеч қачон билолмай қолишини тушуниб етиб, қочиш керак, деган қатъий қарорга келади. Бироқ шоирнинг озодлик йўлидаги орзу-умидларини Йоханнесбург кўчасида туриб орқа томондан отилган ўқ рўёбга чиқаради. Кейин даҳшатли Роббен оролига сургун қилинади.

1965 йилда озодликка чиққанидан сўнг ЖАР ҳукумати унга, хотини ва болаларига она-Ватанига очиқ равишда қайтиб келиш ҳуқуқидан маҳрум қилувчи ҳужжат — «чет элга кетиш учун рухсатнома»ни ғоят «мулойимлик» билан тутқазадилар. У бир неча йил Лондонда яшайди, сўнгра Америка Қўшма Штатларига кўчиб ўтади.

Бироқ Жанубий Африка Республикаси полициясининг қўли шоирга бу ерда ҳам етди: яқинда АҚШ ҳукумати Деннис Брутусни оиласи билан мамлакатдан чиқариб юбориш тўғрисида қарор қабул қилди. Вашингтондаги инсон ҳуқуқлари тўғрисида вайсайдиганларнинг бу қарори аслида уларнинг ЖАР билан ҳаммаслакликларини кўрсатувчи фактдир. Шунинг учун ҳам кўпгина америкаликлар бу қарор шоирни ЖАР полицияси жаллодлари қўлига топшириш билан тенг деб баҳоламоқдалар...

Энди Артукович ҳақида. Уруш йиллари у югослав халқининг сотқин Павелич қўғирчоқ ҳокимиятида «ички ишлар министри» лавозимини эгаллаганди. Унинг бу лавозимдаги «фаолияти» ғоят кўп қиррали. Ахир, югославияликлар уни «хорватлик Гиммлер» дея лаънати лақаб билан аташлари ҳам бежиз эмас.

Бу фашист жаллодининг Америка қитъасига қандай йўллар билан ўтиб олгани аниқ маълум эмас, албатта. Аммо шуни айтиш керакки, бу ишда ҳам минг-минглаб нацист жиноятчиларининг қочишига ёрдам берган АҚШ махсус хизмат маҳкамаларидаги валийнеъматларнинг қўли борлиги яққол аёндир.

Хуллас, қандай бўлмасин Артукович Қўшма Штатларда бошпана топганлиги ўттиз йил илгари маълум эди. Ўша пайтдаёқ Югославия ҳукумати жаллодни одил суд қўлига топширишни талаб қилиб чиққанди. Вашингтонга Артуковичнинг шахсий буйруғига мувофиқ тинч аҳоли орасидан ўлдирилган 1239 кишининг рўйхати илова қилинган расмий нота юборилган эди. Олти йил давомида Оқ уй Югославия томонининг мурожаатини эътиборсиз қолдириб келди, кейин эса қонуний ва ҳаққоний талабга рад жавобини берди.

Хўш, мақсад нима? Мақсад аён: Деннис Брутусни мамлакатдан чиқариб юбориш ҳақидаги қарорга қарши чиққан бир қатор америкалик конгресс аъзолари ва жамоат ташкилотларига жавобан АҚШнинг «омилкор» давлат арбоблари улкан шоирга нисбатан меҳмондўстлик кўрсата олмасликларини, чунки унга қўйилаётган айбнома «сиёсий характерга эга эканлиги»ни билдирдилар.

Нацист жиноятчиси Андрия Артуковични одил суд ҳукмига топшириш ҳақидаги Югославия ҳукуматининг талабига жавобан эса АҚШнинг «омилкор» давлат арбоблари қотилга нисбатан меҳмондўст бўлмасликлари мумкин эмаслигини, чунки унга қўйилаётган айбнома «сиёсий характерга эга эканлиги»ни рўкач қилдилар.

Ҳа, «айбнома» бир, муносабатлар эса турли хил. Оқ уйнинг сотқинликка, жиноятга нисбатан ғамхўрлиги, инсонийлик учун эса беҳаё мантиғи ана шундай!

«Литературная газета»дан

Саид АҲМАД

СИРЛИ ҒИШТ

«Асартарошлик» қошидаги адабиёт тўгарагининг буюк камтар ижодкорлари адабиётнинг деярли ҳамма жанрларида қалам тебратиб, устахона китобхонлари ўртасида шуҳрат қозонмоқдалар.

Кўп ҳафталардан буён шариковий ручка тебратиб, қанчадан-қанча редакция ходимларининг миясини ачитмаётган ёзғувчи Лаҳадий детектив, яъни қочди-қувди жанрида ижод қила бошлади.

Қуйида биз унинг шу жанрдаги асари совумасдан, иссиққина пайтида сизларга ҳавола қиламиз.

Тошкент — Қарши оралиғида бир шубҳали шахс пайдо бўлди. Унинг қилмишларидан осмонда, яъни ҳаво йўлида ҳам, темир йўлда ҳам, почта йўлларида ҳам кишини ташвишга соладиган излар қола бошлади.

ГАИ инспекторлари Қаршидан келаётган ҳаворанг «Жигули» багажнигида ўн олтита ғишт борлигини аниқлаб, навбатдаги постга хабар қилдилар.

Қарши почта идораси шу бугун ичига тўрттадан ғишт солинган посилка Тошкент томон жўнатилганини билдирдилар.

Қарши аэропорти ходимлари радио орқали номаълум шахс Тошкентга тўртта ғишт билан учаётгани тўғрисида ташвишли огоҳлантириш юбордилар. Албатта, бу кўнгилсиз хабарлар устахона маъмуриятини бефарқ қолдиролмасди. Шошилинч оператив группа тузилиб, Тошкент — Қарши йўлларида ҳушёр туриш топширилди.

ҚИМ У?

Куннинг иккинчи ярмида оператив группанинг шошилинч йиғилиши бўлди. Группага бошчилик қилаётган Бош уста икки қўлини стол қирғоғига тираб, узоқ ўйлангандан кейин оғзини гапга жуфтлади. Унинг ўткир нигоҳидан, икки қоши ўртасига тушган тугунчадан жиддий бир воқеа юз бергани шундоққина сезилиб турарди.

— Мен, — деди у жарангли товушда, — рация аппаратлари, оғзаки ва ёзма маълумотларга суянган ҳолда шуларни айтишим мумкин. Биринчидан, шубҳали посилкалар олаётган ким? Бу посилкалардан қандай мақсадларда фойдаланаётганлиги тўғрисида бирламчи маълумотларни эълон қиламан. Илтимос, ён дафтарларингизни очманг. Бўлаётган гаплар бирон жойда ёзма равишда қайд қилинмасин.

Энди кеча келган маълумотлар билан таништираман. Биз шубҳа остига олган шахснинг турли мамлакатлардан келган цирк артистлари билан учрашиши давом этмоқда.

Бизнинг изқуварларимиз бу шахс ортидан эргашиб, кузатишни давом эттираркан-лар, яна шуларни аниқладилар.

Бу шахснинг номи Малик бўлиб, фамилияси Долимовдир. Шундай қилиб, Малик Долимов циркда полвонлик билан шуғулланади.

Биз энди шундай хулосаларга келишимиз мумкин.

Айёр, ўз ишининг пухта устаси Малик Долимов қабиҳ ниятларини амалга ошириш учун жуда қулай касб танлаган. У тўплаган жосуслик маълумотларини осонлик билан чет элга жўнатиш учун энг қулай жой цирк деб билган. Чунки гастроль йўли билан циркка дунёнинг жами мамлакатларидан артистлар келади. У ана шу артистлар орқали маълумотларни жўнатиб туришни мўлжаллаган.

Оператив группанинг биринчи мажлисида Малик Долимовни кузатиш ҳамда Қарши шаҳридан келаётган ғиштларнинг составини аниқлаш зарурлиги уқтирилди.

ФАН ҲУШЁРЛИК ХИЗМАТИДА

Оператив группанинг бугалги йиғилишига матбуот ва телеграф агентликлари вакиллари киритилмади. Бу йиғилиш ўзининг ниҳоятда жиддий ва махфийлиги билан аввалги йиғилишлардан кескин фарқ қиларди.

Бош уста, кўп ишлаганлигидан бўлса керак, чарчаган, ҳорғин бир қиёфада эди. У секретарни чақириб, кабинетдаги телефон симларини чиқариб қўйишни, эшик олдидаги постга яна иккита наряд беришни топшириб бўғиқ ва лекин ўзига хос, ёқимтой товуш билан гапира бошлади.

— Ўртоқлар, биз жиддий имтиҳон олдида турибмиз. Хавфли ашаддий жосусни фош қилишимиз ва унинг қўлидаги қуролни қоқиб туширишимиз керак. Мана шу ишни амалга ошириш учун ниҳоятда ҳушёрлик ва эпчиллик билан ҳаракат қилишимиз зарур. Икки кун ичида амалга оширилган даннийлар билан таништираман:

Тошкент — Қарши магистрали бўйлаб келаётган «Жигули» ГАИ инспекторлари томонидан ҳужжат текшириш баҳонасида тўхтатилди. Машина багажниги очилиб, ичидаги саккизта ғишт жуда усталик билан алмаштириб қўйилди. Бу ғиштлар лаборатория анализидан ўтказилганда саккиз процент туз моддаси борлиги аниқланди. Ғишт составидан ажратиб олинган туз яна қайта анализдан ўтказилди. Бу оддий ош тузи бўлиб, шубҳали ҳеч нарса аниқланмади. Туз ошхонага топширилди.

Хулоса. Ашаддий ниқобланган жосус устахона изқуварларини чалғитиш учун ҳар галги рейсда эмас, бир неча рейс оралиғида керакли, яъни ичига ҳужжат ёки географик маълумот ва ёки... умуман биз олиб келинаётган ғиштларни алмаштиришни давом эттиришимиз керак. Посилкаларни очишни тўхтатмаслигимиз шартдир.

Махфий бир вазиятда ўтказилган оператив группанинг иккинчи мажлиси энди Малик Долимовни жиноят устида қўлга олишга қарор қилди.

ОДДИЙ ОҚШОМЛАРДАН БИРИ ЭДИ

Бу йил куз яхши келди. Дарахтларнинг олтин япроқлари неон чироқлар нурида ажиб бир ҳавойи манзара яратган. Асфальт йўлда машиналар карвони тинимсиз ўтиб турипти. Тошкент цирки олдидаги постларда устахона изқуварлари ниҳоятда ҳушёрлик билан турипшипти. Улар зийраклик билан томоша тугашини кутишади.

Ниҳоят, томоша тугаб, одамлар оқими ичкаридан дарёдай қуйилиб чиқа бошлади. Бир зумда цирк олди одамлардан холи, жимжит бўлиб қолди. Икки изқувар ҳамон ичкарига кўз тикиб турипти. Ниҳоят, гримларини артиб, ўз кийимларини кийган артистлар чиқа бошлашди. Ана, узоқдан Малик Долимовнинг қораси кўринди. У лабига сигарета қистириб, бепарво келарди. Унинг бу хотиржам кайфиятидан ғазабланган старший изқуварнинг ичида ҳушёрлик қонлари гупириб кетди.

— Ҳа, аблаҳ, — деди у ичида. — Сотқин, ярамас, жосус, ифлос, муттаҳам... Старший изқуварнинг ичида ҳали бунақа гаплардан анчаси бор эди.

Малик Долимов унинг ёнидан аста ўтаркан, Старший изқувар олдидан тўсиб чиқишга уринди.

— Сигаретимни ёндириб олсам майлими?

— Марҳамат, — деди Долимов.

Унинг ёнига иккинчи, младший изқувар келди.

— Соатингиз неча бўлди?

Малик Долимов бир сесканди. Қандайдир фожеа юз беришини сезгандек қўлини чўнтакка тиқмоқчи бўлди.

— Қимирламанг!

Старшийнинг бу қатъий буйруғидан Долимов ҳангманг бўлиб, қотиб қолди. Улар «Асартарошлик» ҳужжатини кўрсатишгандан кейин бўйсунишга мажбур бўлди.

Оддий оқшомларнинг бирида ашаддий жосус шу тариқа қўлга олинди.

БИРИНЧИ ТЕРГОВ

— Исмингиз, фамилиянгиз?

— Айтганман. Мана, ёзиб қўйибсиз-ку?!

— Жинсингиз?

— Хотин кишиман десам ишонасизми?

— Ўзингизни босинг, айбдор. Бу ерда саволни мен бераман.

Бош уста савол устига савол бериб, жиноятчини довдиратиб қўйди. Аввалига ғўдайиб, кўполлиқ қилиб турган Долимов метиндек мустаҳкам, ҳар бир жумласидан ўт ёғилиб турган саволлар қаршисида таслим бўлишга мажбур бўлди.

— Сиз ўзингизнинг халқ олдида, юрт олдида жиноятчи эканлигингизни тан оласизми?

Бу мантиқан рад қилиб бўлмас савол уни тамомила ҳолсизлантириб қўйган эди. Долимов бошини эгиб, узоқ сукут сақлади. Кейин аста бош кўтариб, оғир хўрсинди.

— Бўйнимга оламан. Мен жиноят қилдим. Юртимни алдадим. Ҳар қандай жазо бўлса тайёрман. Аммо шафқат қилинглар.

— Олиб кетинг! — деди Бош уста трубкага бор овози билан.

ИККИНЧИ ТЕРГОВ

— Ғиштлардан қандай мақсадларда фойдаланардингиз? Ва нима учун фақат Қарши шаҳар ғишт заводи маҳсулотидан фойдаланардингиз?

Жиноятчи қанчалик ниқобланмасин, қилмишини яширишга уринмасин Бош устанинг бу фалсафий ўткир саволига дош беролмади.

— Энди яширишнинг ҳожати йўқ. Аммо қилмишимни яширмай айтиб берганим учун жазони енгиллатишларингизни сўрайман. Шундай қилиб, мен узоқ йиллардан бери циркда полвонлик қиламан. Қарши шаҳар ғишт заводи билан полвонлик фаолиятим бошланган йиллардан бери алоқа қиламан. Бунга сабаб шуки, мен цирк аренасига чиқиб, бошим билан уриб ғиштни синдираман. Бунинг учун тошдан қаттиқ бош бўлиши керак. Қарши ғиштлари ниҳоятда майин, салга синадиган ғишт. Бошимга сал тегизсам майда-майда бўлиб кетади. Гулдурос қарсаклар остида даврадан чиқиб кетаман. Халқимни алдаганим учун албатта айбдорман. Менинг цирк ўйинимга Қарши ғиштидан бошқаси ярамайди.

ХОТИМА

Операцияда қатнашган барча изқуварлар Бош уста номидаги медалга тавсия қилинди.

КЎРШАПАЛАККА ҚОРОВУЛ

Ассалому алайкум Шум бола! Чойхонангнинг довруғи биз томонларда ҳам зўр. Вақт топиб боролмаганим учун кечир. Ўзингга аён — хизматчилик. Албатта, бир бориб дийдорлашишни ваъда қилиш билан бирга сенга мана шу ҳангомани илиндим. Лозим топсанг, чойхўрларга ўқиб берарсан.

Мен яшаётган колхозда Насриддин Афанди бригадир бўлиб ишлар эди. У кишининг пахтазор ерларига туташиб кетган бедазор, кунжут майдонлари бор эди. Бир куни участка агрономи шу ерларни айланиб юриб, Афандига учрашиб қолади-ю кунжутнинг авжи пастлигидан сўз очади.

— Саломат бўлинг-ей, кунжутнинг ҳам ғамини ейдиган одам бор экан-ку, — дейди Насриддин. — бу гиёҳ шўрликни кўршапалак талаб, адо қилмоқда!

— Ҳазилни қўйинг-ей, — дейди агроном, — кўршапалак ҳам кунжут ейдими?

— Қойил-ей, мен сизни ўқиган, билағон одам деб юрар эдим, — дейди Афанди жиддий.

— Кечиринг, биргад. Ҳамма ўқиган нарсалар ҳам эсда қолавермас экан. Хўш, энди нима қил, деб маслаҳат берасиз?

— Мана қаранг, бир гектар келмайдиган ўтпояга иккита қоровул бор. Кунжутга эса ҳеч ким қарамайди. Правлениедан бир-иккита қоровул сўранг. Улар кунжутни оқшом чўка бошлаганда бироз кўршапалакдан қўриқласа бас. Ана кўрибсизки, беш-олти кунда кунжут ўзига келиб қолади.

Кечқурун агроном масалани жиддий қўйиб, правлениедан кўршапалакка қоровул талаб қилади. Раис ёқасини ушлаб, жамоатга термулади:

— Биродарлар, правлениега ўттиз йил раислик қилиб, кўршапалак кунжут ейишини билмас эдим. Шу гап ростми-а?

— Рост, — деди агроном дадил, — ёлғон бўлса, ана, бригадир Насриддин амаки гувоҳ.

Ҳамма ношуд агрономни лақиллатиб, илжайиб турган Афандига қарашади. Идорада қаттиқ қаҳқаҳа кўтарилади.

И. САЛОҲИДДИНОВ

Самарқанд

ЁЛҒОНГА ҚАЛАЙСИЗ?

Тўққиз ёшли ўғлим: «Ота, сиз ҳам ёлғон гапирганмисиз?» — деб сўраб қолди. Ўзимни фаришта қилиб кўрсатиш хаёлимга ҳам келгани йўқ. Алдагани бола яхши дейишади-ку, аммо ҳозирги болаларни алдаш қийин. Зумрашалар жуда қув бўлиб кетишган.

Ҳар қалай, боланинг йўриғи бошқа экан. Ўғлимга: «Сен қанақа ёлғонни айтаяпсан», — деганимда у кўзларини мўлтиллатиб, индамай қолди. Демак, ҳали ёлғон ҳақида ҳеч нарса билмайди. Шошмай турсин ҳали, ёлғоннинг тури ёлғоннинг ўзидан ҳам кўплигини билиб олади. Фақат нарсаларни ўз оти билан аташ қийин бўлганидан, ёлғоннинг уруғ-авлодига ҳали муносиб номлар қўйилмаган. Кўпинча биз ёлғон деганда кўзни бақрайтириб айтиладиган ёлғонларни тушунамиз. Ахир бу ёлғон ҳақида гирт ёлғон тасаввур-ку! Гап-сўзсиз содир бўладиган ёлғонлар озмунчами? Кўриб кўрмаганга, билиб билмасликка олишлик-чи? Булар қайси ёлғондан кам?

Кўкракка уриб даъво қилинадиган самимиятдаги ҳалиги... қурмагур ўша ёлғон аралашар экан, бу дардисардан қутулишнинг иложи борми ўзи? Хўш, шахсан ўзларининг ёлғонга муносабатлари қалай, дейсизми? Ёмон эмас. Баҳоли қудрат муроса қилиб келяпмиз.

Бўлим мудиримизни жиним суймайди. Аммо эрталаб ишга келгач, у билан қўлим кўксимда — таъзим ила жилмайиб саломлашаман. У ҳам тиржайиб кўришишга мажбур. Бу ўйиннинг шафқатсиз қоидаси шунақа. Ҳар гал худди минг йил кўришмагандай бола-чақаси-ю аммаҳоласигача, эгиз туққан эчкисининг соғлиғигача эринмай сўраб чиқаман. Тушликдан кейин уни хурсанд қиладиган бирон гап топиб, тағин олдига кираман. Унинг яқин одамлари олдида кўзимни чирт юмиб, секин мақтаб қўяман. Шундан кейин у мабодо мажлисда гапириб қолса, «Раҳмонбердиев айтганларидек» деган ибора пайдо бўлади.

Ҳаваскор ёзувчи қўнғироқ қилиб, ҳикоясини суриштиради. Ҳали ўқиёлмаганимни айтиб, узр сўрайман. Аслида ҳикоясини ўқиганман. Фикримни очиқ айтолмайман. Тоғаси нозик жойда ишлайди.

Мабодо, боксчи ўртоғим мусобақада ютқазиб қўйиб, ўйин ҳақида фикримни сўраса, аввало, адолатсиз ҳакамни сўкишга тушаман. Шу билан униям, ўзимниям чалғитаман. Асл фикримни кейинроқ, телефон орқали айтаман. Шуниси хавфсизроқ.

Хўжайинни олис сафар — истироҳатга кузатдик. Ҳамма қатори мен ҳам «Ой бориб, омон келинг» дедим. Баъзи устаси фаранглар: «Сизсиз энди ҳолимиз нима кечади, қандоқ чидаймиз бу айрилиққа?» — дея кўз ёши ҳам қилиб олишди. «Озиб-ёзиб бир тўпланиб қолибмиз», — дея «қиттак-қиттак» қилдик. Аслида Сулаймон кетиб, девлар қутулганини нишонладик.

Отпуска сўрамоқчийдим, яхшиси, энди бир ойдан кейин чиқаман.

- Хўжайинсиз ишлаш қайси отпускадан кам?

Уйга келсам, ўғлим математика вазифасини бажаролмай мени кутиб ўтирган экан. Мундоқ қарасам — тишим ўтмайдиган. Бошим оғриётганини айтиб, ойисига юбордим. Аслида соппа-соғман.

Хўш, ўзингиз ёлғонга қалайсиз?!

И. ОТАҚУЛОВ

МИТТИ МАСАЛЛАР

ГАП САВЛАТДА ЭМАС

— Орангизда энг савлатлиси ёлғиз ўзимман! — деди селитрага тўйган қовун мақтаниб.

— Ўпкангни бос, гавдангга яраша мазанг йўқ-ку, нодон! — деди миқтидан келган ширали Қовун.

АСАЛАРИНИНГ САВОЛИ

— Нима учун биз асаларилар ифлос жойларга қўнсак калламиз кетади-ю қабиҳ ишлар билан шуғулланиб юрган, ифлос йўлга кириб кетган баъзи одамларга жин ҳам урмайди?

БЕМАЗА ҚОВУННИНГ УРУҒИ

— Мени минглаб нусхада чоп этишди, жиян! — деди мақтаниб Роман.

— Бемаза қовуннинг уруғи кўп бўлади, буни унутманг! — деди жажжи Ҳикоя.

ШАРТ

— Мени ўрмонга ишга қабул қиласизларми? — сўради Қуён.

— Қўшни хонага кирсанг, врач Бўрихўжа аканг ўтирибдилар. Аввал ўшанга қон топшириб чиқ, кейин гаплашамиз, — деди Шер.

ТУЛКИГА ИШ ТОПИЛДИ

Қайси ўқишга кирдинг, дўстим? — қизиқиб сўради Айиқ.

— Амаким товуқ фабрикасига ишга жойлаштириб қўйдилар, ўқишнинг нима кераги бор? — деди иршайиб Тулки.

Маҳмуд ҲАЙДАРОВ

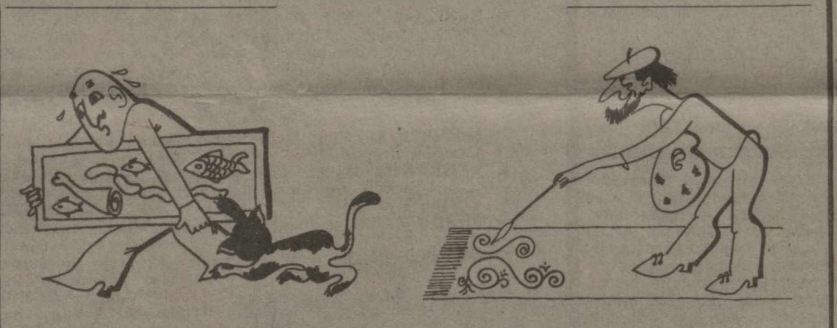

Рассом Ш. СУБХАНОВ

Уммат ТЎЙЧИЕВ

ИЧКИЛИКБОЗЛИК — ИЛЛАТ

Ичкиликбозлик — хатарли қусур ● Умар Хайём баҳона, май — ғанимат ● Ичкиликсиз тўйлар ● Соғлом насл учун

ХАЛҚДА: одамни гоҳ тўқлик бузади, гоҳ йўқлик бузади, деган нақл бор. Бу гап асосан бетайин, иродасиз одамларни назарда тутиб айтилган. Ҳақиқий инсонни на тўқлик бузади ва на йўқлик. Лекин, афсуски, ичкиликбозлик айрим ҳолларда тўқликка шўхлик тарзида ҳам келиб чиқмоқда.

Норин районидаги бир маориф ходими ичкиликка ружу қўйди. Оқибатда ишдан кетди. Сўнг у уйдаги одеколонларни ичишга ўтди. Охири жигари чириб кетди. Самарқанддаги олий мактаблардан бирида ишлайдиган туппа-тузук домла пиянисталикда ном чиқарди. Ректорат ва касаба союз ташкилоти унинг маошини ўзига эмас, хотинига берадиган бўлди, лекин у ўзини тиймади, қарзга бўлса ҳам ичди. Бир куни ишдан қайтмади. милиция уни ташландиқ ариқдан топди. Маст ҳолда шу ариққа йиқилган экан. Бунақа мисоллар оз эмас.

Надоматлар бўлсинким, ичишга баҳона бўлаётган одатлар ҳам кўпайиб бормоқда. Гап, ҳарфана, диссертация ҳимояси муносабати билан бўлаётган ўтириш, турли-туман банкетлар. Тошкентда бир тўй тантанасида ўн уч киши сўзлади ва шундан ўнтаси даврадагиларга қараб «қадаҳлар тўлдирилсин!» деб таклиф қилди. Ичувчи учун эса баҳона керак, холос. Бизда ичкиликбозлик учун ҳеч қандай ижтимоий замин йўқ. Бу дард ўтмишнинг «яшовчан сарқити», деб тўғри айтилган. Оилавий муҳит, ирсият, ташқи таъсир, тақлид қилиш, бебошлик, маънавий қолоқлик ҳам баъзи кишиларни ичкиликбозликка мойил қилади. Партиямиз ичкиликбозликка қарши кескин курашиш масаласини қўймоқда. Чунки ичкиликбозлик жамият олдида турган улкан вазифаларни бажаришга имкон бермайди, меҳнат интизомини бузади, сифат ва самарадорликни пасайтиради. Автомобиль ҳалокатларининг кўпчилиги ичкилик билан боғлиқ эканлиги ҳам ҳеч кимга сир эмас. Москвалик бир йирик мутахассиснинг алкоголизм ҳақида шундай хулосасини эшитгандим: «Бу дард икки босқичли бўлади, биринчи босқичда одам ичкиликни енгади, ичкилик унга ёқиб, оқини оқ, қизилини қизил қилиб боради; иккинчи босқичда эса, аксинча, ичкилик одамни енгиб боради ва охир пировардида уни йиқитади; биринчи босқични ўтаган киши иккинчисидан ўзини сақлаб қолиши мушкул».

Умрни узайтириш масалалари билан шуғулланувчи Совет ва Америка олимларининг хулосаларига кўра ичкиликбозлик инсон умрини қисқартиради. Ичкилик туфайли киши заиф, бекарор, иродасиз, хотираси паришон, лақма, тутуруқсиз бўлиб қолади, у не-не истеъдодли кишиларни хароб қилади.

Албатта, биз ҳеч кимни фаришта бўлинг, демоқчи эмасмиз. Гоҳ-гоҳ байрам, тантана, тўй дастурхони атрофида ва айрим ўтиришларда, азиз меҳмонлар кўнгли учун, бир-икки қултум ичиш бошқа нарса. Мен Тошкент ва Фарғона водийсидаги бир қанча тўйларда иштирок этиб шундай хулосага келдим; баъзи тўй эгалари ичкиликбозликка кенг шароит яратиб бериш билан ўзларини қўли очиқ, ҳотамтой қилиб кўрсатмоқчи бўлаётирлар. Баъзи гофил кишилар эса, «чекмаган, ичмаган эркак эркакми», деб ўзини кўрсатишга уринмоқда. Баъзи жойларда узоқ-яқиндан тўйга келган меҳмонлар ўз кишилари билан алоҳида-алоҳида уйга киритилади, бир-икки соат ароқ ва коньякка бўктириб, телба ҳолда базмга олиб чиқилади, сўнг базмни бошқарувчи «санъаткор»лардан бири пул қистиришга шама қилиш одати пайдо бўлганки, бу жуда жирканч ҳол.

Кўриниб турибдики, ичкиликбозлик кишилар онги ва маданияти ўсишининг ашаддий душманидир. Халқимиз табиатан ичкиликбозликка мойил эмас. Оталар ичиб келган ўғлини уйга киритмас эди. Аммо ҳозир баъзи оталар ўз ўғли билан бирга ўтириб, қадаҳ уриштирадиган бўлиб боряпти.

Партиямиз ичкиликбозликка қарши курашиш ҳақида махсус қарор қабул қилганди. Ўша қарорда ичкиликбозликка қарши нафрат туғдира билиш — асосий вазифа сифатида таъкидланган эди. Лекин ичкилик соҳасидаги пойгани фазилат деб билган айрим жойларда бунга эришиш осон эмас. Қарорда: «Марказий ва маҳаллий газета ва журналларнинг редакциялари ичкиликбозликни кучли фош этувчи мақола, фельетон ва хабарларни мунтазам босиб боришлари лозим», дейилган.

Баъзи давраларда Умар Хайём рубоийларидан ўқиб, ўзларини оқлаш учун буюк сиймо сўзларини ўзларича талқин қиладилар. Ваҳоланки, Умар Хайём ҳаёт нознеъматларидан завқ олиш ва баҳраманд бўлишга ундаб, феодал ҳукмронлиги ақидаларига қарши дадил бош кўтарди; у қўлига май тутар экан, риёкорлик, фанатизм, хурофот, золимлик, қонхўрлик, қуллик, ҳуқуқсизлик илдизларини зирқиратадиган ўткир фикрларни ўртага ташлади.

Умар Хайёмнинг:

Май ич, мангу ҳаёт,
ҳайҳот, мана шу,
Ёшликнинг даврони
эй зот, мана шу.
Гул фаслида маю маст
улфат билан
Бир дам ўйна, асти ҳаёт
мана шу!

рубоийси билан даврадагиларга мурожаат қилган косагул бу шоирнинг:

Бу замон ақлдан фойда
йўқ зинҳор,
Ақлсиз кишига жаҳон
унумдор.
Ақлингни олгувчи
нарсани келтир,
Шунда зора замон менга
бўлгай ёр,

деб ўз жаҳолатли даврига қилган аччиқ киноялари, теран социал маъно акс этган мисралари ҳам мавжудлигини унутмаслиги лозим. Зотан, Умар Хайёмнинг май ҳақидаги рубоийлари ҳаргиз ичкиликбозлик қилишга ундаш маъносини билдирмайди.

Тўйлар, юбилейлар, турли расмий ва норасмий маросимларда, дастурхон атрофида гоҳо юз, икки юз, ҳатто уч юз кишилик зиёфатлар ҳам қилинаётир. Бундай ўтиришларда, хоҳласак ҳам, хоҳламасак ҳам, барибир, коллектив тарзда ичиш тус олиб бормоқда. Айниқса, қишлоқда ичишга мажбур қилиш, даврада ичмаган кишини камситиш фактлари ҳам учраб туради. Избосканлик бир оғайним ичиши мумкин эмаслиги тўғрисида врачдан хат ёздириб олган. Қаерда уни ичишга зўрлашса, чўнтагидан ўша хатни олиб, сал жилмайиб-да, бир кўрсатиб қўяди. Лекин бу «справка» ҳам доимо инобатга олинавермайди.

Бизда қадимдан уйга меҳмон келса, имкони борича, қўй ёғи, қўй гўшти солиб палов қилиш ва қовун-тарвуз сўйиш одат эди. Энди чи? Меҳмон келадиган бўлса, кўп ҳолларда, аввало ичимлик тайёрлаш урф бўлаётир.

Ичкиликбозлик ҳеч қачон маданият белгиси бўла олмайди.

Эркаклар аёлларга нисбатан ичкиликка кўпроқ мойилдирлар. Хушёрхоналарни «обод» қилаётганлар ҳам асосан эркаклар. Нега шундай? Социологлар бу масала билан жиддий шуғуллансалар, сабабларини аниқлаб, тегишли тавсиялар ишлаб чиқсалар яхши бўлур эди. Аммо, афсуски, ичимлик ичиш аёллар ўртасида ҳам аввалгига нисбатан бироз жонланиб қолганлиги сир эмас. Тўғри, сўнгги пайтларда айрим жойларда ичкиликка қарши кураш борасида анча яхши ишлар ҳам қилинмоқда.

Наманганда бир педагогнинг тўйида бўлдик. Унда бир грамм ҳам ичимлик ичилмади, аммо ўйин, рақс ва ашула қизиди. Бундай фактлар тўй қизиши учун унда ичкилик бўлиши керак, деган фикрни инкор этади. Бундан бир неча йил муқаддам йўлим Шаҳрихонга тушди. Райком секретарининг айтишича, райижроком меҳнаткашлар вакилларининг илтимосига кўра, тўйларда спиртли ичимлик ишлатмаслик тўғрисида қарор қабул қилибди.

Мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган кўпгина бадиий фильмлардаги ижобий қаҳрамонлар овқатланганда албатта ароқ ичадилар. Бу ҳол ўзига хос ичкилик пропагандасига айланиб қолмаяптими?

МАРКАЗИЙ телевидение алкоголизмга қарши тез-тез жиддий кўрсатувлар намойиш қилиб турибди. Шундай кўрсатувлардан бирида алкоголларни даволайдиган касалхонада «ўсмирлар бўлими» борлиги тўғрисида маълумот берилди. Ҳақиқатан, алкоголизм сарқитлари наслдан-наслга ўтиши мумкин. Алкоголизм билан касалланган ота-оналардан маймоқ, овсар, йиғлоқи, ғилай, кар, кўр, инжиқ болалар дунёга келиши аниқ. Ичкиликбозлар ўз насли-насабларини таназзулга олиб бораётирлар.

КПСС Марказий Комитетининг 1982 йил май Пленуми СССРнинг Озиқ-овқат программаси тўғрисида қарор қабул қилди. У бизнинг янада тўкин, фаровон яшашимизни назарда тутади. Аммо алкоголизм оила бюджетини талон-торож қилади, оила аъзоларининг мукаммал, тўкин яшашларига имкон бермайди. Шунинг учун ҳам у Озиқ-овқат программасининг амалга ошишига халақит берувчи тўсиқ сифатида қаттиқ қораланиши лозим.

Мақолани буюк рус ёзувчиси Лев Толстойнинг сўзлари билан якунламоқчимиз. «Вино одамлар тани соғлигини, оилаларнинг моддий фаровонлигини ва ҳаммасидан даҳшатлироғи одамларни ва уларнинг наслини бўғади»

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»

Орган союза писателей Узбекистана и Министерства культуры Узбекской ССР.

Бош редактор: Одил ЁҚУБОВ

Редколлегия: Раҳим АҲМЕДОВ, Рамз БОБОЖОН, Собир БОБОЕВ, Барот БОЙҚОБИЛОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош редактор ўринбосари), Саъдулла ҚАРОМАТОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Назир САФАРОВ, Ўлмас УМАРБЕКОВ, Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул секретарь), Тўлепберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Лазиз ҚАЮМОВ, Малик ҚАЮМОВ, Сора ЭШОНТУРАЕВА.

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент—700029, Ленин кўчаси 41.

ТЕЛЕФОНЛАР: Бош редактор — 33-52-91, 32-57-42, қабулхона — 32-54-71; бош редактор ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул секретарь—33-49-93, 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат—32-56-48; сатира ва юмор — 32-56-49; фотолаборатория — 32-58-95.

Р. 06567. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси Тошкент шаҳри. Индекс 64593 Б. 3259. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14